

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Кафедра педагогіки та методики початкової освіти

**Наталія Калита, Микола Пантюк,
Руслана Даниляк**

ДИДАКТИКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Навчально-методичний посібник

**Дрогобич
2024**

УДК 373.3.02(072)

К 17

*Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 1 від 31.01.2024 р.)*

Рецензенти:

Світлана Гірняк, доктор філологічних наук, професор кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Тетяна Надім'янова, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальна за випуск:

Ірина Садова, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Калита Н., Пантюк М., Даниляк Р.

К 17 **Дидактика початкової освіти :** навчально-методичний посібник. Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2024. 138 с.

У навчально-методичному посібнику подано плани семінарських занять з навчальної дисципліни «Дидактика початкової освіти». Посібник написано відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Дидактика початкової освіти» для фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 0 Освіта / Педагогіка спеціальності 013 Початкова освіта. У виданні висвітлено мету, завдання та структуру навчального предмету, загальні засади аудиторної і самостійної роботи студентів у системі здобуття вищої освіти за відповідним напрямом та освітнім рівнем, зазначено ключові питання освоєння теорії і практики курсу, винесені на аудиторне і позааудиторне опрацювання. Подано теоретичні відомості та перелік рекомендованих джерел інформації, якими студенти можуть скористатися під час самостійного опрацювання матеріалів цього курсу.

З М І С Т

Передмова	4
Мета і завдання навчального предмету	
«Дидактика початкової освіти»	6
Структура навчальної дисципліни	
«Дидактика початкової освіти»	8
Завдання для самостійної роботи	125
Система та критерії оцінювання результатів навчання	127
Словник термінів та понять	128
Рекомендовані джерела інформації	134

ПЕРЕДМОВА

Дидактика – складова педагогіки, що тісно пов'язана з психологією та методикою, розкриває найважливіші загальні закономірності між цілями, змістом, умовами та результатами навчання. Знання дидактики допомагає студентам легше орієнтуватися у методиках, обирати відповідні методи і форми навчання та створювати цікаві уроки з кожної предметної галузі.

У навчально-методичному посібнику описано основні категорії навчання: цілі, зміст, принципи, методи, форми і дидактичні засоби. Матеріал подано на засадах сучасної гуманістичної педагогіки й теорії розвивального навчання, а також на основі знань з психології і теорії виховання. Також проаналізовано досвід зарубіжних початкових шкіл. Засвоєнню знань сприяють ілюстрації, тематичні карти, завдання для практичної роботи студентів. Навчально-методичний посібник призначений для студентів факультету початкової освіти та мистецтва.

У навчально-методичному посібнику розкрито програмні результати, які допоможуть студентам управляти складною професійною діяльністю і проектами в умовах початкової школи, виробляти й ухвалювати рішення у непередбачуваних робочих та навчальних контекстах; критично оцінювати достовірність та надійність інформаційних джерел; дотримуватися юридичних і етичних вимог щодо використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій у перебігу педагогічної діяльності в початковій школі; спілкуватися із професійних питань засобами державної та іноземної мов в усній та письмовій формах, застосовувати в освітньому процесі прийоми збагачення усного й писемного мовлення молодших школярів; організовувати освітній процес молодших школярів із використанням цифрових технологій та технологій дистанційного навчання, розвивати в учнів навички безпечного використання цифрових технологій та сервісів; інтегрувати та використовувати академічні предметні знання як основу змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти (мовно-літературної, математичної,

природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної) і трансформувати їх у різні форми; планувати й здійснювати освітній процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, забезпечувати розвиток пізнавальної діяльності учнів, формувати в них мотивацію до навчання; організовувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу початкової школи, використовувати практики самозбереження психічного здоров'я, усвідомленого емоційного реагування; планувати та організовувати освітній процес у початковій школі, позаурочні й позашкільні заняття та заходи, використовуючи різні організаційні форми навчання і типи занять із дотриманням принципу науковості та вимог нормативних документів початкової школи; використовувати в освітній практиці різні прийоми формувального, поточного і підсумкового оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти, прийоми диференційованого оцінювання дітей з особливими освітніми потребами; збирати, інтерпретувати та застосовувати дані у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності; застосовувати методи та прийоми навчання, інновації, міжпредметні зв'язки та інтегрувати зміст різних освітніх галузей в стандартних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності в початковій школі, оцінювати результативність їх застосування; організовувати освітній простір з дотриманням принципів універсального дизайну, безпечно проектувати навчальні осередки у класі спільно з молодшими школярами з урахуванням їхніх вікових особливостей, інтересів і потреб; забезпечувати дотримання вимог безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни, створювати психологічно комфортні умови освітнього процесу.

Крім того, забезпечувати індивідуальний і диференційований розвиток здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей. Саме дидактика розкриває найзагальніші усталені залежності між умовами та результатами навчання.

МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТУ «ДИДАКТИКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ»

Мета курсу – ознайомити студентів із шляхами, тенденціями, закономірностями розвитку освітнього процесу та складних соціальних явищ з притаманними їм суперечностями, динамізмом, послідовністю і наступністю.

Для досягнення мети освітнього предмету передбачено розв'язання завдань, для реалізації яких необхідно розвинути у майбутніх учителів загальні та фахові компетентності. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

основні напрями та тенденції реформування та модернізації освіти в наш час;

закономірності історичного розвитку практики навчання, виховання та освіти, їх детермінованість соціальними, економічними, політичними і культурними факторами;

сутність та зміст процесу навчання;

зв'язки між закономірностями розвитку особистості і принципами та технологією педагогічного процесу;

методи педагогічного дослідження, планування етапів і прогнозування результатів навчання;

забезпечення умови ефективного і безпечного навчання та виховання;

вміти:

визначити суть та значення ідей та діяльності відомих мислителів, педагогів та діячів освіти для розвитку теорії і практики навчання;

висвітлити основні поняття і категорії дидактики;

визначити основні типи навчання, функції та принципи навчання;

проаналізувати критерії оцінки ефективності освітнього процесу;

оцінювати роль і значення вітчизняних освітніх інституцій та педагогічної думки у розвитку світової теорії і практики навчання й виховання;

визначати рівень розвитку, індивідуально-психологічні особливості та взаємовідносини учнів у класі;

організувати і регулювати навчально-виховну взаємодію з суб'єктами педагогічного процесу;

здійснювати добір навчальних завдань відповідно до індивідуальних особливостей учнів та цілей освітнього процесу;

здійснювати контроль за виконанням встановлених вимог, чинних норм, правил і стандартів в освітньому процесі;

здійснювати педагогічну рефлексію.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ДИДАКТИКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ»

Тема 1. Предмет, завдання і основні категорії дидактики початкової освіти

1. Обговорення теоретичних питань

1. З історії розвитку дидактики як науки та навчальної дисципліни.
2. Завдання дидактики на сучасному етапі розвитку освіти.
3. Методологічна основа дидактики.
4. Зв'язок дидактики з іншими науками.
5. Українська народна дидактика.
6. Деякі особливості теорії і практики навчання у провідних зарубіжних країнах.

2. Практична частина

1. Розкрийте категорії дидактики: навчання, дидактика, освіта, принципи навчання, знання, навички, уміння, організаційні форми навчання, методи навчання та ін.
2. Визначте, у чому полягають знання, уміння і навички.
3. Схарактеризуйте, що таке народна дидактика, у чому її педагогічна цінність.
4. Розкрийте вклад зарубіжних педагогів у розвиток педагогічної науки.
5. Схарактеризуйте внесок українських педагогів і науковців у розвиток дидактики.
6. Чому вважається, що дидактика як наука розпочинається з Я.А. Коменського?
7. Доберіть висловлювання видатних українських та зарубіжних педагогів щодо теми.
8. Назвіть учених, які досліджували сутність народної дидактики. Поясніть, що таке народна дидактика, у чому її педагогічна цінність.

9. Схарактеризуйте деякі особливості теорії і практики навчання у початкових класах у зарубіжних країнах. Чи варто цей досвід запроваджувати у наших школах?

10. Як виникла дидактика, в чому була її педагогічна доцільність?

11. Який взаємозв'язок між дидактикою і окремими методиками?

12. Що таке народна дидактика, у чому її педагогічна цінність?

Рекомендована література: [2], [5], [14], [16], [24], [31], [35], [42], [46], [48].

Теоретичні відомості

Термін «дидактика» (з грец. didasco – навчаю, didascalos – учитель). Уперше термін «дидактика» був використаний у XVII столітті в Німеччині Йоахімом Юнгом і Кшиштофом Гельвігом, авторами книги під назвою «Коротко звіт з дидактики, тобто мистецтва навчання Ратихія». У той час дидактику вважали мистецтвом навчання, яке потребувало відповідного педагогічного таланту. На XVII століття також припадає діяльність Яна Амоса Коменського, автора відомої праці під назвою *Велика дидактика*, в якій він представив *універсальне мистецтво навчати всіх усьому*. Дидактика в XVII столітті була єдиною педагогічною наукою і трактувалася, як мистецтво навчання, тобто передача інформації. На рубежі XIX–XX століть з'явилася нова течія, яка орієнтована насамперед на дитину та її розвиток.

Завдяки діям Й.Ф. Гербарта, німецького психолога і філософа, відомого як батько педагогіки, дидактика стала наукою. Він трактував її, як теорію педагогічного навчання, вважаючи що предметом інтересу педагогів має бути діяльність учителя в школі та її детальний аналіз.

На рубежі XIX–XX століть дидактика змінила обличчя завдяки діяльності Джона Дьюї, творця нової теорії освіти, який розумів дидактику як теорію навчання. На його думку, метою дидактики

був аналіз діяльності, що відбувається під час процесу навчання сьогодні під дидактикою розуміють науку про викладання та навчання.

Ян Амос Коменський, Жан-Жак Руссо, Йоганн Генрих Песталоцці, Селестен Френе та багато інших учених здійснили значний внесок у розвиток дидактики як окремої науки.

У наш час дидактика – це частина педагогіки, в якій розроблено теорію навчання, виховання та розвитку особистості. Дидактика, як і будь-яка наукова дисципліна, має предмет і мету дослідження, а також професійну термінологію. Дидактика передовсім призначена для визначення та деталізації діяльності, пов'язаної з навчанням, з боку як учителя, так і учня.

Методологія дидактики – вчення про принципи побудови, форми і способи наукового пізнання дидактичного процесу [21].

Вона є засобом не тільки теоретичного пізнання, а й практичного перетворення процесу навчання, його вдосконалення і оптимізації.

Методологічну основу дидактики становлять закони і категорії діалектики, теорія пізнання, логіка, ідеї видатних педагогів. У навчальному процесі реалізуються важливі положення філософії про взаємозв'язок і взаємозалежність, єдність і боротьбу протилежностей, заперечення заперечень, перехід кількісних змін у якісні. Дидактика оперує не тільки «своїми» категоріями, а й загальнофілософськими: «особистість», «розвиток», «пізнання», «зв'язок», «засвоєння», «процес», «суперечність», «функція», «методологія» та ін. [7].

Дидактика як наука має зв'язок з філософією, соціологією, політологією, педагогічною психологією, логікою, фізіологією людини, кібернетикою та з їх конкретними методиками. Філософія та соціологія дають змогу дидактиці враховувати соціальні особливості життя та діяльності людей, їх вплив на процес навчання [44].

Головна мета української народної дидактики – сформувати справжню особистість, освічену, культурно і духовно багату, доброзичливу і працьовиту, підготовлену до будь-якої роботи. Це озна-

чає, що необхідно подбати про формування правильних уявлень дітей про явища навколишнього життя, розвитку когнітивних психічних процесів (відчуттів, сприйняття, пам'яті, самовираження, мислення, мови), допитливості, кмітливості, розумових здібностей та інтелектуальних навичок. Народні уроки прагнуть навчити кожного, як жити і працювати. Слово «вчити» означає передавати когось знання, вміння і досвід, збагачувати досвідом, знаннями і розумінням. Загалом це стосується знань про живі та неживі предмети, суспільство, виробництво і саму людину.

Народна дидактика зберігає, передає від покоління до покоління відомості з історії, пов'язані з найбільш видатними подіями в історії народу, відзначаючи, що молодь пам'ятає про прекрасних синів і дочок своєї країни, знає про героїчних борців за справу народу. Уроки засновані на народній педагогіці, народній мудрості і виражені в прислів'ях, приказках, традиціях, звичаях. Наприклад, «Чого Івась не навчився, того Іван не буде знати» – в цих простих словах висловлена думка, що виховання людини найбільш доцільне в ранньому віці.

Дидактичні принципи – це основні положення, якими керуються педагоги при організації навчання. Принципів викладання фольклору ніхто не винаходив, вони з'явилися емпірично на основі узагальнення народних освітніх практик і виявлення їх типових об'єктивних закономірностей [17].

У фінській освіті батько або опікун реєструє дитину для отримання освіти, звернувшись до місцевого відділу освіти муніципалітету, в якому вони проживають. Інформацію про вступ до школи можна знайти на вебсайті муніципалітету.

Дошкільна, початкова та середня освіта у Фінляндії безкоштовна. Крім того, підручники та інші навчальні матеріали також надаються безкоштовно. Учні отримують безкоштовно щоденний шкільний обід. Послуги охорони здоров'я та соціального забезпечення також безкоштовні. У школі є медсестра, стоматолог, працюють психологи і соціальні працівники. Якщо учень живе далеко від школи, то користується безкоштовним шкільним транспортом.

У середніх школах Фінляндії немає державних іспитів, немає оцінок не тільки в кінці семестру, але й увесь навчальний рік. Учителі регулярно підтримують зворотний зв'язок і допомагають учням реалізувати свої сильні сторони.

Учителі оцінюють успішність учнів різними способами, включаючи іспити, заняття в аудиторіях і т. д. Батьки або опікуни регулярно отримують інформацію про успіхи своїх дітей. Табелі учням видається не рідше одного разу на навчальний рік. У молодших класах оцінювання проводиться в письмовій формі і має описовий характер. Не пізніше, ніж у 4 класі оцінка є числовою, вживана шкала від 4 до 10 [45].

Тема 2. Поняття про процес навчання як цілісну систему та його характеристика

1. Обговорення теоретичних питань

1. Поняття про процес навчання. Структурні компоненти процесу навчання: цільовий, стимулювально-мотиваційний змістовий, операційно-діяльнісний, контроль-регулювальний, оцінно-результативний.

2. Двосторонній характер процесу навчання: викладання та учіння, їх характеристика.

3. Психологічний та педагогічний аспекти засвоєння учнями знань.

2. Практична частина

1. Схарактеризуйте, чому в педагогічній літературі є різні визначення процесу навчання.

2. Який взаємозв'язок, на вашу думку, існує між науковими знаннями, уміннями і навичками.

3. Яка різниця між науковими дослідженнями та процесом навчання?

4. Визначте, що таке мотиви навчання: внутрішні та зовнішні, позитивні і негативні.

5. Схарактеризуйте професійні уміння учителя в організації навчального процесу.

6. Доберіть висловлювання видатних українських та зарубіжних педагогів щодо теми.

7. Розкрийте взаємозв'язок між знаннями, уміннями і навичками, аргументуйте свою відповідь.

8. Обґрунтуйте положення про те, що учень повинен бути суб'єктом навчання.

9. Що таке викладання?

10. Що таке учіння?

11. Що таке уміння?

Рекомендована література: [2], [6], [14], [17], [20], [22], [29], [31], [32], [34], [37], [40], [41].

Теоретичні відомості

Термін «навчання» часто використовується як у повсякденній, так і в науковій мові, насамперед у психології та педагогіці. У повсякденній мові ми говоримо про навчання, коли думаємо про школу, хоча чудово усвідомлюємо факт, що, вступаючи до школи, дитина набуває знання і навички навчаючись вдома, в дитячому садку та в різних ситуаціях поза цими закладами. Ми також знаємо, що людина не перестає вчитися, закінчивши школу. Протягом багатьох років збагачує свій життєвий досвід, поглиблює навички соціального співіснування та підвищує професійну кваліфікацію.

Однак про навчання свідчать зміни в людській поведінці, які передбачають набуття нового досвіду. Проте не завжди процес навчання приводить до позитивних, корисних змін у регуляції відносин людини з навколишнім середовищем. Буває і так, що ми набуваємо шкідливих звичок і звичок у руховій або психічній сфері. Важливо також пам'ятати, що не кожна зміна в поведінці свідчить про процес навчання. Необхідно відрізнити результат навчання від змін у рівні виконання визначеної діяльності, які можуть бути викликані поточним станом організму або іншими факторами, на-

приклад, поганим самопочуттям. Мінливість результатів діяльності також залежить від суб'єктивних факторів, а саме: інтересів, впливу об'єктивних факторів, наприклад, часу, який ми маємо. Ми говоримо про навчання лише тоді, коли зміни в поведінці є результатом індивідуального досвіду і коли вони відносно постійні, а не виражаються лише тимчасовим підвищенням або зниженням рівня продуктивності [14].

У навчанні дуже важлива активність учнів, від того, як навчається учень, залежить ефективність навчання. Тому завдання вчителя полягає у тому, щоб організувати ситуації, які створюють найкращі можливі умови для того, щоб навчання проходило цікаво, швидко та давало стійкі результати.

На процес шкільного навчання впливає багато факторів. До них належать: індивідуальні особливості учня, фактори, що характеризують навчальні ситуації, особливості вчителя.

Індивідуальні характеристики можуть бути постійними або змінюватися. Ознакою, яка залишається незмінною протягом життя людини, є особистість, яка безпосередньо впливає на результати навчання. До властивостей, які змінюються, належить інтелект, інтереси, здібності, мотиви дій. Для того, щоб учень досяг успіхів у навчанні та здобув тривалі знання і досвід, рівень його психічного розвитку має бути досить високий. При низькому рівні інтелекту дитині важко оволодіти знаннями та вміннями, тому важливий правильний, ранній відбір до спеціальних шкіл чи класів. Окрім загальної здатності до навчання, пов'язаної з інтелектом людини, на ефекти цього процесу впливають спеціальні здібності та тип провідного аналізатора, який бере участь у навчанні (слуховий, зоровий). Часто спеціальні здібності пов'язані з інтересами і відіграють важливу роль у всіх періодах розвитку. Дуже важливу роль у процесі навчання відіграє мотивація, пробудження якої має бути першим кроком.

Фактори, що передують процесу навчання та впливають на його результати, поділяються на дві категорії. Одна з них включає чинники, які безпосередньо не пов'язані з вивченням чогось, але

впливають на поточний стан організму – головне для того, щоб організм учня не був ослаблений. Друга категорія пов'язана з передачею навичок. Хід навчання та результати, яких досягає учень, залежать від того, чого він навчився раніше. Таким чином, попереднє навчання може мати позитивний або негативний вплив на подальше навчання. Під час застосування навчання на практиці і наукових досліджень велика увага приділяється факторам, що діють під час цього процесу. Ці фактори включають:

- зовнішні умови, тобто розташування шкільної будівлі, класної кімнати і її обладнання та атмосфера в ній;
- способи ознайомлення учня з новим матеріалом;
- способи подачі матеріалу;
- способи запам'ятовування і закріплення [33].

Під час навчання треба використовувати як зображення, так і словесні методи навчання. Відсутність відповідності між сприйнятим образом і словесними доповненнями знижує результати і часто призводить до помилок. Важливу роль у процесі навчання відіграє запам'ятовування та закріплення матеріалу. Під час цих процесів важливе розуміння змісту, що дає змогу краще запам'ятовувати та правильно використовувати навчальний матеріал. Найпоширенішими засобами навчання є повторення, за допомогою якого можна змусити учнів засвоїти матеріал повністю. Найбільшу користь для учня забезпечує врахування часу, протягом якого відбувається наступне повторення, і розподіл матеріалу на частини.

Фактори, що діють під час навчання, також включають використання учителем позитивних і негативних підкріплень, тобто похвалу та винагороди. Знання, отримані в процесі навчання, також залежать від особистості вчителя.

Процес навчання – це динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) учителя та учнів, у ході якої здійснюється стимулювання і організація активної навчально-пізнавальної діяльності школярів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку і всебічної вихованості особистості [34].

Структурними компонентами процесу навчання є: цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольньо-регулювальний, оцінно-результативний [31].

1. *Цільовий компонент* – це усвідомлення вчителем і прийняття учнями цілей і завдань теми, розділу або предмета. Цілі та завдання визначаються на основі вимог навчальної програми та з урахуванням особливостей учнів класу.

2. *Стимулювально-мотиваційний компонент* спрямований на використання системи прийомів, спрямованих на стимулювання інтересу і потреби дітей до виконання поставлених навчальних завдань. Стимулювання має викликати в учнів внутрішній процес формування позитивної навчальної мотивації. Мотивація у навчальній діяльності проявляється на всіх етапах.

3. *Змістовий компонент* визначається навчальною програмою та підручниками. Їх зміст конкретизує учитель з урахуванням поставлених завдань, особливостей виробничого і соціального середовища та навчальних можливостей учнів.

4. *Операційно-діяльнісний компонент* відображає процесуальну природу навчання і реалізується за допомогою найбільш доцільних методів, засобів і форм викладання та учіння.

5. *Контрольно-регулювальний компонент* включає одночасний контроль вчителя за ходом розв'язання завдань і самоконтроль учня за правильністю виконання навчальних операцій і відповідей. Контроль здійснюється за допомогою усних, письмових, експериментальних та інших практичних робіт, заліків та іспитів, опитувань тощо.

6. *Оцінно-результативний компонент* передбачає оцінювання вчителем результатів, досягнутих у процесі навчання та самооцінювання учня з метою перевірки відповідності досягнутим навчальним цілям і з'ясування причин прогалин у знаннях учня.

Щербань П. пропонує нам структуру процесу навчання [46].

Сутність процесу навчання

Діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • Організована • Цілеспрямована • Двобічна
Гносеологія	<ul style="list-style-type: none"> • Теорія пізнання, нерозривна єдність чуттєвого і раціонального, емпіричного і теоретичного у навчанні
Засоби оптимізації навчання	<ul style="list-style-type: none"> • Формування завдань навчання • Вибір і конкретизація змісту навчання • Вибір оптимальних форм навчання • Відбір найраціональніших методів навчання • Складання оптимального плану навчання • Максимальне покращення умов навчання • Реалізація обраного плану навчання • Аналіз результатів і оцінка оптимальності
Етапи засвоєння знань	<ul style="list-style-type: none"> • Висування навчальних завдань • Сприйняття • Усвідомлення • Розуміння • Закріплення • Формування умінь і навичок • Перевірка й аналіз

Навчання має двосторонній характер, позаяк це вид людської діяльності, що передбачає взаємодію вчителя і учнів. Тобто воно складається з двох процесів: 1) освітній процес – діяльність вчителя; 2) навчальний процес – діяльність учнів. Навчання неможливе без взаємодії вчителя і учня як прямої (вчителі та учні спільно виконують навчальні завдання), так і непрямої (завдання, дані учням учителями); процес навчання може здійснюватися без нагляду (наприклад самостійна робота) [47].

Складові процесу навчання

Діяльність учителя (навчання)	Діяльність учнів (учіння)
<ul style="list-style-type: none"> • Виклад змісту навчального матеріалу. • Керівництво діяльністю учнів. • Розвиток пізнавальних здібностей та інтересів. • Формування світогляду учнів. • Формування навичок і культури праці учнів. • Оцінка знань, умінь і навичок учнів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Споглядальна (сприймання, обдумування, розуміння). • Відтворювальна (повторення, закріплення навчального матеріалу). • Творча (застосування знань на практиці).

Засвоєння знань – це складний процес, що охоплює механізми та способи формування особистісного досвіду людини, який відбувається протягом життя, спонтанно або за спеціальних умов навчання, в результаті спостереження, узагальнення, прийняття рішень та власних дій. Це складна інтелектуальна діяльність людини, що поєднує у когнітивні процеси (сенсорно-перцептивні, мнемічні, мисленнєві та метакогнітивні знання), які забезпечують прийом, осмислене опрацювання, зберігання та відтворення матеріалу, навчальну, освітню діяльність.

Процес засвоєння знань складається з таких етапів

1	• ознайомлення, під час якого учні отримують необхідні роз'яснення про цілі дії, їм показують, на що необхідно орієнтуватись, як її слід виконувати, у них виникає необхідна мотивація
2	• матеріальна (матеріалізована) дія, тобто виконання її в матеріальній, розгорнутій формі. Це сприяє освоєнню учнями змісту дії (складу операцій, правил виконання), об'єктивному контролю вчителя за виконанням кожної операції
3	• зовнішнє мовлення, у процесі якого всі елементи дії реалізуються в усному чи писемному мовленні. На цьому етапі відбувається узагальнення дії, яка ще не є автоматизованою, «згорнутою»
4	• зовнішнє мовлення, під час якого дія виконується у формі проговорювання «про себе». З дією продовжують відбуватися зміни у напрямі узагальнення і згортання
5	• виконання дії у формі внутрішнього мовлення, внаслідок чого вона максимально згортається і автоматизується

Тема 3. Основні функції та види навчання

1. Обговорення теоретичних питань

1. Основні функції навчання їх взаємозв'язок. Суперечності та рушійні сили процесу навчання.
2. Основні етапи оволодіння знаннями.
3. Види навчання та їх характеристика.
4. Мотивація учіння школярів.

2. Практична частина

1. Розкрийте основні функції навчання.

2. Обґрунтуйте основні етапи оволодіння знаннями.
3. Визначте позитивні мотиви учіння школярів.
4. Розкрийте взаємозв'язок між знаннями, уміннями і навичками. Аргументуйте свою відповідь.
5. Обґрунтуйте думку про те, що учень повинен бути суб'єктом навчання.
6. Розгляньте етапи оволодіння знаннями. Яка роль учителя у цьому процесі?
7. Схарактеризуйте професійно-педагогічні уміння школярів. У чому вони проявляються?
8. Поясніть у чому полягають освітня, виховна та розвивальна функції навчання?
9. Назвіть основні етапи оволодіння знаннями.
10. Як здійснюється усвідомлення, осмислення і сприймання знань?
11. Що таке мотиви навчання?
12. Схарактеризуйте позитивні та негативні мотиви.

Рекомендована література: [5], [8], [10], [24], [28], [31], [32], [41], [45], [47].

Теоретичні відомості

Основні функції навчання є складними та різноманітними. Перша з них – *освітня*, розробляється і використовується для передачі учням знань, умінь і навичок, формування світогляду, створення найкращих умов для розвитку їхніх талантів і практичних здібностей. Освітня функція забезпечується шляхом послідовного залучення учнів до різних видів діяльності через систему форм навчання. Це приводить до активної участі в діяльності всіх психічних і фізичних сил – інтелектуальних, емоційних, спонтанних, практичних і результативних.

Організаційна функція навчання полягає у забезпеченні чітких організаційних і методичних засобів для викладу матеріалу вчителем, а також у ретельному доборі допоміжних засобів, що зумов-

лено необхідністю адаптації кількості та якості викладання до віку дитини [44].

Виховна функція у поєднанні з педагогічною формує в учня світогляд, моральні, трудові, естетичні та етичні уявлення, погляди і переконання, способи доцільної поведінки і діяльності в суспільстві, ідеали, погляди, потреби. Вона закономірно впливає зі змісту і методів виховання, але водночас реалізується через спеціальну організацію спілкування вчителя з учнем. Об'єктивно кажучи, освіта має розвивати певні погляди, переконання, установки та якості особистості. Формування особистості взагалі неможливе без засвоєння системи моральних та інших понять, норм і вимог [44].

Освіта і виховання не є одностороннім зв'язком. Це пояснюється тим, що розвиток дисциплінованості, організованості, соціальної активності та інших якостей створює передумови для більш активного й успішного навчання. Дійсно, ефективний процес навчання неможливий без належного виховання учнів.

При організації освітнього процесу та виборі змісту, форм і методів навчання виконання виховної функції вимагає правильного розуміння виховних завдань на конкретному етапі розвитку суспільства. Важливим аспектом виховної функції навчання є формування мотивації до навчальної діяльності, яка визначає її успішність.

Психологічна функція форми навчання полягає у тому, щоб допомогти учням виробити певний біоритм діяльності і водночас виробити звичку до діяльності. Звичний час і знайомі умови навчальних занять створюють у дітей психічний стан розслабленості, свободи і оптимального напруження психічних сил. Змістовні форми виховного навчання, пов'язані з активними методами, виконують розвивальну функцію. Використання різних форм у навчальному процесі особливо ефективно при вивченні певних тем.

Процес засвоєння знань учнями складається із таких ланок:

- сприймання нового матеріалу;
- осмислення і розуміння навчального матеріалу;
- узагальнення навчального матеріалу;

- закріплення навчального матеріалу;
- застосування знань, умінь і навичок (застосування на практиці) [44].

Сприйняття – це відображення предметів і явищ безпосереднього світу, які у певний момент діють на органи чуття особистості [37].

Цьому передуює підготовка учнів до участі в освітньому процесі, формування позитивного ставлення до майбутньої пізнавальної діяльності, створення мотиваційної ситуації, опора на попередні знання та досвід, зосередження уваги учнів на об'єктах пізнання. Така підготовка позитивно впливає на навчально-пізнавальну діяльність учнів, тому новий матеріал треба подавати лаконічно, узагальнено, уніфіковано, акцентуючи увагу на смислових моментах навчальної інформації. Водночас важливо є «очистити» цей матеріал від зайвої інформації, виокремивши його відносно самостійні одиниці, які повинні мати чітку, зрозумілу і таку, що запам'ятовується, структуру, відмінну від структури інших одиниць інформації.

Найважливішим на цьому етапі є перше враження учнів від навчальної інформації, тому вона має бути правильною. Найбільшу увагу потрібно приділити її візуальному представленню.

Осмислення – це процес мисленнєвої діяльності, спрямований на розкриття істотних ознак і властивостей предметів, явищ і процесів та формування теоретичних понять, ідей і законів [35].

Розуміння – це процес мисленнєвої діяльності, спрямований на розкриття істотних ознак, властивостей і зв'язків предметів, явищ і подій дійсності [34].

Без глибокого проникнення у сутність процесів і явищ неможливо досягти повного засвоєння навчального матеріалу. Цей процес складається з таких етапів: розпізнавання, розуміння та осмислення (розуміння). За допомогою аналізу, синтезу, порівняння, індукції та дедукції учні можуть досягти повного розуміння і переконання навчального матеріалу.

Узагальнення – це логічний процес переходу від окремих знань до загальних або від менш загальних до більш загальних, а також продукт розумової діяльності і форма, яка відображає загальні риси і характер дійсності [32].

Під час узагальнення навчального матеріалу вчитель має звертати увагу на найважливіші ознаки предмета, явища чи процесу та обирати той варіант, який найповніше розкриває суттєві ознаки явища чи поняття. Варіативність несуттєвих ознак впливає на характер і ефективність пізнавальної діяльності учнів.

За умови наявності достатніх наукових знань можливе повне розуміння та узагальнення, що гарантує широке використання порівнянь, аналогій та доказів. На цьому етапі навчальний матеріал організовується на основі класифікацій фактів, явищ і процесів.

Закріплення знань, умінь і навичок є особливим завданням учителя для реалізації на практиці дидактичного принципу активізації навчання учнів.

Запам'ятовування матеріалу починається з його розпізнавання та розуміння, але цього недостатньо для того, щоб учні вільно володіли матеріалом. Саме тому вчителі повинні закріплювати матеріал, що залежить від його кількості та якості а також від емоційного стану учнів. Важливим є первинне, поточне і загальне повторення.

Вправи на повторення повинні бути цілеспрямованими, мати постійну мотивацію, відповідний розподіл часу, виконуватися частинами або повністю, залежно від кінцевого результату. Важливо уникати механічного запам'ятовування.

Застосування знань, умінь і навичок – це перехід від абстрактного до конкретного. Це досягається за допомогою різноманітних вправ, самостійного навчання, повторень. Застосуванню знань сприяє їх використання для виконання різних завдань. Особливе значення для повноцінного застосування знань на практиці мають міжпредметні зв'язки та врегулювання різних життєвих ситуацій.

Ефективність засвоєння знань залежить від мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, розвитку афективної сфери, само-

стійності та творчої ініціативи. За умови наявності достатніх наукових знань можливе повне розуміння і узагальнення, що гарантує широке використання порівнянь, аналогій та доказів. На цьому етапі навчальний матеріал організовується на основі класифікацій фактів, явищ і процесів.

Вид навчання – це загальний метод організації навчально-виховного процесу. Найпершим видом навчання була *бесіда*. Її вперше застосував Сократ, тому часто називають «сократична бесіда». Сутність цього виду навчання полягає у знаходженні учнями істини шляхом постановки перед ними уточнювальних запитань.

Догматичне навчання – колективне навчання, основою якого визначено біблійне писання. Головний вид діяльності учнів – слухання та механічне заучування, дослівне відтворення тексту. Поширеним було у середні віки.

Пояснювально-ілюстративне навчання – пояснення у поєднанні з наочністю. Його основні методи – слухання і запам'ятовування – є провідними видами діяльності учнів. Точне відтворення вивченого – головна вимога та основний критерій ефективності, таке навчання також називають традиційним.

Проблемне навчання – ця організація навчання шляхом самостійного вивчення учнями у процесі розв'язання навчальних проблем. Важливим елементом проблемного навчання є створення проблемної ситуації – розумової проблеми, яку розв'язують учні, і яка характеризується інтелектуальною напруженістю та потребою у врегулюванні суперечності, що виникла. Проблемне навчання реалізується за допомогою викладу суті проблеми, частково пошукового (евристичного), пошукового та дослідницького методів.

Програмоване навчання – (від терміна «програма», що означає систему послідовних дій (операцій), виконання яких веде до заздалегідь запланованого результату). Основна мета проблемного навчання – поліпшення управління освітнім процесом. Особливості проблемного навчання полягають у такому:

- 1) навчальний матеріал поділяється на окремі частини (دوزи);
- 2) процес навчання складається з низки кроків, що включають частину знань для їх засвоєння;
- 3) кожен крок закінчується тестом;
- 4) якщо контрольне завдання виконане правильно, учень отримує новий матеріал і переходить до наступного кроку в навчальному процесі;
- 5) якщо відповідь неправильна, учень отримує допомогу та додаткові пояснення;
- 6) кожен учень навчається самостійно та в комфортному для нього темпі;
- 7) результати всіх контрольних завдань фіксуються та повідомляються як самим учням (внутрішній зворотний зв'язок), так і вчителю (зовнішній зворотний зв'язок);
- 8) учитель забезпечує індивідуальний підхід, виступаючи в ролі організатора навчання та консультанта у разі виникнення труднощів;
- 9) у навчальному процесі широко використовуються спеціальні програмні засоби (наприклад, програмовані навчальні посібники, тренажери, засоби контролю) [34].

Програмне забезпечення може бути реалізоване як на основі машин, так і без них.

Мотивація – це сукупність видів діяльності, які стимулюють учнів до навчання. Успішність залежить від можливостей учнів, їхньої обізнаності сімейного оточення та фінансового становища сімей, роботи вчителя, освіти батьків, атмосфери в класі, однокласників. Ми звикли до ролі вчителя, як до найважливішої в школі. Нова модель учителя, нова роль означає усвідомлення того, що головне в школі – це учень. Учитель бере на себе роль провідника, організатора освітнього процесу, помічника учня, порадирика, консультанта.

До мотиваційних заходів під час уроку відносяться похвала, інтерес, заохочення, стимулювання амбіцій, організація взаємодопомоги, нагородження [31].

На відсутність мотивації впливають образа, приниження, погана організація уроку, відсутність похвали, глузування. Щоб мотивувати учнів до навчання, необхідно використовувати різні методи:

- а) методи підтримки впевненості учня в собі;
- б) методи мотивації з використанням зовнішніх стимулів;
- в) методи звернення до внутрішньої мотивації учнів;
- г) методи стимулювання мотивації до навчання;
- д) врахування індивідуальних потреб учнів [33].

Навчання є результатом трьох типів мотивації:

а) внутрішньої (я хочу бути кращим, у мене є інтереси, я шукаю відповіді на важливі питання);

б) зовнішньої (хочу отримувати хороші оцінки, вигравати нагороди, уникати неприємностей);

в) мотивації до навчання (навчання є цінним, йому варто присвятити себе, я можу отримати когнітивну користь від цього).

Щербань П. пропонує таку структуру процесу навчання [46].

Таблиця 4

Сутність процесу навчання

Рушійні сили	<ul style="list-style-type: none"> • Суперечності • Боротьба протилежностей
Функції	<ul style="list-style-type: none"> • Освітня • Виховна • Розвиваюча
Види навчання	<ul style="list-style-type: none"> • Догматичне • Пояснювально-ілюстративне • Проблемне • Програмоване
Мотиви навчання	<ul style="list-style-type: none"> • Соціальні • Безпосереднього спонукання • Перспективного спонукання • Інтелектуального спонукання

Тема 4. Закономірності та принципи навчання

1. Обговорення теоретичних питань

1. Поняття про закони та закономірності процесу навчання.
2. Поняття про принципи навчання та їх характеристика.
3. Умови застосування принципів навчання, їх взаємозв'язок.

2. Практична частина

1. Схарактеризуйте основні закономірності навчання.
2. Доберіть висловлювання видатних українських та зарубіжних педагогів щодо теми.
3. Прокоментуйте цитату В.О. Сухомлинського «Немає ні однієї педагогічної закономірності, немає ні однієї істини, яка була б абсолютно однаково застосована до всіх дітей».
4. Поясніть, як ви розумієте поняття «закономірності навчання»?
5. Створіть класифікацію закономірностей навчання.
6. Дайте визначення поняттю «педагогічний закон».
7. Чим зумовлений вибір закономірностей навчання?
8. На основі нормативних документів, педагогічної літератури розкрийте сутність демократизації навчання.
9. Визначте умови для забезпечення реалізації принципу гуманізації навчання. У чому полягає гуманний зміст освіти?
10. Поясніть, що ви розумієте під ґрунтовними знаннями. Як досягається ґрунтовність засвоєння знань учнями?
11. Поясніть, чому правильне застосування дидактичних принципів несумісне з будь-яким формалізмом і догматизмом у роботі.
12. Визначте, у чому полягає сутність принципів навчання, як це питання трактується у педагогічній літературі?

Рекомендована література: [5], [8], [12], [27], [30], [31], [33], [35], [40], [41].

Теоретичні відомості

Закономірності навчання – об'єктиви, стійкі й істотні зв'язки в навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність [41].

Дидактичні закономірності відображають стійку залежність між усіма елементами навчання – діяльністю вчителя, діяльністю учня та об'єктом (змістом) навчання. Закономірності навчання можуть бути об'єктивними (притаманні самому процесу навчання), або суб'єктивними (залежать від вчителя та його діяльності).

До об'єктивних закономірностей процесу навчання належать:

а) освітній і розвивальний характер навчання. У процесі навчання учні здобувають знання, на основі яких розвивають науковий світогляд, моральні, трудові, естетичні та фізичні якості, набувають відповідного ставлення до процесу навчання. Водночас розвиваються пізнавальні здібності особистості (мислення, пам'ять, увага, уява, мова тощо);

б) обумовленість освіти суспільними потребами. Суть цього полягає у тому, що кожен етап розвитку людської цивілізації вимагає певного рівня освіченості та інформованості членів суспільства, що забезпечується освітою. Становлення та розвиток Української держави потребує високоосвіченого і всебічно розвиненого населення, національної свідомості та почуття причетності до державотворення. На реалізацію цього завдання має бути спрямована освітня діяльність закладів освіти та потенційні освітні можливості в усіх сферах навчання;

в) умови, в яких відбувається навчальний процес. Мається на увазі навчально-матеріальна база (класи, майстерні, технічні матеріали, прилади, інструменти, комп'ютерне обладнання, дидактичні посібники тощо).

г) вік учня та його реальні навчальні здібності. Це зобов'язує визначати зміст і методи навчання з урахуванням вікових особливостей учня, його інтелектуальної, емоційної та вольової сфер, знань і вмінь, навичок навчання, ставлення до навчання, фізичного стану та реальної здатності до навчання, зумовленої рівнем розвитку працездатності;

г) рівень активності учнів. Суть цієї закономірності полягає у тому, що результати навчання залежать від характеру навчально-пізнавальної діяльності та рівня розвитку мотиваційної сфери школярів;

д) цілеспрямована взаємодія між учителем, учнем і об'єктом учіння. Учитель спрямовує пізнавальну діяльність учня і керує нею навіть коли той навчається самостійно за підручником або додатковою літературою [37].

Суб'єктивними закономірностями процесу навчання є:

а) правильна організація пізнавальної діяльності учнів, що становить передумову засвоєння понять, теорій тощо;

б) відтворення операцій та основних рухів, що є передумовою формування навичок і вмінь;

в) систематичне повторення змісту матеріалу та його інтеграція у систему раніше засвоєного матеріалу. Це дає можливість поглибленого засвоєння змісту навчального матеріалу;

г) оволодіння видами і способами діяльності (від простого до складного) та вміння визначати ситуації, в яких учні можуть використовувати ці види діяльності;

г) рівень і якість засвоєння знань (пам'ять, компетентність) залежать від врахування вчителем їх значущості для учня;

д) використання вчителем варіативних завдань, наприклад, набутих знань у знайомих для учня ситуаціях. Це сприяє розвитку здатності переносити набуті знання та пов'язану з ними поведінку в нові ситуації [34].

Поняття про принципи навчання були описані Я.А. Коменським в середині XVII століття. Праця «Велика дидактика» була завершена в 1632 році і опублікована латинською мовою в 1657 році. Засновник цієї педагогіки визначив термін «дидактика» як «універсальне мистецтво навчати всього і всіх, або правильний спосіб улаштування шкіл, в яких усі молоді люди можуть навчатися наук, удосконалюватися і таким чином засвоювати в юності все, що потрібно для їхнього теперішнього і майбутнього життя». На думку Я. Коменського, навчання і викладання – це не лише вивчення

наук, але й формування моральних цінностей і розвиток творчих здібностей учнів. Викладання науки, мистецтва та мови – це лише перший досвід. Ця ж праця «... полягає у вивченні мудрості, яка робить нас благородними, мужніми і щедрими». Необхідно зробити все можливе, щоб мистецтво розвитку моральності та справжньої побожності належним чином викладалося в школах, щоб вони стали так званими «людськими майстернями» [15].

Правило – це обґрунтований на загальних принципах опис педагогічної діяльності в певних умовах для досягнення певної мети [19].

Принципи навчання – загальні правила навчальної поведінки, від дотримання яких залежить досягнення навчальної мети [20].

Принципи навчання – це загальні норми, канони, правила навчальної поведінки, застосування яких дає змогу вчителю ознайомити учнів із систематизованим змістом навчання та сформувати професійне ставлення, а також уможливить реалізацію їх у самоосвіті [7].

До принципів навчання належать принципи: *науковості, наочності; доступності навчання та врахування індивідуальних особливостей учнів, емоційності, свідомості й активності та самостійності учнів у процесі навчання; систематичності та послідовності; індивідуалізації та диференціації навчання; ґрунтовності, взаємозв'язку навчання з життям теорії з практикою.*

Сучасна дидактика, визнаючи численні детермінанти освітнього процесу, встановлює принципи, які також враховують ширший контекст навчання, включаючи: соціальні відносини у класі ефективність педагогічних систем або організації навчання. Одним із найелементарніших є принцип наочності (вже висунутий деякими педагогами епохи Відродження, популяризований Я.А. Коменським); згідно з нею учні мають здобувати знання не лише з висловлювань учителя, а й із спостережень і досвіду; вимагає, щоб вихідним елементом у навчанні були спостереження учнів і тільки на їх основі приходили до загальних понять і суджень; у більш широкому сенсі цей принцип рекомендує асоціювати спостереження, слова та дії

так, щоб пізнання реальності відбувалося під час спроби вплинути на неї. Принцип доступності вказує на необхідність будувати освітній процес на закономірностях психокогнітивного розвитку учнів, враховувати індивідуальні відмінності та максимально використовувати сильні сторони і можливості розвитку учнів.

- *Принцип науковості* вимагає, щоб набуті учнями знання якомога повніше відображали досягнення і методи дослідження сучасної науки. Учні повинні засвоювати достовірні факти, явища і процеси, розуміти сутність науково обґрунтованих закономірностей, оцінювати особливості розвитку і становлення тих чи тих наукових відкриттів в їх історичному аспекті, знаходити нові перспективи наукових досліджень. Важливо залучати учнів до самостійної дослідницької роботи, допомагати їм оволодівати доступними методами дослідження. Все це має сприяти формуванню наукового кругозору учнів.

- *Принцип систематичності та доступності* випливає з того, що знання про навколишній світ можливі лише в системі. Кожна наука є системою знань, об'єднаних внутрішніми зв'язками. Тому цей принцип передбачає також послідовний розвиток змісту знань, способів діяльності в навчальних програмах, підручниках і навчальних посібниках (з урахуванням логіки конкретної науки і вікових особливостей учнів), дотримання однакової послідовності засвоєння знань і формування вмій та навичок. При цьому знання на попередньому рівні мають слугувати основою для ефективного засвоєння наступної частини знань. Тому мають бути реалізовані закономірності засвоєння знань на основі моделі концентричної спіралі.

- *Принцип свідомості*, визначає, що знання не можуть бути успадковані. Вони стають надбанням людини лише в результаті самостійної, свідомої діяльності. Свідоме навчання не може обмежуватися лише тим, щоб допомогти учням зрозуміти необхідність навчання і важливу корисність знань. Мова радше йде про розуміння природи основних наукових понять. Для того, щоб підтримувати свідоме ставлення до навчання, важливо розуміти його мету

(важливість конкретних знань) і визначати їхній потенціал для застосування. Для того, щоб усвідомлювати навчання, необхідно знати методи і прийоми навчальної діяльності.

- *Принцип активності та самостійності у навчанні.* Процес набуття знань є результатом активної та самостійної пізнавальної діяльності людини. Вчитель не можуть передавати знання, він може лише заохочувати учнів до навчання у школі та навчити їх, як це робити. Діти за своєю природою прагнуть бути активними і самостійними в усіх сферах діяльності. Не випадково, коли дитина каже: «Я можу це зробити сам!» – це природне бажання бути самостійним і активним у процесі пізнання навколишнього світу. Тому педагоги всіх рівнів (батьки і вчителі) повинні враховувати це природне бажання і підтримувати, заохочувати і всіляко підкреслювати ефективність дій учнів, не намагаючись знищити його або замінити своїми діями.

- *Принцип наочності.* Цей принцип впливає, з одного боку, із закономірності пізнавального процесу, початковим етапом якого є споглядання, а з іншого – з використання першої сигнальної системи в пізнавальному процесі. Крім того, необхідно враховувати, що на ранніх етапах навчання мислення дітей є конкретним і образним.

Основними видами наочності є: натуральні об'єкти (рослини, тварини, знаряддя праці тощо), зображення (малюнки, картини, моделі, макети тощо) та схеми (діаграми, таблиці, карти, графіки тощо).

- *Принцип ґрунтовності.* Навчання має сенс тоді, коли необхідні знання, що лежать в основі навички чи вміння, засвоєні досконало. Ґрунтовними треба вважати знання, які добре зрозумілі, структуровані, стосуються до практики і є надбанням довготривалої пам'яті. Добре засвоєні знання – це не тільки ті, що містяться у фонді пам'яті, але передусім ті, що стали інструментом мислення. Надійне засвоєння ключових і суттєвих питань виступає передумовою для подальшого процесу навчання, приносить задоволення

учневі, стимулює пізнавальну активність і є важливим фактором інтелектуального розвитку особистості.

- *Принцип взаємозв'язку навчання з життям, теорії з практикою* що пов'язують навчання із життям, ґрунтуються на ґносеологічних, соціологічних та психологічних законах. Практика є рушійною силою пізнавальної діяльності і водночас критерієм перевірки істинності чи хибності знань. Практична діяльність виступає ефективним засобом розвитку особистості.

- *Принцип доступності навчання та врахування індивідуальних особливостей учнів* ґрунтується на необхідності враховувати вроджені особливості та здібності учнів певної вікової групи, водночас не забуваючи про особливості фізичного та психічного розвитку особистості. Реалізуючи вимоги цього принципу, вчителі повинні спиратися на близькі зони розвитку, щоб орієнтуватися на учнів, а не підлаштовуватися під наявний рівень їхнього фізичного, соціального та психічного розвитку.

- *Принцип емоційного навчання* впливає з природи людського розвитку та діяльності. Емоції – це особливі види психічних процесів і станів, пов'язані з інстинктами, бажаннями і мотиваціями, які проявляються у формі безпосередніх переживань (наприклад, радість, задоволення, страх) і впливають на життя людини.

Принципи сучасної дидактики настільки тісно пов'язані між собою, що утворюють одну систему, загальну єдність. Практика одного принципу пов'язана з практикою іншого. Наприклад, активність і систематичність та міцність, доступність і науковість. Разом вони відображають основні особливості процесу навчання, як його розуміє сучасна педагогіка. Ці принципи надають учителям набір керівних положень для організації навчального процесу, починаючи від постановки цілей і закінчуючи аналізом результатів.

Усі ці принципи слугують для реалізації принципу об'єднання педагогічної, розвивальної та виховної функцій навчання. Загальна спрямованість системи на розв'язання освітніх завдань є першою інтегративною характеристикою системи. Друга – її спрямованість на досягнення гармонізації педагогічних впливів.

Представлена система принципів навчання не включає безпосередньо загальноосвітні принципи, такі як гуманізація, інформатизація, комплексний підхід та оптимізація, але їх вимоги відображені у змісті освіти та дидактичних принципах. Це повною мірою стосується і загальних принципів організації діяльності – передбачення і цілепокладання, адаптація методів до цілей і змісту, залежність від конкретних умов прийняття управлінських рішень, контроль і корекція.

За будь-якого підходу дидактичні принципи мають залишатися конкретними, тобто повинні відображати особливий характер зв'язків усередині дидактичної системи. В іншому випадку вони втрачають визначеність і конкретність перетворюючись на загальні твердження, які, безсумнівно, є істинними, але не дають конкретних дидактичних рекомендацій. Це стосується, наприклад, принципів створення необхідних умов для навчання, поєднання різних методів і засобів навчання відповідно до цілей, поєднання різних форм навчання відповідно до цілей, змісту і методів навчання. Слово «навчання» у цих формулюваннях можна легко замінити назвою багатьох інших видів діяльності. Однак це не означає, що прагнення сучасних педагогів забезпечити справді наукове обґрунтування системи принципів навчання і сформулювати нові принципи організації навчання в школі втрачає актуальність і значущість.

Тема 5. Зміст освіти в початковій школі

1. Обговорення теоретичних питань

1. Історичний характер змісту освіти. Поняття про зміст освіти.
2. Шляхи реформування змісту освіти в сучасній початковій школі.
3. Актуальні питання проблеми змісту освіти на сучасному етапі розвитку початкової школи України.
4. Компетентнісний підхід до змісту освіти.

2. Практична частина

1. Визначте, які об'єктивні, суб'єктивні фактори впливають на визначення змісту шкільної освіти.
2. Розкрийте проблеми формування і реалізації змісту освіти в сучасних умовах. Соціальні вимоги до змісту освіти.
3. Схарактеризуйте стратегічні напрями вдосконалення змісту освіти в сучасній українській школі. Яким вимогам повинен відповідати зміст освіти?
4. Схарактеризуйте основні шляхи гуманізації змісту освіти в сучасній загальноосвітній школі.
5. Доберіть висловлювання видатних українських та зарубіжних педагогів щодо теми.
6. Розкрийте шляхи вдосконалення змісту освіти відповідно до «Закону про освіту» і програми «Освіта» (Україна XXI ст.).
7. Висвітліть фактори, які впливають на реформування змісту освіти.
8. Розкрийте поняття змісту освіти.
9. Поясніть, яка роль належить учителям в оновленні зміст освіти.
10. Висвітліть ваші пропозиції щодо оновлення змісту освіти в початкових класах.

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [16], [24], [30], [41], [44].

Теоретичні відомості

Зміст освіти має історичний характер і визначається цілями освіти на певному етапі розвитку суспільства. Цей історичний характер зумовлює зміни у змісті освіти під впливом змін умов життя, виробництва і рівня наукових знань. Певний вплив мають і соціальні чинники, наприклад, привілейовані верстви суспільства завжди прагнуть домінувати над знаннями. Інша частина суспільства має доступ лише до знань, необхідних для повсякденного життя і практичної діяльності.

Зміст освіти є однією з основних умов формування і розвитку особистості. У педагогіці існують різні підходи до його розуміння. У традиційній педагогіці під змістом освіти розуміють сукупність знань, умінь, навичок і певною мірою когнітивний розвиток, адже знання мають вирішальне значення. Такий підхід, безсумнівно, важливий, оскільки в його основі лежать знання, які відображають духовне багатство суспільства [34].

Тому в останні роки все більшого значення набуває особистісно-орієнтований підхід, який визначає сутність змісту освіти за ним, зміст освіти – це система знань, умінь і навичок, набуття яких гарантує розвиток особистості. Таким чином, у цьому випадку цінністю є не знання, відірвані від людини, а сама людина.

Після проголошення незалежності України розпочалася активна робота з перегляду чинних навчальних планів і програм, головне у сфері мовної, літературної та історичної освіти. Наприклад, було створено три навчальні програми з української літератури, запроваджено вивчення української мови в школах національних меншин, введено курси з історії України та географії України і т. д. У 1993–1994 роках були розроблені концепції базових дисциплін у контексті неперервної освіти, але Міністерство освіти, педагогічні науки та творчі профспілки їх не аналізували. Нова мета створення змісту національної школи залишилася фактично без наукового обґрунтування. Програма «Освіта (Україна XXI століття)» визначила загальні ідеї реформи – національна ідентичність, демократичні цінності, гуманізація та інтеграція – але вони так і залишилися гаслами. На практиці зміст шкільної освіти у 1990-х роках змінювався вибірково і частково, без урахування цілісності та всебічного відображення запитів [29].

У 1994 році в Україні було запроваджено десятки навчальних програм для різних типів шкіл, з яких 17 державних і 20 шкільних предметів є обов'язковими. Школам надано право обирати та створювати альтернативні підручники, а в різних регіонах з'явилися авторські школи, де учні не лише навчаються за місцевими програмами, а й користуються власними підручниками. Однак ці явища

ще не гарантують глибокої реформи освіти, особливо якщо розглядати їх у контексті входження України в освітній простір розвинутих країн.

Основними принципами реформування змісту сучасної шкільної освіти в Україні є гуманізація, диференціація та інтеграція.

Гуманітаризація змісту освіти на всіх рівнях як новий педагогічний підхід означає посилення уваги до цілісної особистості та максимальне сприяння розвитку всіх її компетентностей, фізичних і моральних якостей. Пріоритетну роль у гуманітаризації школи відіграють мова, література, естетичне виховання та гуманітарні предмети, які допомагають дітям краще розуміти людей і власний світ, набувати навичок самоорганізації та саморегуляції поведінки. Гуманізація означає, що людина є не володарем природи, а її частиною. Тому з раннього віку діти повинні розуміти свою відповідальність за власні дії з природою [30].

Гуманітаризація змісту освіти – перспективне явище, що відбувається за допомогою інших предметів, а також гуманітарних дисциплін. Зміст математики, фізики, трудового навчання, природознавства тощо має елементи, що сприяють формуванню гуманітарного ставлення до навколишньої дійсності. Гуманітарна спрямованість шкільної освіти відображає місцеві особливості і дає уявлення про спосіб життя, традиції, трудову діяльність та різноманітні жанри народної творчості мешканців певної місцевості.

Диференційований підхід до визначення змісту освіти має бути важливим принципом функціонування закладів освіти. Він забезпечується по-різному, залежно від типу школи (середня, загальноосвітня, ліцей, гімназія, колегіум, коледж) та рівня готовності дітей до навчання.

Окрім зовнішньої (через відмінності у змісті предметів та методах навчання), у початковій освіті поширена внутрішня диференціація.

Диференціація всередині класу відбувається, коли вчителі надають індивідуальну допомогу слабшим учням, коли інші учні в класі отримують завдання однакового рівня складності, а також

коли слабшим учням дають окремі завдання, спочатку легкі, а потім складні. Загалом диференціація за змістом завдань здійснюється за кількістю завдань, їхньою складністю і самостійністю виконання [4].

Сучасна наука характеризується інтеграцією знань для пояснення процесів, що відбуваються у світі та суспільстві. Знання, які отримують діти, недостатньо пов'язані між собою, а міждисциплінарні зв'язки мають спорадичний характер. Якісно новим рівнем інтеграції знань є інтегровані уроки й інтегровані курси, які об'єднують різноманітні знання навколо певних понять і тем.

Пріоритетними напрямками розвитку освіти в сучасній державній політиці України є:

- особистісна орієнтація освіти;
- формування національних та загальнолюдських цінностей;
- забезпечення рівних можливостей для громадян у здобутті освіти;
- постійне підвищення якості освіти та оновлення змісту освіти і форм організації навчально-виховного процесу;
- розвиток системи безперервної освіти та навчання упродовж життя;
- популяризація здорового способу життя;
- розширення україномовного освітнього простору;
- задоволення освітніх потреб національних меншин;
- освітні інновації та впровадження інформаційних технологій [9].

Суперечності у різних сферах нашого життя вимагають формування в молодших школярів рис компетентної особистості. Тому компетентнісний підхід є важливим елементом освіти.

Компетентнісний підхід дуже тісно пов'язаний з такими підходами до навчання, як особистісно-орієнтований та діяльнісний. Перший вимагає переходу від загальної моделі для «всіх» до суб'єктивних результатів окремого учня, а також трансформації змісту освіти. На відміну від нього, діяльнісний підхід реалізується лише в

діяльності, тобто лише тоді, коли конкретний учень виконує низку конкретних дій.

Перехід до компетентнісного підходу – це переорієнтація із самого процесу навчання на освітні результати діяльності учнів, зміщення акцентів з накопичення певних знань, умінь і навичок на формування та розвиток у дітей здатності застосовувати їх у практичній діяльності та досвіді в конкретних ситуаціях.

Протягом тривалого часу початкова освіта базувалася на принципі надання учням знань та основи для розвитку навичок і звичок. Однак, на жаль, сучасні умови життя є більш вимогливими, і для впевненого життя лише базових знань недостатньо.

Актуальним завданням для сучасної школи є залишається впровадження компетентнісного підходу до навчання. Результатом цього процесу має стати формування цілісних компетентностей особистості.

Науковці визначають компетентнісний підхід як спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток базових і предметних компетентностей. Результатом цього процесу має стати формування загальних компетентностей, які є інтегрованими характеристиками результатів діяльності учня. Компетентності набуваються через навчання, особистий, пізнавальний і життєвий досвід. Компетентність – це володіння учнем певною компетенцією, яка є інтегрованою рисою особистості, що включає знання, уміння, навички, здібності та досвід, які набуваються і можуть бути застосовані на практиці в процесі навчання. Саме тому компетентність не можна зводити лише до фактичних знань.

Тема 6–7. Державні нормативні документи про зміст освіти

1. Обговорення теоретичних питань

1. Ціннісні орієнтири Державного стандарту початкової освіти.
2. Цикли початкової освіти та їх характеристика.
3. Освітні галузі та їх характеристика.

4. Навчальний план: державний компонент (обов'язкові предмети), шкільний компонент (вибірково-обов'язкові предмети), їх характеристика.

5. Типова освітня програма та особливості її структури.

6. Календарне планування та його характеристика.

7. Підручники для учнів початкової школи. Функції сучасних підручників.

8. Посібники для початкової школи та їх характеристика.

2. Практична частина

1. Дайте характеристику освітнім галузям у сучасному навчальному плані загальноосвітньої школи. Як вони співвідносяться між собою?

2. Розкрийте специфіку таких документів, як навчальний план, типова освітня програма і підручник; охарактеризуйте їх роль у визначенні змісту освіти.

3. Розкрийте основні принципи побудови Державного стандарту початкової освіти.

4. Проаналізуйте типові освітні програми і підручники з огляду їх спрямованості на формування компетентностей учнів початкових класів.

5. Ознайомтесь з підручниками початкової школи, проаналізуйте структуру. Визначте, якою мірою у них реалізовані вимоги принципів систематичності та послідовності навчання, зв'язку навчання з життям, теорії з практикою.

6. У чому полягає взаємозв'язок державного і шкільного компонентів освіти?

7. Схарактеризуйте Державний стандарт початкової освіти. Розкрийте нові підходи щодо його реформування.

8. Поясніть, за якими принципами укладають програми для початкової школи.

9. Проаналізуйте Типову освітню програму для початкової школи.

10. Проаналізуйте підручники для початкової школи. Назвіть їх авторів.

11. Назвіть навчальні посібники для початкових класів. Розкрийте їх зміст.

12. Назвіть методичні посібники для вчителів, дайте їм характеристику.

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [16], [21], [24], [25], [30], [41], [43].

Теоретичні відомості

Державний стандарт початкової освіти – це базовий документ, який визначає основні засади й підходи до навчання у початковій школі, а також вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти і загальний обсяг навчального навантаження [10].

Державний стандарт початкової освіти ґрунтується на таких принципах:

1. **Визнання того, що всі діти є унікальними й обдарованими, забезпечення рівного доступу до освіти та заборона будь-якої дискримінації.** Не допускають відбір дітей на основі попереднього відбору на індивідуальному, груповому чи інституційному рівнях.

2. **Цінність дитинства.** Дотримання вікових освітніх вимог до дітей; визнання права дітей навчатися через діяльність, у тому числі ігрову; обмеження кількості домашніх завдань для збільшення часу на фізичну активність і творчість.

3. **Радість пізнання.** Організація пізнавальних процесів, які приносять учням радість. Поширення дослідницької та проектної діяльності в освітньому процесі.

4. **Розвиток вільної особистості.** Виховання самостійності та незалежного мислення замість «завченої безпорадності». Підтримка з боку вчителів розвиває у дітей самооцінку та впевненість у собі.

5. *Здоров'я*. Формування здорового способу життя, створення умов для фізичного та розумово-емоційного розвитку є життєво важливими для дітей молодшого шкільного віку.

6. *Безпека*. Створення атмосфери довіри та взаємоповаги. Зробити школу безпечним місцем, вільним від насильства та булінгу.

7. *Утвердження людської гідності*. Виховання у дітей чесності, сміливості, наполегливості, доброти, співчуття, емпатії, справедливості та поваги до прав людини.

8. *Любов до України*. Виховання любові до Батьківщини та української культури, поваги до української нації.

9. *Виховання відповідальних громадян*. Формування активної громадянської позиції, відповідальності за власне життя, за розвиток громади та суспільства, за збереження навколишнього середовища [10].

За Державним стандартом, освіта в початковій школі має бути організована із застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі, а також поділятися на два цикли. «Початкова освіта має такі цикли, як 1–2 і 3–4 класи, що враховують вікові особливості розвитку та потреби дітей і дають можливість забезпечити подолання розбіжностей у досягненнях, зумовлених готовністю до здобуття освіти». 1–2 класи це переважання ігрових методів, а 3–4 класи – це інтегровано-предметний підхід до навчання [10].

У Державному стандарті початкової освіти відображено такі освітні галузі:

- Мовно-літературна;
- Математична;
- Природнича;
- Технологічна;
- Інформатична;
- Соціальна і здоров'язбережувальна;
- Громадянська та історична;
- Мистецька;
- Фізкультурна [10].

У кожній освітній галузі зазначені: цілі учнів та загальні результати навчання; змістові лінії; обов'язкові результати навчання учня, що є основою для подальшого навчання на наступному рівні загальної середньої освіти. Загальні результати навчання (очікувані результати навчання) – знання, уміння, навички, здатності, ставлення, цінності та інші особистісні якості учнів, що відповідають загальним цілям освітньої галузі.

Змістова лінія – тематична єдність, яка окреслює внутрішню структуру кожної освітньої галузі та систематизує конкретні очікувані результати.

Обов'язкові результати навчання – сукупність знань, умінь, навичок, ставлень, цінностей та інших особистих якостей здобувачів початкової освіти, які відповідають загальним результатам навчання, можуть бути ідентифіковані, кількісно визначені та вимірні і свідчать про рівень сформованості кожної компетентності в кінці циклу.

Типовий навчальний план розподіляє навчальний час між навчальними предметами, курсами згідно зі співвідношенням між освітніми галузями, яке визначене базовим навчальним планом. Типовий навчальний план відображає інтеграцію різних навчальних дисциплін. У її процесі додається кількість навчальних годин, пропорованих у кожній освітній галузі [10].

Він закладу освіти складається на основі типового навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки України. Він визначає варіативні елементи базового навчального плану, зокрема, варіативні елементи передбачають додатковий час на вивчення предметів і освітніх галузей інваріантної складової, індивідуальні консультації з учнями та групові форми навчання.

Базовий навчальний план має інваріантну і варіативну складові. Інваріантна є обов'язковою для всіх закладів освіти, незалежно від їх підпорядкування та форми власності. Виключення будь-якої освітньої галузі з інваріантної складової є неприпустимим, оскільки порушує цілісність початкової освіти та її наступність із загальною базовою середньою освітою [10].

Варіативність змісту початкової освіти також реалізується шляхом введення 20 % резервного часу в навчальний план, створення простору для задоволення освітніх потреб учнів, вирівнювання навчальних досягнень учнів, розвитку наскрізних компетентностей тощо.

Державний компонент визначає предмети, які є обов'язковими для вивчення в усіх загальноосвітніх закладах, забезпечуючи такий спосіб досягнення мінімального обов'язкового рівня освіти всіма випускниками загальноосвітніх закладів, незалежно від їхнього типу чи регіональної приналежності.

Типова освітня програма початкової освіти окреслює рекомендовані підходи до планування й організації закладом початкової освіти єдиного комплексу освітніх компонентів для досягнення учнями обов'язкових результатів навчання, визначених Державним стандартом початкової освіти [43].

Типова освітня програма визначає: загальне навчальне навантаження учня й очікувані результати навчання, представлені у рамках навчальної дисципліни. Запропонований зміст навчання, згрупований за галузями знань, орієнтовну тривалість та взаємозв'язок (у тому числі їх інтеграцію) освітніх галузей, предметів, навчальних дисциплін тощо, а також логічну послідовність їх вивчення. Рекомендовані форми організації навчального процесу та засоби внутрішньої системи забезпечення якості освіти. Вимоги до осіб, які мають право розпочати навчання за програмою.

Календарне планування здійснюють учителі на підставі навчальних програм у довільній формі. Воно визначає послідовність і тривалість окремих елементів навчальної діяльності (ігор, занять, уроків тощо). Співвідношення часток освітніх галузей, що реалізуються через інтегровані курси або окремі предмети, може відрізнятися за тижнями. Баланс навчального часу між галузями періодично унормовує учитель, який також самостійно щотижня ухвалює рішення про розподіл 20 % резерву часу [9].

Підручник – книга, яка містить основи наукових знань з певної навчальної дисципліни, викладені згідно з цілями навчання, визначеними програмою і вимогами дидактики [30].

Сучасні підручники мають бути інтерактивними. В умовах, коли освітні стандарти для дітей зростають, а гаджети стали звичним явищем, навчання має приносити задоволення. Зрозуміло, що підручники із сухим змістом, якими ми їх звикли бачити, вже, м'яко кажучи, не актуальні. Сьогодні підручники повинні включати такі елементи, як відео, подкасти, вікторини та інші види діяльності, які допомагають учням краще зрозуміти матеріал. Це зробить навчання приємнішим і допоможе учням ефективніше запам'ятовувати інформацію.

Сучасні підручники також мають бути цікавими. Вони повинні містити цікаві історії, які зацікавлюють учнів і підтримують їхній інтерес до матеріалу. Вони також повинні містити візуальні елементи, такі як зображення та діаграми, щоб краще ілюструвати поняття, які обговорюються.

Ще однією важливою рисою сучасних підручників є їхня відповідність вимогам часу. Оскільки технології продовжують стрімко розвиватися, підручники повинні відображати найновіші знання, щоб залишатися актуальними як для учнів, так і для вчителів. Це означає, що підручники потрібно регулярно переглядати та оновлювати, щоб забезпечити точність поданої інформації. Сучасні підручники мають бути доступними як для вчителів, так і для учнів.

Сучасний підручник як навчальний засіб виконує такі основні функції, як: інформаційно-пізнавальну, дослідницьку, практичну, самоосвіти та саморегуляції, які спрямовані передусім на формування освітніх компетентностей учнів і є важливими для реалізації основних етапів педагогічних технологій [20].

У навчальному процесі функціями підручника є :

а) освітня функція забезпечення процесу засвоєння учнями певної суми систематизованих знань і формування їхніх пізнавальних здібностей;

б) розвивальна сприяє розвитку сприйняття, пам'яті, розумових і мовних здібностей учнів;

в) виховна сприяє формуванню світогляду, моральних, естетичних та інших якостей і характеру учнів;

г) управлінська сприяє програмуванню конкретних видів навчання, їх методів, форм, засобів і способів застосування знань у різних ситуаціях;

д) дослідницька сприяє заохоченню учнів до самостійного розв'язання проблем і навчання їх методам проведення наукових досліджень [19].

Навчальний посібник – це вид навчального видання, що повністю або частково замінює або доповнює підручник у викладі навчального матеріалу з певного предмета (курсу чи дисципліни) або його самостійних розділів, має відповідний офіційний гриф [44]. Основне їхнє призначення - надання додаткових матеріалів, що сприяють засвоєнню практичних видів діяльності та дисциплін, ефективній організації самостійної навчальної діяльності та самоконтролю набутих знань. Зміст навчального посібника узгоджується з державними освітніми стандартами, навчальними планами та програмами.

Тема 8. Компетентнісний підхід в освіті

1. Обговорення теоретичних питань

1. Поняття і види компетентностей.
2. Ключові і галузеві компетентності НУШ та їх характеристика.
3. Ознаки компетентнісного навчання.

2. Практична частина

1. Розкрийте поняття «компетентність», «компетентнісний підхід» в освіті.
2. Схарактеризуйте реалізацію компетентнісного підходу на практиці.

3. Чи можна застосовувати компетентнісний підхід під час вивчення всіх предметів?
4. Підготуйте компетентнісні завдання для вивчення будь-якої теми з курсу «Я досліджую світ».
5. Яке додаткове обладнання ми можемо використовувати на уроці з компетентнісним підходом?
6. Як налагодити конструктивну співпрацю в класі за допомогою компетентнісного підходу?
7. Як готуватися учителеві до проведення уроку з компетентнісним підходом?
8. Що ви вкладаєте в поняття «компетентність»?
9. Чи замінюють компетентності знання і уміння?
10. Що ви вкладаєте в поняття «компетентнісна освіта»?
11. Які ключові і галузеві компетентності НУШ ви знаєте?

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [25], [26], [27], [40], [38], [41], [43].

Теоретичні відомості

Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [37].

Ключові компетентності – ті, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя [11].

Структурно компетентності визначаються як комбінація знань, навичок та вмінь, де:

- знання складаються з фактів, цифр, концепцій, ідей та теорій, які є усталеними і підтримують розуміння певної дисципліни чи предмету;
- вміння – це здатність і спроможність здійснювати процеси та використовувати наявні знання для досягнення результатів;

• навички – це сприйняття та ставлення до ідей, людей і ситуацій, що спричиняють відповідні реакції і поведінку [20].

Галузеві компетентності НУШ сформовані у вигляді вимог до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти визначено за 9 освітніми галузями:

- Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами;
- Спілкування іноземними мовами;
- Математична компетентність;
- Основні компетентності у природничих науках і технологіях;
- Інформаційно-цифрова компетентність;
- Уміння вчитися упродовж життя;
- Ініціативність і підприємливість;
- Соціальна та громадянська компетентності;
- Обізнаність та самовираження у сфері культури;
- Екологічна грамотність і здорове життя [26].

Виділяють види компетентності за рівнем їх універсальності, наприклад:

психосоціальні; ключові; за видами множинного інтелекту; за видами професійної діяльності [27].

Компетентнісне навчання учнів повинно базуватися на методах, які забезпечують:

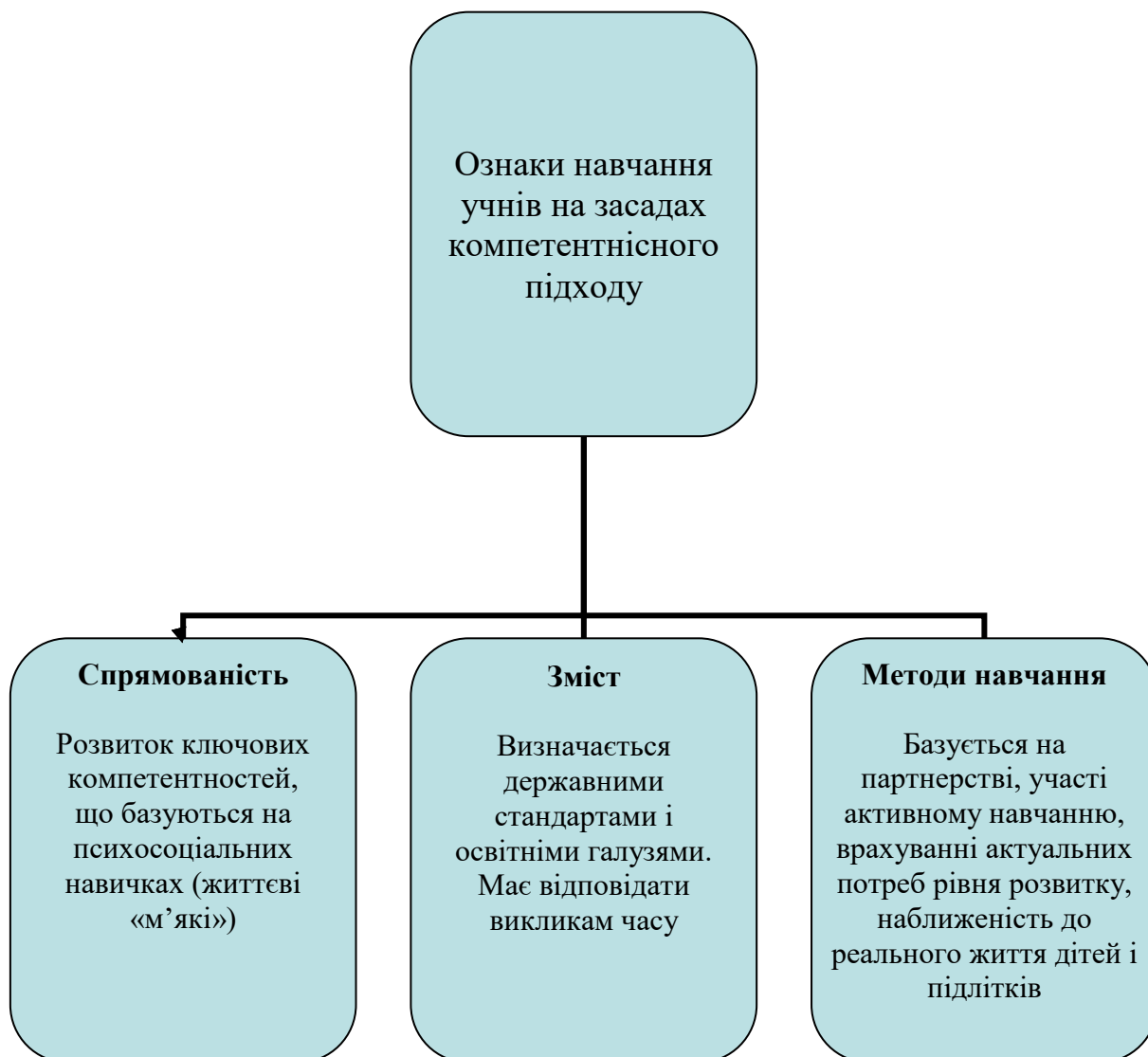
Партнерство між учнем і учителем, який є фасилітатором освітнього процесу.

Інклюзивність – всі учні класу залучені до навчальної діяльності.

Активне навчання, що враховує індивідуальні стилі сприйняття та стратегії навчання учнів: робота в групах, мозковий штурм, проекти, тематичні дослідження, рольові ігри.

Навчання на ситуаціях, наближених до реальних подій життя (важливих для безпеки, здоров'я, соціалізації та самореалізації) [17].

Рис. 1

Тема 9. Концепція «Нова українська школа»

1. Обговорення теоретичних питань

1. Мета і головні чинники Концепції «Нова українська школа».
2. Головні завдання і принципи НУШ.
3. Педагогіка партнерства.

2. Практична частина

1. Розкрийте основні завдання Концепції «Нової української школи».
2. Обґрунтуйте чинники якісної початкової освіти.

3. Схарактеризуйте основні ключові компоненти Нової української школи.

4. Назвіть основні освітні галузі Нової української школи.

5. Схарактеризуйте особливості педагогіки партнерства в умовах Нової української школи.

6. Назвіть основні принципи педагогіки партнерства.

7. Обґрунтуйте виклики, що стоять перед початковою школою.

8. Розкрийте особливості організації освітнього процесу.

Рекомендована література: [13], [16], [21], [24], [26], [27], [25], [26], [27], [28], [38].

Теоретичні відомості

Головна мета будь-якої освітньої реформи, в тому числі й нинішньої, полягає у підвищенні якості освіти.

Найвпливовішими факторами, що гарантують якість початкової освіти є:

– своєчасне забезпечення освіти для всіх дітей молодшого шкільного віку;

– комплексне використання результатів дошкільної освіти;

– модернізація та вдосконалення освітнього середовища;

– впровадження методів навчання і розвитку, що акцентують увагу на індивідуальності та компетентності [16].

У Концепції наголошено на суб'єктності учіння, необхідності оволодіння учнями способами навчальної діяльності, досвіді взаємодії з іншими людьми. Мета загальної середньої освіти визначена у проєкті Закону України «Про освіту». «Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності» [12].

Учителі початкової школи мають орієнтуватися на: новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм. Наскрізний процес виховання, який формує цінності. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками [27].

У Концепції зроблено особливий акцент на впровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти. В її основі лежить концепція дитиноцентризму.

Дитиноцентризм означає, що освіта має надаватися у такий спосіб, який найбільше відповідає сутності, здібностям та життєвому плану конкретної дитини.

Йдеться про те, щоб максимально наблизити дитину до її сутності, здібностей та життєвих планів.

Для нової української школи доречними є такі постулати дитиноцентризму:

- відсутність адміністративного контролю, що обмежує свободу педагогічної творчості;

- орієнтація на активність учнів в освітньому процесі, на їхні інтереси та досвід;

- орієнтація на активність учня у процесі навчання, на його інтереси та досвід;

- створення навчального середовища, в якому навчання стає яскравим елементом життя дитини.

- практична спрямованість освітньої діяльності; зв'язок між особистісним розвитком дитини та її практичним досвідом;

- відмова від орієнтації освітнього процесу на середньостатистичного школяра і його зобов'язання враховувати індивідуальність кожної дитини;

- врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини, гарантування свободи і прав дитини в усіх видах її діяльності, забезпечення її морально-психологічного благополуччя;

– запровадження шкільної автономії під свободою і автономією учня передбачає виховання гуманістичних і демократичних ідей та світоглядних орієнтирів, необхідних сучасному суспільству [16].

Нова української школа визначає такі головні завдання:

- новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації у суспільстві;
- мотивовані вчителі, які мають свободу для творчості та професійного зростання;
- наскрізні освітні процеси, що сприяють формуванню цінностей;
- децентралізація та ефективне управління, що надає школам реальну автономію;
- партнерство між учнями, вчителями та батьками;
- дитиноцентрична освіта, орієнтована на потреби учнів у навчальному процесі;
- нові шкільні структури, які уможливають засвоєння нового змісту навчання та набуття життєвих навичок;
- справедливий розподіл державних коштів для забезпечення рівного доступу всіх дітей до якісної освіти;
- сучасне освітнє середовище, яке забезпечує умови, засоби та технології, необхідні для навчання учнів, вчителів та батьків, не лише в класі [27].

Великого значення у Концепції набуває аспект педагогіки партнерства між всіма учасниками освітнього процесу. «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, у серці дитини ніколи не з'явиться зло», – писав Василь Сухомлинський [16].

Педагогіка партнерства (співпраці) ґрунтується на гуманістичних принципах і творчому підході до саморозвитку. Її метою є створення нового, гуманного суспільства, вільного від тоталітаризму та офіціозу [25].

Основне завдання педагогіки партнерства – подолати інерцію мислення і перейти на якісно новий рівень побудови відносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізується у кон-

тексті спільної діяльності вчителів та учнів, педагогів та батьків і передбачає взаєморозуміння, узгодження інтересів та прагнень щодо особистісного розвитку учнів.

Тема 10. Особливості розвитку дітей 6–7 річного віку

1. Обговорення теоретичних питань

1. Початок навчання у школі: вплив на емоційний стан і поведінку дитини.
2. Особливості психічних і пізнавальних процесів.
3. Етапи та умови розвитку пізнавальних інтересів.
4. Особливості розвитку дитини під час організації навчання.

2. Практична частина

1. Розкрийте поняття «пізнавальні інтереси».
2. Висвітліть роль інтересу у навчанні.
3. Розкрийте способи формування пізнавального інтересу школярів.
4. Обґрунтуйте шляхи формування пізнавального інтересу.
5. Назвіть головні особливості сприймання.
6. Здійсніть класифікацію пізнавальних інтересів за різними критеріями. Укладіть таблицю.
7. Опишіть стадії розвитку пізнавального інтересу учнів.
8. Назвіть умови, за яких можливий повноцінний розвиток пізнавальних інтересів.
9. Як відбувається розвиток пізнавального інтересу учнів початкових класів.
10. Що відноситься до пізнавальних інтересів?
11. Назвіть методи формування пізнавальних інтересів школярів.

Рекомендована література: [2], [6], [17], [25], [41], [44], [45].

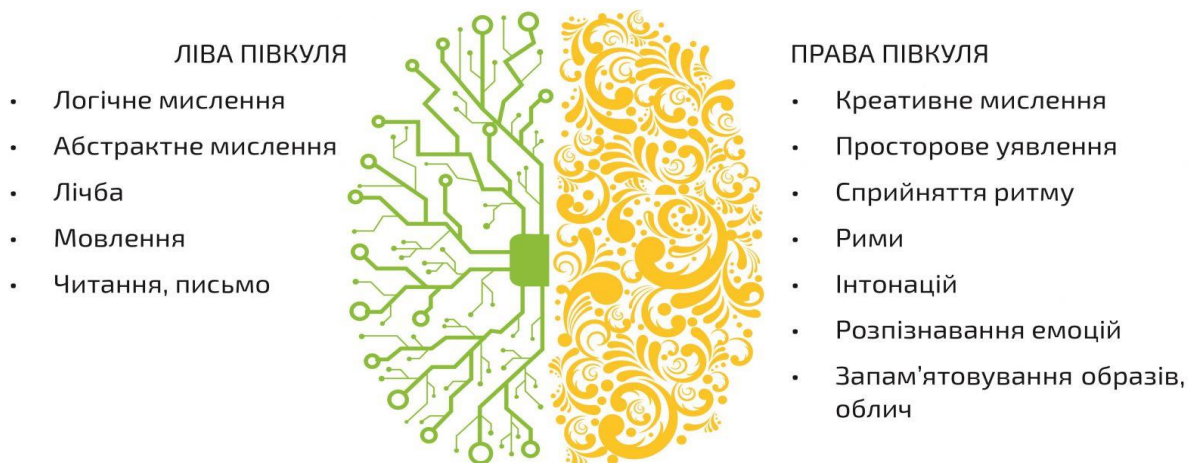
Теоретичні відомості

Початок навчання у школі: вплив на емоційний стан і поведінку дитини. Готовність до школи була і залишається предметом дослідження багатьох психологів і педагогів. Її забезпечення передбачає досягнення розвитку в трьох сферах: фізичній, розумово-емоційній та соціальній.

Основними проявами зрілості у фізичній сфері є:

- задовільний стан здоров'я та стійкість до втоми,
- непошкоджений зір і слух,
- артикуляційна система, що правильно функціонує,
- загальна, рухова та фізична підготовленість,
- витончені, точні рухи тіла,
- ефективні рухи рук,
- знання спрямованості та просторового орієнтування,
- знання правої та лівої сторін,
- збалансована динаміка нервових процесів [41].

Рис. 2

Зрілість для початку навчання у фізичній сфері означає правильний руховий розвиток у сфері великої та дрібної моторики. Що стосується навичок великої моторики, то дитина, готова до навчання в школі, рухається ефективно і плавно, вміє утримувати рівновагу, демонструє правильний тонус м'язів, займає правильну поставу тіла, бігає, стрибає, вміло кидає і ловить м'яч.

Зі свого боку, з точки зору дрібної моторики (надзвичайно важливої для навчання письма), дитина повинна мати здатність контролювати точні рухи рук, зап'ястя та пальців. Також важливі швидкість, точність і точність рухів рук і їх адаптація до виконуваної діяльності.

Серед необхідних досягнень дитини в емоційній та соціальній сферах можна віднести:

- бажання і вміння налагоджувати контакти з однолітками та вчителями,
- самостійність і винахідливість у елементарних побутових справах,
- здатність адаптуватися до нового середовища,
- емоційна рівновага,
- дисциплінованість і дотримання норм групового співіснування,
- чутливість до потреб інших,
- порядність,
- наполегливість,
- сумлінність у виконанні поставлених завдань,
- самовпевненість,
- не впадаючи у відчай через труднощі,
- самоконтроль поведінки та роботи [45].

Належний рівень емоційного розвитку дитини при вступі до школи вважається вирішальним, оскільки визначає здатність до самоконтролю, дотримання шкільного розпорядку, наполегливості в діях і злагодженої співпраці з однолітками, а також сприйняття зауважень.

Про зрілість до шкільного навчання у психічній сфері свідчить правильний розвиток функцій сприйняття, мислення, уваги, пам'яті та мовлення. При оцінці розумової зрілості дитини ми також враховуємо функції, які визначають здатність писати та читати, такі як: рівень зорового сприйняття та координації очей і рук, а також слуховий аналіз і синтез.

Дитина, яка досягла інтелектуальної зрілості:

- проявляє пізнавальну активність,
- виявляють інтерес до того, що їх оточує,
- виявляє бажання навчатися читання, письма, математики,
- використовує правильне мовлення з точки зору граматики і артикуляції,
- передає свої думки зрозуміло та логічно,
- розповідає про свій досвід та правильно формує власні судження,
- надовго зосереджує увагу на певній темі,
- легко засвоює та закріплює нові поняття, інформацію,
- використовує отримані знання на практиці,
- розрізняє, порівнює, відтворює геометричні фігури,
- розрізняє напрями, розташування та пропорції відтворених графічних форм,
- запам'ятовує прості мелодії, ритми,
- аналізує та синтезує букви, звуки, склади,
- читає прості слова,
- знає основні математичні поняття [45].

Для того, щоб молодші школярі повністю засвоїли розумові дії та поняття, треба дотримуватися такої послідовності:

1. Конкретні дії. Цей етап базується на реальному досвіді. Діти оперують з набором фізичних об'єктів, визначають аспекти, які вказують на їх використання, і виконують дії з ними. Для виконання зазначених дій діти використовують або реальні предмети, або їхні моделі (наприклад, палички, смужки, намистинки).

2. Виконують дію у частково втіленій формі. Діти використовують предмети, проілюстровані в посібнику або на екрані. Ті самі дії, що описані на попередньому етапі, тепер представлені у вигляді зображень. Ці дії супроводжуються детальними поясненнями щодо кожного кроку, тобто, всі виконувані операції пояснюються вербально. Наступний крок виконується лише після повного засвоєння матеріалу.

3. Виконувати операції в абстрактній формі, використовуючи систему символів. На цьому етапі коментування операції поступово переходить у внутрішній план. Спочатку пошепки, потім – у розгорнутому і, нарешті, у скороченому вигляді – промовляння про себе.

Для ефективності розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів необхідні відповідні умови, зокрема такі:

- урізноманітнення чуттєвого досвіду;
- усвідомлення учнем особистої та суспільної цінності знань і вмінь, які набуваються;
- переживання успіху у роботі, наявність позитивної емоційної атмосфери;
- помірна складність і посиленість завдань;
- опора на попередній досвід учня;
- активний, продуктивний і творчий характер діяльності;
- сформованість в учнів провідних прийомів навчальної діяльності [37].

В останні роки все більше дітей не хочуть ходити до школи. Причин такої ситуації багато:

– діти дізнаються про школу, часто з телебачення або з розмов між дорослими, і часто в негативному контексті;

– вони не сприймають початок навчання в школі як щось особливе чи важливе. Раніше вважалося, що першокласники вже знають, як себе поводити, і мають осмислений, змістовний інтерес до школи.

З психологічної точки зору, це своєрідне «ядро особистості», яке визначає інші риси, – як інтелектуальні, так і емоційні. Сьогодні діти на порозі шкільного життя не знаходять такого ядра. Для сучасних першокласників школа вже не є тим безумовно привабливим місцем, яким вона була 30 років тому.

Більшість літератури з вікової психології, що використовується у вищій освіті, описує першокласників століття. Порівнюючи сьогоднішню цифру з власним дитинством і з дітьми, які пішли до школи 15–20 років тому, той період здається ідеальним.

Які ж причини того, що сучасні діти так відрізняються від дітей 30-річної давнини? По-перше, батьки стали менше спілкуватися зі своїми дітьми. Крім того, об'єктивні дані свідчать, що до 70 % дітей переживають пологовий стрес через патологію вагітності та пологів, що впливає на їхній загальний розвиток.

Стан психологічного емоційного розвитку впливає на розумові процеси, що лежать в основі навчальної діяльності.

Тема 11. Організація освітнього середовища

1. Обговорення теоретичних питань

1. Освітнє середовище НУШ.
2. Створення навчальних осередків.
3. Способи комунікування учителя НУШ: соціальні мережі, ресурси google, персональна сторінка.
4. Попередження ризиків і конструктивне вирішення конфліктів в освітньому середовищі НУШ.

2. Практична частина

1. Що ви вкладаєте в поняття «освітнє середовище»?
2. Схарактеризуйте освітні середовища початкової школи.
3. Поясніть, як освітнє середовище впливає на інтелектуальний розвиток особистості.
4. Як ви схарактеризуєте безпечне освітнє середовище початкової школи.
5. Як відрізнити булінг від сварки дітей?
6. Напишіть декілька лайфхаків для вирішення конфліктів у класі.

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [16], [21], [24], [25], [30], [41], [43].

Теоретичні відомості

Нова українська школа, безумовно, базується на найкращих досягненнях традиційної освіти минулого, існують деякі фундаментальні відмінності. Передовсім, вони спрямовані на поліпшення освітнього середовища. На відміну від традиційних шкіл, НУШ фокусується не лише на академічному навчанні, а й на соціальному та емоційному розвитку.

Навчальне середовище має бути передбачуваним для дітей. Якщо діти знають, що відбуватиметься в класі, їхня тривожність зменшується, і вони можуть використовувати додаткові ресурси для продуктивного навчання. Воно називається середовищем низького ризику. Таке середовище надає дітям впевненості та зміщує фокус з адаптації до конкретних аспектів середовища на те, як вони поведуться і ефективно навчаються у ньому[25].

На відміну від традиційних шкіл, таке освітнє середовище не обмежується шкільними будівлями чи класами.

Шкільний клас як освітній простір в НУШ відіграє роль не лише місця, де діти перебувають під час уроку, він бере участь і допомагає в процесі навчальної діяльності дітей та у роботі вчителя. Освітній простір умовно розділяють на зони такі, як:

- навчально-пізнавальна діяльність;
- ігрова;
- художньо-творча;
- дослідницька;
- тематичний осередок;
- класна бібліотека;
- відпочинкова;
- осередок учителя [25].

Способи комунікації з учасниками освітнього процесу.

Вчителі – учні

1. Комунікація через соціальні мережі (вайбер-групи, Zoom, Skype, class-room тощо).

2. Внутрішньошкільна комунікація:

- безпосередня комунікація (консультація, бесіди, години спілкування);
- шкільні ЗМІ (газети, оголошення).
- 3. Телефонний зв'язок.
- 4. Електронний щоденник.
- 5. Вебсайт школи.
- 6. Фейсбук сторінка школи.
- 7. Гугл-форми.

Вчителі – батьки

1. Комунікація з адміністрацією відбувається згідно із затвердженими годинами прийому.
2. Комунікація через соціальні мережі (вайбер-групи тощо).
3. Батьківські збори, шкільні конференції, засідання Ради школи.
4. Безпосередня комунікація у позаурочний час за попереднім узгодженням.
5. Шкільні ЗМІ (газети, оголошення).
6. Телефонний зв'язок.
7. Електронний щоденник.
8. Веб-сайт школи.
9. Фейсбук сторінка школи.
10. Гугл-форми.

Спілкування з учасниками освітнього процесу відбувається у робочий час [38].

Однією з ключових складових управлінського процесу в закладах освіти є інформування учасників освітнього процесу та громади про діяльність закладу з використанням відкритих публічних ресурсів.

Без оперативного та повного інформування неможливо створити і підтримувати довіру до діяльності закладу освіти, що є необхідною умовою ефективної освітньої діяльності. Саме тому управлінці організовують діяльність закладів освіти на засадах інформаційної відкритості та комунікації з учасниками освітнього процесу і громадою.

Щоб бути успішним комунікатором у сучасному інформаційному просторі, ми пропонуємо таке:

- будьте наполегливими та послідовними у донесенні своїх думок, ідей і фактів: ваша аудиторія оцінить точну навігацію у хаосі освітньої інформації;
- повторюйте своє повідомлення багато разів у різних форматах: інтерв'ю, події, фото, інфографіка тощо;
- знати, що цікавить вашу аудиторію і чим вона цікавиться, і будувати діяльність та комунікацію навколо цього;
- постійно зосереджуйте зусилля та ресурси на місії організації;
- зосередьтеся на простоті та доступності повідомлень;
- мати унікальну та надихаючу історію;
- будьте ближче до своєї аудиторії [27].

Конфлікт – це особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні та несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей і соціальних груп, що супроводжуються негативними психологічними проявами [11].

Що таке врегулювання конфлікту?

– усунення або мінімізація проблеми, що здійснюється шляхом пошуку компромісу та досягнення згоди;

– повне або часткове усунення причин суперечки або зміна цілей учасників конфлікту;

– досягнення згоди між учасниками щодо спірних питань.

Поради щодо позитивного врегулювання конфліктів:

– Дуже важливо враховувати інтереси сторін, які беруть участь у конфлікті.

– Що більше варіантів урегулювання конфлікту сторони можуть запропонувати, тим менша ймовірність того, що він залагодиться насильницьким шляхом.

– Не бійтеся конфронтації. Практикуйтеся у врегулюванні конфліктів.

– Розрізняйте людей і проблеми.

– Зосередьтеся на проблемі та її розв'язанні, а не на людині.

– Розглядайте багато можливостей, перш ніж вирішити, що робити.

– Пам'ятайте, що результат повинен відповідати основним критеріям.

– Дійте. Не уникайте конфронтації, а намагайтеся її згладити.

Тема 12. Інтеграція: тематичний і діяльнісний підходи

1. Обговорення теоретичних питань:

1. Поняття інтеграція її освіти. Інтегроване навчання.
2. Діяльнісний підхід. Критичне мислення і розв'язання проблем.
3. Діяльнісний підхід: ротаційні моделі «Щоденні 5» і «Щоденні 3».

2. Практична частина

1. Схарактеризуйте переваги інтегрованого навчання.
 2. Схарактеризуйте роль гаджетів під час інтегрованого навчання.
 3. Напишіть поради щодо розвитку критичного мислення.
 4. Підберіть вправи для розвитку критичного мислення учнів.
 5. Назвіть сучасні прийоми та методи інтегрованого навчання. Дайте їм характеристику.
 6. Розкрийте роль міжпредметної інтеграції.
 7. Підготуйте інтелектуальну карту інтегрованого вивчення теми (на вибір).
 8. Назвіть методи розвитку критичного мислення.
 9. Назвіть форми інтеграції навчання.
- Дайте визначення поняття «інтеграція», «інтегроване навчання», «критичне мислення».

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [16], [21], [24], [25], [30], [41], [43].

Теоретичні відомості

Інтеграція передбачає поєднання цілей, змісту, форм реалізації, різних сфер і форм діяльності дітей і педагогів у спільних тематичних блоках. Ідея інтеграції не нова в освітніх концепціях. Це стосується до цілісної науки, яка вже використовується.

Термін «інтеграція» дуже складний. У широкому сенсі це поняття означає процес інтеграції, комбінування, гармонізації та доповнення частин і елементів у виробництві цілого. Це стосується визначення включає такі терміни:

- створення цілого,
- поєднання цілого з частин,
- гармонізація,
- заповнення прогалін [27].

Проблема сутності інтеграції в свідомості людини є сферою психології. У її підході інтеграція – це зв'язок і взаємопроникнення взаємних психічних функцій і внутрішніх процесів. У психологічну дефініцію вводиться новий термін – «проникнення». Використання цього слова у визначенні підкреслює складність дослідження наслідків інтеграції. Досягнення психології, спрямовані на розуміння функціонування людського розуму, є предметом сучасних досліджень.

У навчанні інтеграція полягає в усвідомленні учнями зв'язків між усіма предметами, спонукаючи їх у такий спосіб синтезувати знання з різних галузей, показуючи їм інтегровану картину реального світу. Інтеграція в навчанні – це безперервний процес, який передбачає пізнання певного кола життєвих явищ у єдине ціле, інтеграцію набутих знань учнями з поточною діяльністю. З точки зору педагогіки у визначенні інтеграції виділяються ті риси, якими повинна володіти діяльність учителя, щоб бути інтегративною. Отже, це стосується: спільного підходу до цілей, злиття змісту, створення цілісних ситуаційних послідовностей для діяльності та досвіду дітей, концентрації навколо основних тем інтегрованих тематичних блоків.

Це педагогічна діяльність, яка об'єднує цілі, зміст і діяльність учнів в одну послідовність розвитку. Такий комплексний підхід до реальності допомагає учням краще зрозуміти загальні тенденції розвитку та готує їх до подальшого навчання. Завдяки систематичному визнанню знань з різних галузей учні мають змогу усвідомлювати системи та зв'язки між окремими питаннями, які існують у науці, до якої належить цей навчальний предмет. Інтегроване навчання забезпечує логічне пов'язування кожного нового елемента знань із уже сформованою системою знань та її структурою.

Критичне мислення – це здатність мислити раціонально та впорядковано, щоб зрозуміти взаємозв'язок між фактами чи ідеями. Завдяки цьому ми можемо вирішити, чому вірити. Інакше кажучи, це «думати про мислення»: воно передбачає розпізнавання, аналіз і потім виправлення помилок у власних міркуваннях [29].

Щоб мати можливість мислити критично, ви повинні мати кілька характеристик, таких як: здатність мислити незалежно, чітко та раціонально, а також здатність розмірковувати над проблемою чи ідеєю та здатність створювати логічні зв'язки між проблемами.

Критичне мислення полягає у тому, щоб суворо ставити під сумнів проблеми та припущення, а не приймати їх такими, якими вони є. Люди, які мислять критично, завжди намагатимуться визначити, чи дана інформація, дослідження або теза передають повну картину, і припустять, що це ні.

Критичне мислення має мету, а саме – знайти найкраще можливе рішення у певній ситуації. Це спосіб думати про окремі питання в певний час, а не просто приймати факти та знання про щось, що вже було вивчено один раз, і використовувати те саме рішення кожного разу, як у шаблоні.

Дослідження показують, що критичне мислення є надзвичайно бажаною рисою кандидатів на роботу. Роботодавець хоче мати працівників, які можуть розв'язувати проблеми, приймати рішення та діяти належним чином.

Дослідження також показують, що люди, які здатні критично мислити, відчувають менше негативу в житті.

Які навички ви повинні розвивати, щоб навчитися критично мислити?

- *Аналіз* – об’єктивне та критичне мислення на означену тему. Думаючи про те, в чому проблема.
- *Інтерпретація/рефлексія* – ідентифікація та рефлексія на різні, різнорідні аргументи
- *Оцінка* – критична оцінка аргументів і розбіжних думок, а також негативних аспектів і недоліків у представлених доказах.
- *Висновок* – врахування впливу рішення на вас та інших.
- *Розв’язання проблем і прийняття рішень* – раціональна аргументація та впевненість у своєму виборі.

Ротаційні моделі «Щоденні 5» (читання і письмо) і «Щоденні 3» (математика) – це щоденні діяльності, виконуючи які, діти навчаються бути самостійними під час читання, письма й математики, натомість учитель має можливість працювати з учнями індивідуально та у малих групах.

Основними компонентами ротаційної моделі «Щоденні 5» є такі:

- Читання для себе.
- Письмо для себе.
- Читання для друга.
- Робота зі словами.
- Слухання.

Основними компонентами ротаційної моделі «Щоденні 3» є такі:

- Математика самостійно.
- Математика разом.
- Математичне письмо [38].

Компоненти передбачають використання кінестетичної практики і базуються на діяльності з маніпулятивними предметами. Ця діяльність залучає дітей до математичних ігор як самостійних, так і з партнерами, а також спонукає брати участь у діяльності і роз-

в'язанні проблем, використовуючи інструменти для лічби чи ігрові матеріали. На початку нового математичного блоку, ця діяльність здебільшого охоплює перегляд попередньої практики навчання. Це дозволяє учням продовжувати вивчення викладеного матеріалу і допомагає їм бачити, що ми не забуваємо попередній матеріал тільки тому, що ми розпочали вивчати нову тему. Можуть також передбачати використання комп'ютерів, калькуляторів або планшетів як засобів для самостійної роботи. Компонент «Математичне письмо». Це час, коли учні виражають свої думки і розуміння, працюючи над певними математичними завданнями або математичним змістом: виразами, цифрами і числами, задачами, а інколи, створюючи власні завдання [10].

Тема 13. Тематичне навчання. Планування тематичного навчання

1. Обговорення теоретичних питань

1. Тематичне навчання в освітньому процесі нової української школи.
2. Формування міжпредметних компетенцій у процесі тематичного навчання.
3. Планування тематичного навчання.
4. Методичні аспекти проведення тематичних днів у початковій школі.
5. Алгоритм створення інтелект-картки тематичного дня.
6. Підготовка вчителя до аналізу соціокультурної проблеми під час тематичних днів (тижнів).

2. Практична частина

1. Які види тематичних днів виділяють у початковій школі?
2. Визначте особливості проєктування тематичного дня, який інтегрує зміст навчального матеріалу різних дисциплін.
3. Охарактеризуйте алгоритм створення інтелект-карти такого тематичного дня.

4. Охарактеризуйте алгоритм проектування тематичного дня у межах тематичного тижня інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
5. Оберіть тему дня, якій інтегрує зміст навчального матеріалу різних дисциплін. Розробіть для нього інтелект-карту.
6. Визначте етапи проектування заняття, побудованого на основі міжгалузевої інтеграції.
7. Розробіть тематичний день тематичного тижня інтегрованого курсу «Я досліджую світ».
8. Дайте визначення поняттю «міжгалузева інтеграція».

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [16], [21], [24], [25], [30], [41], [43].

Теоретичні відомості

Тематичне планування – визначення послідовності уроків, основних видів роботи на уроці. У ході тематичного планування вчитель визначає послідовність вивчення окремих питань теми, відбирає зміст, продумує систему уроків навчання, повторення, закріплення і форми контролю [39].

Плануючи тематичний день, учитель немовби створює «неіснуючу тварину» зі змісту навчального матеріалу різних дисциплін, але у такий спосіб, щоб вона була «живою», тобто вміла функціонувати як цілісна система: рухатися, їсти, дихати, рости тощо. Така тварина має вміти робити навіть те, що придумає винахідник. У тематичні дні об'єднують блоки знань із різних навчальних предметів, тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення сприйняття, мислення, почуттів учня [16].

Під час планування тематичного дня вчитель може створити інтелект карту (ментальну карту, карту пам'яті, діаграму зв'язків тощо) – це метод структурування концепцій із використанням графічного запису [25].

Алгоритм створення інтелект-карти тематичного дня:

Крок 1. Увага на ключове поняття! Оберіть тему для тематичного дня. Сформулюйте її одним словом чи словосполученням. Наприклад: «Папір».

Крок 2. Починайте роботу з центру. Напишіть центральне поняття – назву об'єкта чи явища (про які ви будете створювати карту) посередині аркуша. Можна намалювати малюнок до цього поняття.

Крок 3. Пишіть ключові слова за годинниковою стрілкою. Заповнюйте карту ключовими словами, які передають зміст інформації та ідей за годинниковою стрілкою, починаючи з правого верхнього кута.

Крок 4. Зв'яжуйте думки! Використання сполучних гілок допомагає нашому мозку з максимальною швидкістю структурувати інформацію і створювати цілісний образ.

Крок 5. Допишіть нові ідеї. Нові асоціації, які продовжують з'являтися, можете зазначати в подальших гілках карти або в коментарях навколо об'єктів карти, наприклад, на стікерах [26].

Тематичні дні об'єднують блоки знань з різних предметів і тем навколо одного питання з метою збагачення сприйняття, думок і почуттів учнів. Цей вид навчання дає змогу молодшим школярам сприймати світ цілісно, розвиває здатність сприймати предмети та явища комплексно, системно й емоційно сприяють поглибленню та розширенню знань учнів і розширенню їхньої практичної діяльності.

Тема 14. Сутність та функції методів навчання

1. Обговорення теоретичних питань

1. Поняття про загальні методи навчання та їх характеристика.
2. Основні підходи до класифікація методів навчання у педагогічній літературі.
3. Основні функції методів навчання та їх характеристика.
4. Прийом як складова частина методу навчання і як самостійна дидактична категорія.

2. Практична частина

1. Розкрийте поняття «прийоми навчання», «методи навчання».
2. Схарактеризуйте різні підходи до класифікації методів навчання у педагогічній літературі.
3. Розкрийте роль прикладу в житті дитини. Схарактеризуйте стимулювальні приклади навчання.
4. Обґрунтуйте особливості використання інтерактивних методів навчання.
5. Висвітліть думку про те, чому неможливо знайти універсальний метод навчання, який можна було б використовувати в різних умовах і ситуаціях.
6. Поясніть, чому в типових освітніх програмах і підручниках немає конкретних рекомендацій про те, які саме методи навчання необхідно використовувати.
7. Визначте, які основні фактори покладено в основу класифікації методів навчання. Розкрийте сутність найбільш обґрунтованих.
8. Схарактеризуйте загальні та спеціальні методи навчання. У чому їх схожість і відмінність?
9. Розкрийте види самостійних робіт у початкових класах.

Рекомендована література: [2], [3], [5], [17], [18], [20], [30], [35], [41].

Теоретичні відомості

Метод навчання – це загальна концепція або модель, яка дає змогу учням оволодіти конкретними знаннями чи навичками. Метод навчання – це спосіб роботи вчителя з учнями для досягнення цілей навчання, інакше кажучи, апробована система діяльності, що здійснюється вчителем і учнями свідомо, щоб викликати планові зміни в особистості учнів [32].

Метод навчання – це спосіб взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів в результаті якого відбувається виховання і розвиток особистості в процесі навчання [31].

Саме слово «метод» походить від грецького слова *methodos*, що означає спосіб або шлях. У переносному значенні йдеться про те, щоб знайти шлях до істини.

Під терміном «метод» Г. Ващенко розуміє засіб або систему засобів для досягнення спеціальної мети. Однак, уникаючи надмірно розширеного тлумачення цього поняття (весь навчально-виховний процес також є засобом досягнення певних цілей), він уточнює: «Методи визначають основні прийоми навчально-виховного процесу», які беруться окремо від змісту. Тому він визначає поняття методу глибше, вказуючи, що метод «стосується безпосередньої роботи вчителя у вирішенні дидактичних предметних завдань з учнями» [5].

Класифікація методів – це впорядкована за певною ознакою їх система.

Учені пропонують класифікувати методи з таких підстав:

1. За джерелами знань:

- наочні (демонстрація картин, портретів, таблиць, діафільмів; спостереження за природними явищами і т.д.);
- словесні (розповідь, пояснення, дискусія, міркування, бесіда, проблемний виклад тощо);
- практичні (вправа, складання схем, таблиць, виготовлення приладів, макетів і т.д.).

2. За типом навчання:

- формування умінь і навичок;
- застосування знань на практиці;
- закріплення знань;
- перевірки знань, умінь, навичок.

3. За характером пізнавальної діяльності:

- пояснювально-ілюстративний;
- репродуктивний;
- проблемний виклад;
- частково-пошуковий (евристичний);
- дослідницький [6].

Прийоми навчання – це складова методу, конкретні дії вчителя і учнів, спрямовані на реалізацію вимог тих чи тих методів [17].

Методи навчання відображають об'єктивні закономірності, цілі, зміст, принципи і форми навчання. Взаємозв'язок між методами та іншими категоріями дидактики діалектичний. Методи, що є похідними від цілей, змісту і форм навчання, одночасно мають дуже сильний вплив на формування і розвиток цих категорій і навпаки. Цілі, зміст і форми роботи не можуть бути впроваджені без урахування їхніх практичних можливостей.

Рис. 3

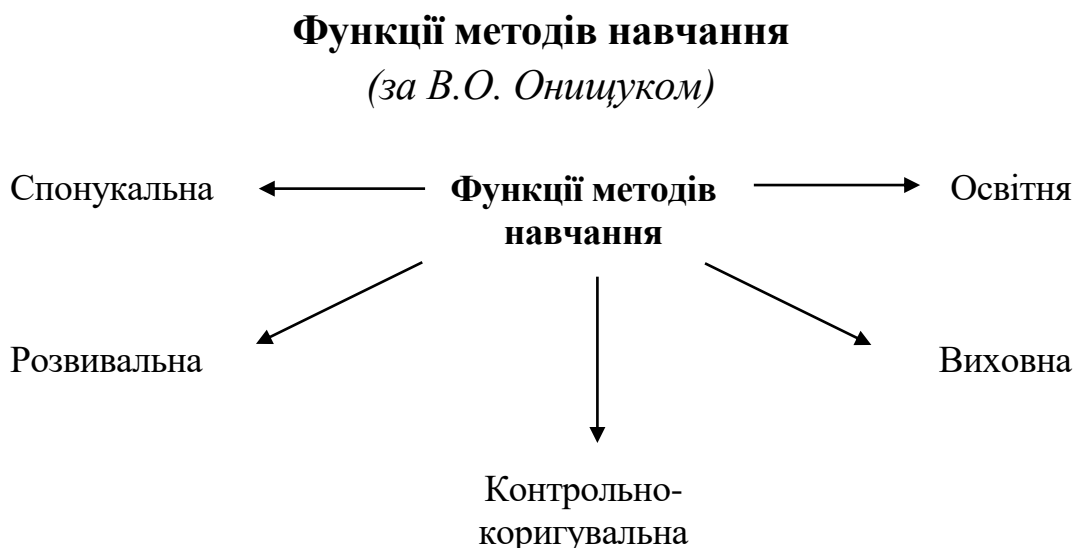
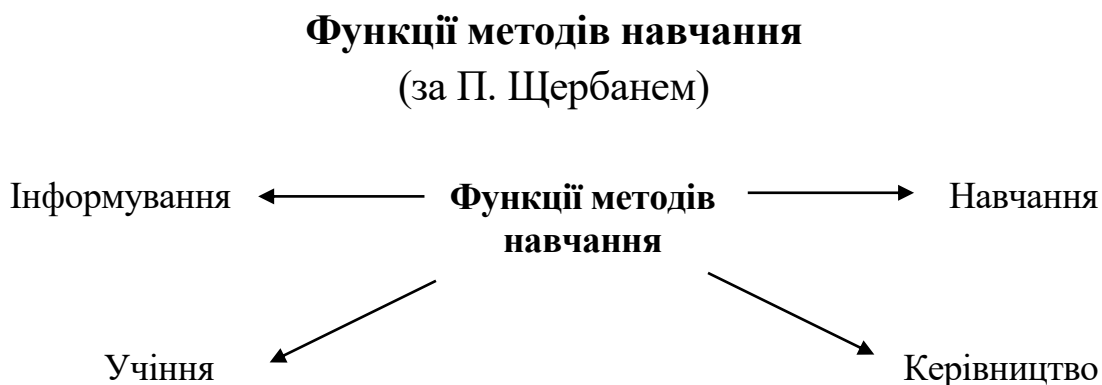

Рис. 4

Структура методу навчання має дві основні частини: об'єктивну і суб'єктивну. Об'єктивна частина методу визначається стійкими і

непохитними приписами, які завжди присутні в будь-якому методі [30].

Об'єктивна частина методу – це те, що завжди присутнє у будь-якому методі, навіть якщо учителі різні. Вона відображає вимоги загальних дидактичних правил, законів і закономірностей, принципів і правил, а також постійні компоненти цілей, змісту і форми навчальної діяльності. Постійна і загальна об'єктивна частина методів дає змогу педагогам розвивати теорію методів, рекомендувати і застосовувати на практиці найбільш прийнятні методи [33].

Це також дає змогу успішно долати проблеми логічного відбору та оптимізації методів. Зміст методу визначається особистістю вчителя, особливостями учнів і конкретними умовами.

У сфері методів найбільш яскраво проявляється власна творчість і індивідуальна майстерність педагога, тому методика була і буде високорозвиненою галуззю педагогічного мистецтва.

Тема 15. Характеристика окремих груп методів навчання

1. Обговорення теоретичних питань

1. Характеристика методів навчання на основі зовнішніх форм їх прояву.

2. Характеристика методів навчання на основі їх внутрішньої психологічної сторони.

3. Характеристика методів навчання на основі внутрішнього логічного шляху засвоєння знань учнями.

4. Інтерактивні методи навчання в НУШ та їх характеристика.

2. Практична частина

1. Визначте переваги і недоліки класифікації методів навчання за джерелом знань.

2. Визначте переваги і недоліки класифікації методів навчання за рівнем пізнавальної діяльності учнів.

3. Визначте переваги і недоліки класифікації методів навчання за логікою засвоєння навчальної інформації.

4. Поясніть, яких педагогічних вимог треба дотримуватись під час проведення бесіди і розповіді. У чому їх відмінність?
5. Схарактеризуйте методи привчання і вправляння, їх використання у початкових класах.
6. Доберіть висловлювання видатних українських та зарубіжних педагогів щодо теми.
7. Визначте, які основні фактори покладено в основу класифікації методів навчання.
8. Поясніть чи варто використовувати в початкових класах лекції, диспути. Обґрунтуйте свою думку.
9. Схарактеризуйте методи привчання і вправляння, їх використання у початкових класах.
10. Схарактеризуйте метод дидактичної гри у початкових класах.
11. Розкрийте сутність проблемно-пошукового методу навчання.
12. Схарактеризуйте методи контролю і самоконтролю у навчанні.

Рекомендована література: [2], [3], [5], [17], [18], [20], [30], [35], [41].

Теоретичні відомості

Історично найдавнішою групою є **словесні методи**, в яких переважальним методом навчання була передача вчителем учневі готових повідомлень за допомогою усних, письмових, а потім друкованих слів.

Вони були характерні для середньовічних шкіл і мали форму лекції або катехитичного методу (постановка запитань і дача готових, засвоєних відповідей), вони тривали до ХХ століття.

Удосконаленою формою катехитичного методу став евристично-пошуковий (запитання, які ставить вчитель, загалом змушують учня думати і самостійно шукати відповіді). Розгляд методів, завдяки їх вербальній стороні, уможливив виділити метод опитування та метод лекції [7].

У XIX столітті були створені методи навчання, які називаються **наочними** або **фактичними**. Завдання вчителя – зібрати відповідний емпіричний матеріал, зацікавити ним учнів, організувати спостереження, узагальнити та закріпити результати. Завдання учня – на основі спостережень отримати потрібну інформацію та запам'ятати її [17].

Наприкінці XIX століття була організована практична діяльність учнів, яка давала їм змогу набувати знань і вмінь. Методи навчання, засновані на цьому методі, передбачають наявність окремої системи діяльності вчителя та учнів. Роль учителя – планувати діяльність учня, та керувати нею а роль учня – виконувати конкретні практичні завдання з метою досягнення запланованих результатів і отримання знань про світ.

Американський педагог Кларк Керр виділяє чотири «революції в методах навчання»:

- а) перша: батьків замінюють професійні вчителі, а випадкове навчання замінено інституціоналізованим організованим у школі,
- б) друга: введення письмового слова замість усного,
- в) третя: впровадження друкованого слова в шкільне навчання,
- г) четверта: поточна – спрямована на часткову комп'ютеризацію навчальної роботи.

Інтерактивні методи навчання – це методи, які підкреслюють творчість, самостійне прагнення до знань і здатність збирати шукати інформацію. Вони вчать, як розв'язувати проблеми, з якими вони співпрацюючи в групі та заохочуючи інтерес до певної діяльності [41].

Ці методи характеризуються великою силою стимулювання активності учнів і учителів, високою ефективністю, великою різноманітністю та привабливістю. Головна їх перевага в тому, що при їх використанні розвиваються навички, корисні не тільки під час уроків, а й у повсякденному житті, наприклад, здатність аналітично мислити та встановлювати зв'язки події та факти в причиново-наслідкові зв'язки, уміння адекватно поводитися у новій ситуації та робити відповідні висновки.

Інтерактивні методи навчання можна поділити на дві основні групи:

Проблемні методи. Їхнє головне завдання – розвиток навичок критичного мислення. Вони передбачають постановку перед учнями певної проблеми та організацію процесу. У цих методах використовується різні джерела інформації, такі як статті з наукових журналів, навчальні фільми, фотографії, малюнки, джерела в Інтернеті. Учителі, які використовують у своїй роботі методи цієї групи, розвивають у молодших школярів уміння аналізувати, пояснювати, оцінювати, порівнювати та робити висновки. Приклади методів, віднесених до цієї групи, включають мозковий штурм, спостереження, панельна дискусія, проблемний метод (проблемне навчання), кейс-стаді, імітаційний метод, мозкова карта, лабораторний метод, проектний метод, портфоліо.

Методи графічного запису, в якому процес прийняття рішень представлено на малюнках і схемах. Вони спонукають приймати власні рішення. Методи, що входять до цієї групи, це фіш-боун, плакат, меп карта, снігова куля, карта асоціацій.

Проблемний метод навчання – учитель створює проблемну ситуацію, допомагає учням ідентифікувати і «прийняти» проблемне завдання, а також використовує словесні методи навчання (лекції, пояснення) для активізації мисленнєвої діяльності учнів з метою задоволення їхніх пізнавальних інтересів шляхом отримання нової інформації.

Частково-пошуковий метод передбачає пошук учнями способів, прийомів і засобів виконання пізнавальних завдань. Для забезпечення ефективності цього методу необхідно створювати проблемні ситуації і спонукати учнів до розуміння та «прийняття» пізнавального завдання, керувати ходом пошукової мисленнєвої діяльності учнів за допомогою логічно вмотивованої системи запитань, стимулювати і схвалювати пізнавальну діяльність учнів у процесі розв'язання навчального завдання, аналізувати успіхи і невдачі, а також труднощі.

Дослідницький метод спрямований на те, щоб дати можливість учням самостійно розв'язувати пізнавальні завдання, використовуючи необхідне обладнання. Для того, щоб цей метод був ефективним, необхідно дотримуватися низки вимог. Створення проблемної ситуації; орієнтування учнів у виборі пізнавального завдання; спонукання учнів до пошуку гіпотез і перевірки їх обґрунтованості; допомога в пошуку ефективних методів, необхідних для виконання поставленого завдання; орієнтація учнів на проведення досліджень і систематизацію результатів своїх досліджень, залучення учнів до процесу дослідження і самостійного аналізу отриманих результатів.

Пояснювально-ілюстративний метод – учні отримують знання на уроках, з підручників та в «готовому вигляді». Сприймаючи і розуміючи факти, оцінки і висновки, учні діють у рамках відтвореного мислення.

Репродуктивний метод – учні застосовують вивчене на основі моделей і правил. Діяльність учнів є алгоритмізованою і здійснюється відповідно до інструкцій та правил у ситуаціях, подібних до моделі.

Головним «інструментом» пізнання є людський мозок. Тому в освітньому процесі, природно, використовуються методи, що відповідають логіці. До них належать аналіз, синтез, індукція та дедукція. Вони також можуть функціонувати у певних взаємозв'язках.

Аналітичні методи передбачають мисленнєве або практичне розкладання цілого на частини і вивчення його істотних ознак. Але це лише перший елемент розпізнавання. Наприклад, у мові є загальне поняття «слово». У процесі пізнання слова ідентифікуються за їхніми складовими частинами – основою і закінченнями, коренями, префіксами і суфіксами – і за значенням цих морфем для суті і структури слова.

Для того, щоб зрозуміти повноту сутності явища, процесу або конкретного поняття, необхідно перейти до наступної логічної операції – синтезу.

Синтез як метод ґрунтується на мисленнєвому або практичному об'єднанні в єдине ціле елементів або ознак предмета чи

явища, виявлених під час аналізу, в єдине ціле. Синтез є органічним продовженням аналізу і може бути побудований лише на його основі. У цьому полягає гносеологічна закономірність освітнього процесу. Таким чином, у процесі пізнання того чи того предмета, явища або категорії відбувається діалектична взаємодія і взаємозалежність між аналізом і синтезом.

Поряд з *аналізом і синтезом* у процесі пізнання використовуються такі логічні методи, як індукція та дедукція. Індукція – це метод дослідження предметів і явищ від окремого до загального. В результаті розуміння сутності ознак і властивостей окремого об'єкта, явища або поняття можна зрозуміти істотні і типові закономірності та властивості об'єктів і явищ того ж порядку. Однак при використанні індуктивного методу не можна вимагати від учнів запам'ятовування великої кількості одиничних понять, а лише інформації, яка дає змогу виділити істотне, загальне і типове у відповідних поняттях.

Дедуктивний метод, з іншого боку, розглядає матеріал від загального до окремого й одиничного. Учні пізнають загальні закономірності і характеризують інші явища та об'єкти на основі цих закономірностей, правил та законів. Індуктивний і дедуктивний методи перебувають у діалектичному взаємозв'язку.

Індуктивний метод робить висновки від окремого до окремого, від одиничного до одиничного і від загального до загального.

Метод навчання за логічними ознаками не можна відокремлювати від методу навчання за джерелами знань. У процесі використання мовних, практичних і наочних методів ні вчителю, ні учням не обійтися без індукції, дедукції, дедукції, індукції, аналізу і синтезу.

Тема 16. Засоби навчання, їх класифікація

1. Обговорення теоретичних питань

1. Поняття про засоби навчання. Класифікація засобів навчання.
2. Засоби спілкування. Засоби навчальної діяльності.
3. Програмне забезпечення освітнього процесу.

4. Дидактичні основи комп'ютеризації навчання.

2. Практична частина

1. Дайте визначення поняття «засоби навчання».

2. Схарактеризуйте технічні засоби навчання.

3. Розкрийте роль наочних посібників в освітньому процесі.

4. Висвітліть роль засобів спілкування в освітньому процесі початкової школи.

5. Які вимоги можна поставити до використання засобів навчання?

6. Обґрунтуйте шляхи оптимізації навчального процесу засобом комп'ютерного навчання.

7. Обґрунтуйте засоби навчальної діяльності учнів.

8. Обґрунтуйте особливості використання засобів навчання на різних вікових етапах навчання та розвитку школяра?

9. Схарактеризуйте різні підходи до розробки, конструювання і використання засобів навчання.

10. Які ви можете назвати особливості впровадження комп'ютерних технологій в освітній процес початкової школи?

11. Які шляхи оптимізації освітнього процесу засобом комп'ютерного навчання?

Рекомендована література: [3], [6], [7], [14], [17], [20], [23], [30], [41], [44], [45].

Теоретичні відомості

Використання засобів навчання у повсякденній навчальній роботі зобов'язує вчителя вміло підбирати наявні засоби навчання та самостійно використовувати необхідні ресурси.

Одним із важливих елементів раціонально організованого і реалізованого навчально-виховного процесу є навчальні засоби. Якщо вони правильно підібрані і вміло включені у методи та форми, які використовує вчитель, вони сприяють правильному їх виконанню. Завдяки цьому вони сприяють безпосередньому пізнанню дійс-

ності, забезпечують численні враження та спостереження, завдяки яким відбувається опосередковане пізнання.

Кожен елемент дійсності, кожен предмет, який потрапляє до рук учня, або предмети, які свідомо відкриваються і використовуються вчителем, якщо вони здійснюють певну функцію, можуть бути віднесені до засобів навчання.

Засоби навчання – матеріальні об'єкти чи ідеальні об'єкти, які надають учням певні стимули, які впливають на їхній зір, слух, дотик тощо, полегшуючи їм пряме чи опосередковане пізнання реальності, у такий спосіб поліпшуючи процес викладання та навчання, а отже, маючи позитивний вплив на кінцевий результати [44].

Засоби навчання можуть становити цінний компонент процесу викладання-навчання лише тоді, коли вони розглядаються в тісному зв'язку з іншими компонентами цього процесу.

Засоби навчання:

- 1) слугують не тільки прямим, а й опосередкованим знанням;
- 2) змушують учнів мислити самостійно;
- 3) надають учням якомога повнішу картину дійсності, яку вони вивчають;
- 4) можуть бути виготовлені учнями самостійно [40].

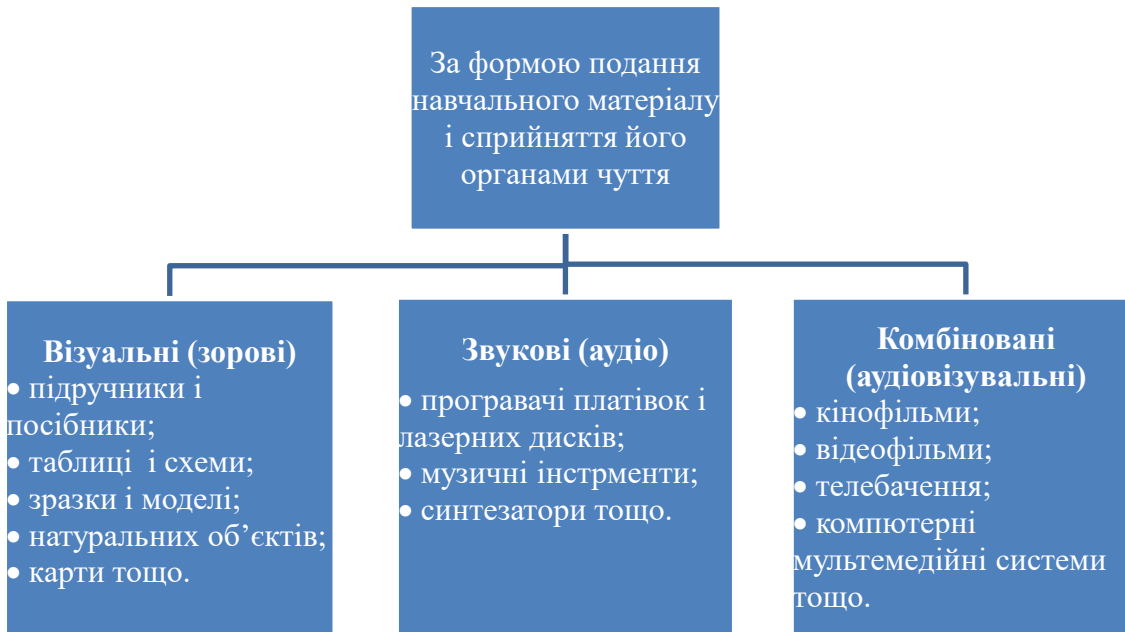
Вони покликані бути засобом стимулювання мислення, сприйняття, уяви, ретельного спостереження, аналізу, комбінування елементів, перевірки та висловлювання.

Існує багато класифікацій засобів навчання. Найбільш часто використовуються ті, основним критерієм яких є вид використовуваних подразників (слухові, зорові, зорово-слухові). Відповідно до цього виділяємо:

- 1) технічні засоби навчання:
 - аудіальні (радіопередачі, записи компакт-дисків),
 - візуальні (комп'ютерні програми, фото, презентації),
 - зорово-слухові (фільми, телепередачі).
- 2) звичайні засоби навчання:
 - підручники,
 - графічні посібники,

- моделі,
- натуральні екземпляри [41].

Рис. 5

Щоб дитина була самостійною, їй потрібно дозволити бути самостійною. Щоб залишатися творчим, йому потрібно дозволити перевірити власні ідеї. Молодші школярі вчаться на практиці, тому важливо використовувати всі засоби навчання, особливо ті, завдяки яким вони можуть відчутно пізнавати світ. Завдяки цьому діти не лише вчаться самостійності, а й відчують позитивні емоції, зміцнюють віру у власні сили, розвивають уяву та фантазію.

У психологічній літературі види спілкування поділяють за різними ознаками.

Залежно від змісту спілкування можна поділити на матеріальне, когнітивне, умовне, мотивоване та діяльнісне.

Матеріальне спілкування – це обмін предметами та продуктами діяльності. У матеріальній комунікації суб'єкти обмінюються продуктами своєї діяльності, які є засобами задоволення їхніх потреб.

Когнітивне спілкування – це обмін знаннями (наприклад, в освітньому процесі).

Умовне спілкування – це обмін психічними та фізіологічними станами, тобто певний вплив на психічний стан іншої людини (наприклад, зіпсувати їй настрій).

Рис. 6

Мотиваційне спілкування – це обмін цілями, потребами й інтересами. Така комунікація має на меті донести до іншої людини певне ставлення або готовність діяти у певний спосіб.

Діяльнісне спілкування – це обмін моделями поведінки, навичками та вміннями.

Залежно від мети спілкування можна поділити на біологічне та соціальне.

Біологічне спілкування необхідне для підтримки і розвитку організму (пов'язане із задоволенням біологічних потреб).

Соціальне спілкування задовольняє багато соціальних потреб людей (наприклад, потребу в міжособистісному контакті).

Залежно від засобів спілкування розрізняють два види комунікації: *пряму і непрямую, безпосередню і опосередковану*.

Пряма комунікація відбувається за допомогою природних органів (наприклад, рук, голосових зв'язок, голови), без допомоги сторонніх тіл.

Опосередкована комунікація характеризується використанням спеціальних засобів, таких як природні об'єкти (каміння, палиці тощо) та культурні об'єкти (знакові системи).

Пряма комунікація ґрунтується на особистому контакті та безпосередньому впізнаванні один одного (наприклад, розмова між двома друзями).

Опосередкована комунікація вимагає присутності посередника (наприклад, переговори між різними групами). Залежно від спрямованості спілкування, воно може бути діловим або особистим, інструментальним або цілеспрямованим.

Ділове спілкування – це спілкування на публічному рівні, і його змістом є те, що люди роблять у процесі своєї діяльності. Особиста комунікація фокусується на питаннях, які становлять внутрішнє життя людей.

Інструментальне спілкування – це засіб, за допомогою якого задовольняються різні потреби.

Цілеспрямоване спілкування – це засіб задоволення потреб у спілкуванні.

Існує два види комунікації: вербальна – спілкування за допомогою мови та невербальна – за допомогою міміки, жестів, пантоміміки тощо. Вербальне спілкування – це спілкування за допомогою мови. Невербальне спілкування – це спілкування за допомогою міміки, жестів, пантоміміки тощо.

Залежно від суб'єкта комунікація може бути міжособистісною (між окремими особами), міжособистісною (між окремими особами та групами) або міжгруповою (між групами).

Залежно від часового періоду спілкування може бути короткочасним або довготривалим, завершеним або незавершеним.

Усі засоби комунікації можна поділити на вербальні (мова) та невербальні (жести, міміка, пантоміміка).

Невербальні засоби часто відіграють важливішу роль, ніж вербальні. За даними досліджень, інформація передається вербальними засобами (тільки словами) 7 %, мовними засобами (включаючи тон голосу та інтонацію звуків) – 38 %, а невербальними – 55 %.

Мова – це система звукових сигналів, письмових знаків і символів, за допомогою яких люди отримують, обробляють, зберігають і передають інформацію.

Мовлення – це конкретне використання мови для вираження думок, почуттів і настроїв. Мовлення є психічним явищем. У науковій літературі його поділяють на усне та писемне. Залежно від стилю розрізняють побутове, художнє, ділове та наукове мовлення. Побутове мовлення характерне для повсякденного спілкування, художнє – для літературних творів (проза, поезія тощо), ділове – для офіційного спілкування (звіти, документи тощо), наукове – для різних наукових праць. Вербальна комунікація завжди супроводжується невербальною, яка у багатьох випадках має набагато більше значення, ніж вербальна [47].

Невербальна комунікація виражається не тільки через використання жестів, міміки та пантоміміки, але й через просторові та часові особливості комунікативної організації.

Міжособистісний простір (комунікаційна дистанція) має велике значення у спілкуванні. Комунікативна дистанція залежить від багатьох факторів, таких як напрям спілкування, різні характеристики об'єкта комунікації (близькість, вік, соціальний статус, психологічні особливості, національні звичаї тощо).

Освітнє програмне забезпечення надає підтримку вчителям, допомагаючи їм ефективно та результативно ділитися знаннями, а також учням. Завдяки різному застосуванню програм вони мають можливість вибрати ті, які найкраще відповідають потребам їхніх програм і тем.

1. Інтерактивність: освітнє програмне забезпечення часто пропонує такі елементи, як вікторини, ігри, участь і дії, які залучають дітей до процесу навчання та продовжують його.

2. Персоналізація: хороше навчальне програмне забезпечення дає змогу індивідуалізувати процес навчання, регулюючи рівень складності або зміст відповідно до навичок і потреб учнів.

3. Багатоканальний: може бути доступний у різних формах, таких як мобільні додатки, програмне забезпечення для настільних

комп'ютерів, онлайн-платформи або офлайн-версії, що забезпечує доступ до освітнього змісту.

4. *Різноманітний вміст*: освітнє програмне забезпечення може містити мультимедійний вміст, анімацію, візуалізацію, навчальні матеріали, тести та багато інших елементів, які підтримують різні стилі навчання.

5. *Діагностика прогресу та впровадження*: деякі освітні програми вимірюють прогрес студента, дозволяючи вчителям визначати сфери підтримки і конкретних інструкцій.

6. *Підтримка вчителів*: освітнє програмне забезпечення може запропонувати набори інструментів для вчителів, допомагаючи їм створювати та створювати матеріали, розробляти уроки і відстежувати успішність учнів.

7. *Різноманітність тем*: освітнє програмне забезпечення може охоплювати різноманітні теми – від математики та природничих наук до іноземних мов, історії, мистецтва та інших предметів.

8. *Безпека та конфіденційність*: Варто вибрати програмне забезпечення, яке відповідає стандартам безпеки та забезпечує захист персональних даних [45].

Розвиток комп'ютерної освіти вимагає певної систематизації комп'ютерних засобів навчання.

Для полегшення проблеми вибору рекомендується використовувати класифікацію, яка характеризує певні рівні комп'ютеризації навчальних процесів.

Відповідно до цієї класифікації можна виділити три рівні комп'ютеризації навчального процесу.

Перший – створення освітнього простору на базі глобальної або регіональної комп'ютерної системи.

Такими системами є: INTERNET, CLASSROOM тощо. Умовами включення будь-якої з них в освітній процес є те, що навчальний план має певною мірою відповідати вимогам глобальної системи, повинна бути наявна відповідна (досить дорога і потужна) комп'ютерна техніка, а користувачі – мати певний рівень комп'ютерної

грамотності, а також високу мотивацію і наявність навичок роботи з нею.

Другим етапом комп'ютеризації навчання є створення навчального середовища на основі локальних комп'ютерних систем, наприклад, у межах навчального закладу або класу. У цьому випадку необхідно розробити власні комп'ютерні навчальні програми або адаптувати наявні на ринку.

Третім етапом комп'ютеризації освіти є інтеграція комп'ютерних технологій у комплекс дидактичних засобів, що підтримують навчальний процес як елемент активізації навчальної діяльності учнів. Передумовами для створення такої системи є наявність комп'ютерних засобів, навіть найпоширеніших і найпростіших, і кваліфікованих викладачів, які знають свій предмет та готові творчо вдосконалювати викладання.

Системи першого та другого рівнів, незважаючи на те, що орієнтовані на широкомасштабне застосування, зараз здебільшого використовуються для виконання локальних завдань. Це пов'язано з тим, що їх впровадження у навчальний процес вимагає значних організаційно-педагогічних змін, значних матеріальних, фінансових та інших витрат і може слугувати глобальним цілям лише в довгостроковій перспективі.

Тема 17. Форми організації навчання у початковій школі

1. Обговорення теоретичних питань

1. Поняття про форми організації (організаційні форми) навчання.
2. Форми діяльності учнів на уроці.
3. Нові педагогічні технології (загальна характеристика). Предмет і завдання педагогічної технології.
4. Сутність технології особистісно-орієнтованого навчання.

2. Практична частина

1. Схарактеризуйте основні форми організації навчання, що мали місце в історії розвитку школи.

2. Визначте, чим зумовлено використання в сучасній школі спеціальних (додаткових) форм організації навчання.
3. Схарактеризуйте комп'ютерні технології навчання.
4. Розкрийте гармонійне поєднання індивідуальної, парної, групової і колективної форм навчання у процесі навчання.
5. Обґрунтуйте переваги і вади кожної окремо взятої форми організації навчання.
6. Розгляньте фактори, що впливають на вибір організаційних форм навчання.
7. Розкрийте історію розвитку форм організації навчання в зарубіжній та вітчизняній школі.
8. Розкрийте розвиток класно-урочної системи навчання в Європі.
9. Визначте, на ваш погляд, найбільш оптимальну класифікацію типів уроків.
10. Обґрунтуйте зародження класно-урочної системи в Україні, вплив К.Д. Ушинського на її розвиток.
11. Схарактеризуйте переваги і недоліки класно-урочної системи навчання.

Рекомендована література: [3], [19], [20], [23], [30], [31], [40], [41], [45], [47].

Теоретичні відомості

Це поняття не є новим у педагогічній літературі і вперше було описано Я. Коменським у його праці «Велика дидактика» у XVI–XVII столітті. Основними характеристиками організаційної форми системи є те, що вона завжди складається з груп учасників з однаковими здібностями до навчання, що заняття проводяться за визначеним розкладом.

Основними ознаками класно-урочної системи є: проведення занять за визначеним розкладом, початок занять у чітко визначений час, домашнє завдання для учнів тощо, лягло в основу класно-урочної форми навчання, яка відтоді стала основною формою органі-

зації освіти в усьому світі. Водночас, до початку ХХ століття не існувало понять «форми» та «методи навчання» і «методи» освіти не були відокремлені до початку ХХ століття. Про це свідчать наукові дослідження М. Демкова (1917), М. Олесницького (1887), Л. Соколова (1914), Г. Попова (1914) та ін. У 20 десятиліття ХХ століття форми виховання були визначені вченими В. Павловським (1925), О. Петровичем (1928) та В. Помагайбою (1924), Р. Allport (1924) та іншими.

У період з 50-х до 90-х років ХХ століття у вітчизняній педагогічній літературі аналізувалися особливості та зміст поняття «форми навчання» (наприклад, С. Гончаренко, 1997; О. Савченко, 1999) та дисертаційних дослідженнях (наприклад В. Шпортко 1994; А. Вихрущ 2000), розробці основних педагогічних понять, проаналізовано в контексті вивчення понятійного апарату дидактики та проблеми раціоналізації її теоретико-концептуальних засад (наприклад, А. Вихрущ 2000).

Проблема раціоналізації її теоретико-концептуальних засад (А. Вихрущ 2000; О. Савченко 1997) та розробка радянською дидактикою форм навчання (В. Шпортко 1994). Однак детальний аналіз різних позицій у визначенні поняття «форма організації навчання» або «організаційні форми навчання» у сучасній педагогічній літературі свідчить про відсутність чіткого тлумачення цієї категорії та чіткого розуміння шляхів трансформації традиційної класно-урочної системи навчання та її альтернативних форм.

Форма організації навчання – зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється у встановленому порядку і в певному режимі [44].

Класно-урочна форма організації навчання – це організація освітнього процесу, за якої учні поділяються на класи, а основною формою навчання є урок. Зміст освіти в кожному класі визначається навчальним планом і програмою. Заняття у класах проводяться за розкладом, складеним на основі навчального плану [44]. Навчальні приміщення у школах називаються класами, кабінетами, лабораторіями, майстернями, присадибними ділянками тощо.

Класно-урочна система – найважливіший винахід у педагогіці. Вона пройшла довгий і складний шлях, змінивши індивідуальне навчання, яке широко практикувалося в античних і середньовічних школах.

Середньовічні монастирські школи мали ознаки класно-урочної системи: класні кімнати, парти, вчительські крісла та дзвінки на початку і в кінці уроків. В епоху Відродження дітей поділили на класи відповідно до їхніх знань, запровадили навчальну програму, урізноманітнили методи і прийоми викладання. Класно-урочна система також була прийнята в єзуїтських школах та університетах; у 20–30-х роках XVI століття запроваджена у державних школах Чехії, Польщі, Угорщини, Литви та Саксонії [17].

Творцем класно-урочної системи вважається Ян Амос Коменський, який випробував, удосконалив і використав її основні принципи в організації шкіл у Чехії та Польщі. У «Великій дидактиці» і в «Законах упорядженої школи» (1633–1638) вчений узагальнив свій багатий досвід і накреслив контури класно-урочної системи, яка вже понад 350 років панує як форма організації навчально-виховного процесу в школах усього світу [15].

Поширеними формами організації навчання є *класна та поза-класна*, які використовують *фронтальну, колективну й індивідуальну форми організації навчальної діяльності*. Критерієм такого розмежування є не кількість учнів, а характер взаємовідносин між учнями в процесі пізнавальної діяльності.

При *фронтальній формі* організації навчальної діяльності учнів у класі здійснюється спільна діяльність для досягнення навчальних цілей. Під керівництвом учителя всі учні одночасно виконують спільне завдання, обговорюють, порівнюють і оцінюють результати. Це сприяє формуванню довіри між учителем і учнями та стійкого пізнавального інтересу. Фронтальна форма може бути реалізована в процесі виконання репродуктивних або творчих завдань, а також під час презентації матеріальних проблем або пояснювальних ілюстрацій. При цьому необхідно враховувати особливості конкретної дитини, а не орієнтуватися на абстрактний ідеальний образ учня,

щоб не допустити нівелювання пізнавальних здібностей школяра та рівня його знань, умінь і навичок.

Групова форма організації навчальної діяльності передбачає поділ учнів на групи, які виконують однакові або різні завдання. При розподілі учнів на групи необхідно враховувати індивідуальні особливості кожного учня та його навчальні можливості. Кількість учнів у групі має бути від трьох до шести. Під вмілим керівництвом вчителя спільна робота в групах і стимулювання пізнавальної активності дітей завжди дасть набагато вищі результати, ніж якщо кожен учень виконуватиме це завдання самотійно. Робота в групах створює атмосферу солідарності і персональної допомоги для кожного учня як з боку вчителя, так і з боку однокласників. Робота в групах найбільше підходить для практичних робіт і експериментів з природничих наук, для розвитку навичок усного мовлення рідною та іноземними мовами, а також для занять з професійно-технічної освіти, на яких виконуються конструктивні та технічні завдання. Однак при організації групової роботи можуть виникнути певні труднощі. Сильніші учні можуть заважати спонтанності та самотійності слабших; деякі групи не можуть ефективно працювати без ретельної та постійної допомоги вчителя; групова робота на уроці може порушити ритм і чітку організацію уроку.

При *індивідуальній формі* організації навчальної діяльності перед кожним учнем ставляться спеціально підібрані завдання для самотійного розв'язання, відповідно до його рівня підготовки та навчальних можливостей. Такі завдання спрямовані на опрацювання підручників, навчально-методичної літератури, інформаційних джерел (довідників, словників, енциклопедій, хрестоматій, карт), розв'язування задач, прикладів, організацію спостережень та експериментів, написання есе, творів, рефератів та доповідей. Особистісне навчання часто використовується у процесі навчання за програмою. У дидактичній літературі розрізняють індивідуальну та персоналізовану форми навчання. Індивідуальний формат характеризується тим, що всі учні працюють в одному темпі над завданнями, які є спільними для всього класу, без будь-якого контакту з

іншими учнями. Індивідуальний формат має на меті дати можливість кожному учневі виконати конкретне завдання самостійно, враховуючи його темп навчання та пізнавальну активність. Ключова роль учителя – стимулювати пізнавальну активність, постійно контролювати виконання завдань і надавати своєчасну допомогу в подоланні труднощів у навчанні. Індивідуальне навчання може відбуватися на всіх етапах навчання, включаючи отримання нових знань, їх закріплення, формування навичок, узагальнення та повторення матеріалу, а також контроль знань. Однак незважаючи на великі переваги індивідуальної роботи, її недоліком є те, що вона обмежує спілкування між учнями та взаємодопомогу в навчанні.

До форм діяльності учні належить домашнє завдання, активність на уроках, робота на комп'ютері, досліді, твори мистецтва, вікторини, тестові завдання.

У сучасній дидактиці виділяють чотири форми організації навчальної діяльності учнів:

- парна (взаємодія учня з учнем чи вчителя з учнем);
- групова (вчитель одночасно навчає весь клас);
- кооперативна (колективна) (всі учні активні і навчають один одного);
- індивідуальна (самостійна) робота учня [20].

Кожна з цих форм має свої особливості, які необхідно враховувати при виборі того чи іншого методу (способу, прийому) організації навчання учнів.

При груповій (фронтальній) формі організації навчальної діяльності учнів одна особа (як правило, вчитель) керує групою учнів або цілим класом. Усі учні працюють над одним і тим же завданням разом або індивідуально, а результати контролюються.

Групова (спільна) форма навчальної діяльності учнів – відбувається у невеликих групах учнів, пов'язаних спільними навчальними цілями. За таких умов вчитель опосередковано керує роботою кожного учня через завдання, які спрямовують діяльність групи. Кооперативне навчання надає учням можливість співпрацювати зі своїми однолітками, допомагає їм реалізувати властиве їм прагне-

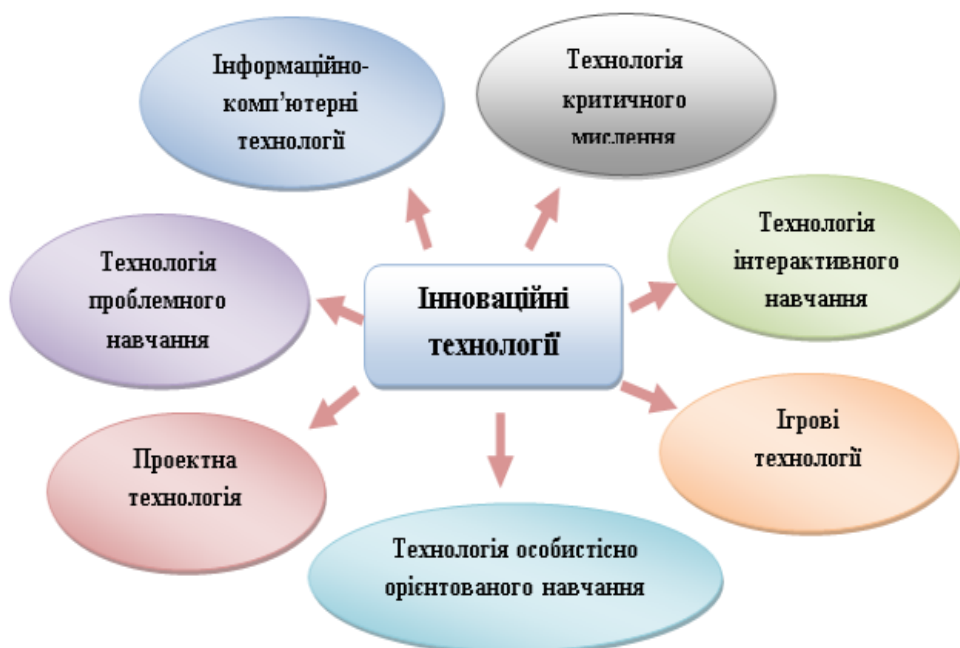
ння до спілкування та досягти високих результатів у здобутті знань і розвитку навичок. Ця модель легко й ефективно поєднується з традиційними формами та методами навчання і може використовуватися на різних етапах навчання.

Поняття «технологія» (від грец. *techne* – техніка + *logos* – вчення, поняття), означає знання, вміння, навички та філософію, знання про технології. Сьогодні це поняття використовується, з одного боку, для позначення сукупності прийомів або методів обробки та виробництва певного продукту. У минулому технологію зазвичай ототожнювали зі сферою матеріального виробництва. Інакше кажучи технологія пов'язана з виробництвом конкретних продуктів.

В останні роки зміст цього поняття значно розширився. Прикладами можуть слугувати інформаційні технології у сфері обробки інформації (обчислювальної техніки) та технології біологічних систем у сфері фізіології.

Ще 20 років тому технологічні підходи рідко використовувалися в країні. Ідея технологізації освіти була висловлена Я.А. Коменським ще 400 років тому. Він називав уміння правильно визначати цілі навчання, добирати засоби для їх досягнення формулювати правила, обирати засоби для їх досягнення.

Рис. 7

Трактують педагогічні технології по-різному, зокрема як:

- методи, прийоми, засоби навчання;
- принципи навчання;
- моделі навчання та виховання, які раніше називалися методами навчання й виховання;
- спеціальну організацію змісту навчання та добір до нього творчих завдань;
- педагогічну техніку;
- алгоритм досягнення спланованих результатів;
- проєктування процесу формування особистості учня;
- підхід до опису педагогічного процесу;
- сферу знання, яка включає методи, засоби навчання й теорію їх використання для досягнення цілей освіти [45].

Таблиця 5

<i>Інтерактивні технології навчання</i>	
<p>Кооперативне (групове) навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> • робота в парах, • ротаційні (змінювані) трійки, • два-чотири-все разом, • карусель, • робота в малих групах, • акваріум 	<p>Навчання у грі</p> <ul style="list-style-type: none"> • імітаційні або ситуаційні ігри, • рольові ігри, • драматизація, • громадські слухання, • спрощене судове слухання
<p>Фронтальне (колективно-групове) навчання</p> <ul style="list-style-type: none"> • обговорення проблеми в загальному колі, • мікрофон, • незакінчені речення, • мозковий штурм, • навчаючи-навчаюсь, • ажурна пилка, • дерево рішень. 	<p>Навчання у дискусії</p> <ul style="list-style-type: none"> • метод ПРЕС, • обери позицію, • зміни позицію, • безперервна шкала думок, • дискусія, • дискусія в стилі ток-шоу, • дебати.

Однією з поширених освітніх методик, що впроваджуються у сучасних школах, є технологія особистісно-орієнтованого навчання. Нині дітям не дають готових знань, а заохочують самостійно і творчо розв'язувати проблеми, шукати нову інформацію і робити висновки.

Цілі особистісно-орієнтованого навчання полягають у тому, щоб:

- спочатку виявити життєвий досвід кожного учня, його пізнавальні здібності, рівень інтелекту та процеси навчання, а потім визначити інтереси, які необхідно розвивати;
- активно мотивувати учнів до пізнавальної діяльності, формуючи в них самосвідомість, самореалізацію та потребу у самовдосконаленні;
- озброїти учнів механізмами адаптації, саморегуляції, самозахисту та самовиховання, необхідними сучасній людині [1].

Особистісно-орієнтована технологія навчання поєднує викладання та учіння. Зміст, методи і прийоми цієї технології спрямовані на формування особистісно значущих способів пізнання через організацію цілісної пізнавальної діяльності учня.

Особистісно-орієнтоване навчання – це навчання, в основі якого лежить особистість дитини, її індивідуальність і самостійність, де спочатку виявляється суб'єктивний досвід кожного, що потім узгоджується зі змістом освіти [2]. Визнання учня значущою особистістю упродовж усього освітнього процесу – ось що таке особистісно-орієнтована педагогіка. Основними завданнями особистісно-орієнтованого навчання є:

- розвивати позитивний потенціал кожного учня;
- виявляти і використовувати особистий досвід учня, наскільки це можливо;
- дати можливість дитині пізнати себе, самовизначитися та реалізуватися;
- формувати культуру життя та встановлювати правильні стандарти поведінки [29].

Ключові особливості особистісно-орієнтованого навчання:

- стимулює розвиток учнів, особистісний розвиток і відповідальність;
- орієнтоване на потреби дитини;
- гуманізація освітнього спілкування;
- співпраця та співтворчість між учнями та вчителями;
- переважання навчального діалогу.
- увага до фізичного та психічного здоров'я учнів;
- методика, адаптована до здібностей учнів [29].

Тема 18. Урок основна форма організації освітнього процесу

1. Обговорення теоретичних питань

1. Характеристика сучасного уроку: мета, завдання, принципи та вимоги.
2. Новітні підходи до типів і структури уроків.
3. Дизайн уроку, традиційні і нетрадиційні, активні й інтерактивні уроки. Уроки інтегрованого навчання, урок-діалог, урок із нетрадиційним структуруванням, урок-гра, змагання.
4. Урок в умовах дистанційного та змішаного навчання.
5. Ротаційна модель змішаного навчання і урок.

2. Практична частина

1. Схарактеризуйте основні вимоги до сучасного уроку.
2. Обґрунтуйте переваги і вади уроку як основної форми організації навчання в сучасній школі.
3. Висвітліть тему інтегрованого уроку, що проводиться на основі інтеграції змісту уроків навчання грамоти, музики і ознайомлення з довкіллям.
4. Поясніть, чому в початковій школі найбільш поширеним є комбінований урок. Проілюструйте на прикладі, що його структура має багато варіантів.
5. Під час перевірки виконання домашніх завдань, часто виникає така ситуація: як тільки учень починає відповідати, всі інші займаються своїми справами, у будь-якому випадку над відповіддю

думає тільки той, хто очікує наступного виклику. Як досягнути того, щоб під час перевірки домашніх завдань над поставленими запитаннями-завданнями думали всі учні, і щоб учитель мав можливість перевірити роботу їх усіх. Як досягнути того, щоб під час проведення уроків учні були уважними?

6. Чому при перевірці виконання домашнього завдання треба уникати запитань, які передбачають цілком точне відтворення учнями того, що викладав учитель, чи того, що зафіксовано в підручнику?

7. Вільний час учня народжується на уроці (В. Сухомлинський). Запропонуйте шляхи розв'язання актуальної педагогічної проблеми.

8. Користуючись програмою і підручником, виберіть тему уроку запропонованого вам типу. Відповідно до теми сформулюйте мету, визначте цільові завдання та їх зміст на всіх етапах уроку. Схарактеризуйте очікуваний кінцевий результат уроку.

9. Ваше ставлення до інтегрованого вивчення предметів у початкових класах за галузями знань.

10. Розкрийте особливості інтегрованих уроків.

Рекомендована література: [1], [3], [19], [20], [23], [26], [29], [30], [31], [41], [46], [47].

Теоретичні відомості

Реформування загальної середньої освіти відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» передбачає реалізацію принципів гуманізації та демократизації освіти, методологічну спрямованість навчального процесу на розвиток особистості учня та формування у нього ключових компетентностей.

Компетентності формуються у результаті синтезу навчальної діяльності учнів, насамперед на основі засвоєння змісту загальної середньої освіти. З огляду на це, сучасне поурочне планування потребує докорінних змін. Оновлення змісту базової освіти є першочерговим і найвідповідальнішим питанням.

Сучасне навчання ґрунтується на принципах розвивального навчання та розвитку розумової діяльності учнів. Це аналіз, синтез,

порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між різними фактами та явищами, розвиток навичок логічного структурування.

Використання різноманітних інноваційних методик (таких як тестування та розвиток критичного мислення) на заняттях забезпечує позитивну мотивацію до набуття предметних знань, усвідомлення учнями необхідності самоосвіти, формує стійкий інтерес до змісту навчання, сприяє розвитку творчої особистості.

Сучасні уроки – це демократичні уроки, які проводяться не для учнів, а разом з ними. На них панує демократичний стиль спілкування, діти вчаться здобувати знання, а не отримувати їх готовими не бояться висловлювати свою думку і доводити її.

Сучасний урок характеризується такими ознаками:

- різноманітність і гнучкість у структурі;
- орієнтація на індивідуальність учнів;
- оптимізація форм роботи;
- формуванням найважливіших компетентностей учнів;
- співпраця між вчителями та учнями;
- оновлення змісту навчання;
- демократичність;
- використання особистісного підходу;
- самостійний творчий пошук;
- розвиток творчих здібностей;
- впровадження інноваційних технологій [20].

Урок – це форма організації навчання, яка проводиться з учнями одного віку і розвитку, згідно з розкладом [30].

Елементами уроку, в яких закономірності функціонують у взаємозв'язку один з одним, є: *усвідомлення, формування нових понять і способів дій, застосування вивченого*. У реальному навчальному процесі вони є і етапами процесу навчання, основними, постійними, суттєвими й узагальненими дидактичними завданнями кожного уроку та компонентами його дидактичної структури. Ці компоненти забезпечують необхідні і достатні умови для засвоєння учнями

програмного матеріалу, формування у них знань, умінь і навичок, активізації їхньої розумової діяльності в процесі самостійної роботи та розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. Характер зв'язку і взаємодії цих компонентів забезпечується логікою процесу навчання, який є поступовим рухом від незнання до знання. Це означає, що формування нових знань і способів діяльності відбувається безпосередньо на основі актуалізації попередніх знань і досвіду діяльності та систематичного використання набутих знань і досвіду в теоретичній і практичній діяльності учня.

Якщо дидактична структура уроку є стабільною і проявляється у діяльності вчителя у вигляді загального припису, алгоритму організації уроку, то методична підструктура зобов'язує вчителя планувати конкретні види діяльності: виконання вправ, розв'язування задач, відповіді на запитання учнів, відповіді учнів, використання відповідних методів і засобів навчання пояснення, розв'язання практичних і педагогічних завдань під керівництвом учителя або самостійно. При створенні методичних розробок уроків вчителі керуються принципом оптимального досягнення поставлених цілей і завдань. З іншого боку, важливу роль в успішному навчально-пізнавальному процесі відіграє мотивація, забезпечення психологічного комфорту та врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини.

Основними елементами щодо підготовки і проведення уроку в сучасній школі є:

1. Тема уроку повинна відповідати навчальній програмі.
2. Чітке визначення мети уроку. Триєдина мета.
3. Мета уроку визначає його тип, а тип – структуру заняття.
5. Оптимальний, обґрунтований вибір форм і методів проведення навчального заняття.
6. Раціональне і комплексне використання тих чи інших засобів навчання.
7. Продумування, передбачення «родзинки» уроку.
8. Об'єктивне, справедливе оцінювання рівня навчальних досягнень учнів [41].

Рис. 8

Основна мета дизайну уроку – це всебічний розвиток дитини, формування навичок і вмінь, які у майбутньому сприятимуть успішній самореалізації і вмінню навчатися протягом усього життя.

Структура сучасного інтерактивного уроку значно відрізняються від традиційного і має таку послідовність:

I. Мотивація (5 % робочого часу).

II. Представлення теми та очікуваних навчальних результатів (приблизно 5 % часу).

III. Надання необхідної інформації (приблизно 10 % часу заняття).

IV. Інтерактивна вправа – центральна частина заняття (як правило, 60 % часу на уроці).

V. Підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку (до 15 % часу уроку).

VI. Домашнє завдання та інструктаж до нього (5 % часу) [45].

В опитуванні, проведеному Державною службою якості освіти у співпраці з проєктом «Підтримка реформ в Україні», вчителі визначили такі недоліки дистанційної освіти, які впливають на результати навчання:

- брак живого спілкування;
- невміння дітей вчитися самостійно;
- брак автентичних дистанційних курсів на шкільних платформах (синхронне навчання (zoom-уроки) залишається основною формою діяльності, тоді як асинхронному (самостійному) бракує належної педагогічної підтримки).

У загальному розумінні змішане навчання – це навчання, в якому частина пізнавальної діяльності учнів відбувається у класі під безпосереднім керівництвом учителя, а решта – самостійно з використанням електронних ресурсів.

Існує кілька варіантів змішаного навчання:

- поєднання очного та дистанційного навчання;
- поєднання різних форм навчання у межах одного класу (наприклад, базове очне навчання з різними формами роботи з використанням технологій дистанційного навчання та електронних ресурсів, онлайн-курси);
- поєднання самостійного та аудиторного навчання;
- поєднання основного навчального контенту (підручники та навчальні матеріали) із зовнішніми навчальними матеріалами (електронними ресурсами).

Моделі змішаного навчання

Існує багато моделей змішаного навчання. Зупинимося на основних.

Ротаційна модель.

Суть цієї моделі полягає у так званій «ротації» учнів у класі. Також відбувається «ротація» типу активності учнів – онлайн та офлайн.

Різновидом цієї моделі є техніка «перевернутого класу», коли учні самостійно опрацьовують частину матеріалу, а в класі обговорюють дискусійні питання, консультуються з учителем або вив-

чають наступну частину матеріалу. Саме ця модель реалізована в більшості українських шкіл, які обрали формат змішаного навчання.

Гнучка модель.

У цій моделі учні навчаються переважно онлайн за індивідуально складеним графіком, а вчитель стає інструктором, який координує їхню діяльність та надає консультації. Учителі доступні для консультацій у синхронному режимі, як віч-на-віч, так і онлайн.

Таку модель часто обирають школи, що пропонують дистанційну освіту. Деякі школи в Україні (переважно в сільській місцевості) також запровадили цю модель під час пандемії або військових дій (у відносно безпечних районах).

Особистісно-орієнтована модель.

Навчання за індивідуальною освітньою траєкторією (учні навчаються очно і паралельно працюють на зовнішніх електронних ресурсах). Ця модель може бути використана для поглибленого вивчення деяких предметів при поєднанні очної та екстернатної, очної, дистанційної та інших форм навчання.

Модель розширеного віртуального середовища.

Ця модель включає в себе основну роботу з дистанційними курсами в режимі онлайн. При цьому учні можуть відвідувати окремі уроки (при індивідуальному використанні цієї моделі) або окремі уроки можуть проводитися для всього класу учнів (наприклад, на початку і в кінці теми, при захисті проєкту, обговоренні певної теми).

Ця модель корисна в громадах, де школи були зруйновані або пошкоджені внаслідок бойових дій, але мають добре обладнані цифрові хаби та інші приміщення, які можна використовувати для навчання. Там, де школи мають потребу і можливість впроваджувати змішане навчання, потрібно визначитися з моделлю.

Закон не передбачає такої форми навчання, як змішане навчання, тому якщо школи впроваджують змішане навчання, то модель буде очною з використанням технологій дистанційного навчання.

Тема 19. Позаурочні форми навчання

1. Обговорення теоретичних питань

1. Позаурочні форми навчання та їх характеристика.
2. Види екскурсій та методика їх проведення. Навчальна екскурсія як форма організації навчання та її місце у навчальному процесі школи.
3. Гурткова навчально-пізнавальна робота: зміст, види гуртків у школі, особливості гурткової роботи з школярами.
4. Зміст домашньої навчальної роботи учнів і її роль в оволодінні знаннями.

2. Практична частина

1. Сформулюйте правила домашньої навчальної роботи.
2. Схарактеризуйте особливості проведення екскурсій.
3. Дайте визначення термінам: «навчальні екскурсії», «предметні гуртки», «індивідуальні співбесіди», «тестування», «індивідуальні та групові консультації», «домашня робота».
4. Сформулюйте види домашніх завдань та способи їх перевірки.
5. Обґрунтуйте, чи доцільно давати диференційовані домашні завдання.
6. Розкрийте особливості проведення екскурсій.
7. Випишіть вимоги щодо нормативно-правового забезпечення організації домашньої роботи.
8. Схарактеризуйте дидактичні умови організації домашньої навчальної роботи учнів початкових класів.
9. Опишіть види екскурсій та їх роль в початкових класах.
10. Розкрийте роль олімпіад та конкурсів у початкових класах.

Рекомендована література: [1], [3], [19], [20], [23], [26], [29], [30], [31], [41], [46], [47].

Теоретичні відомості

У педагогічній теорії та практиці роботи закладів позашкільної освіти і шкіл виокремлюють три форми позакласної роботи: індивідуальну, групову та масову.

Важливість позакласних заходів полягає у тому, щоб підвищити рівень знань, закріпити навички та вміння, набуті на уроках, розвинути компетентність, винахідливість і кмітливість, виявити дітей з талантами і здібностями та заохотити їх до подальшого розвитку. Розвивати моральні якості дітей – волю, наполегливість у подоланні труднощів, доведенні розпочатої справи до кінця, критичне ставлення до себе тощо.

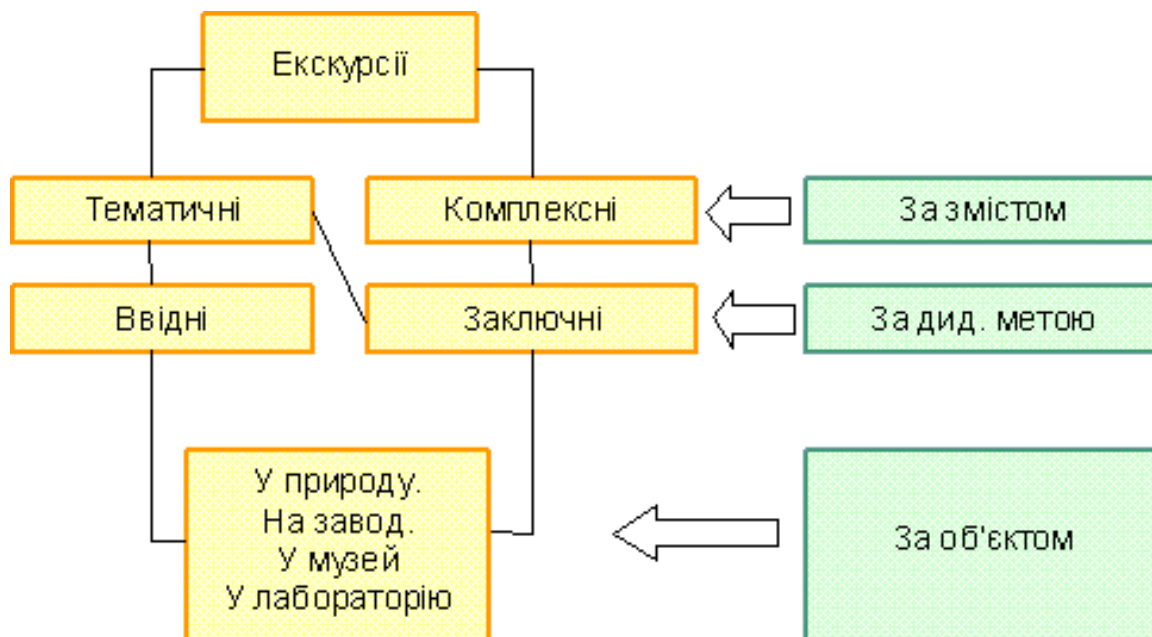
Основні форми позакласної роботи: систематична (постійно ведеться протягом року); епізодична (заходи, проводяться 1–2 рази на рік) [47].

До систематичних форм належать: предметні гуртки; стінна преса; видання учнівського журналу; транслявання радіопередачі.

Форми епізодичної роботи: ранки, вечори; конференції; конкурси, змагання; виставки; екскурсії; предметні тижні; олімпіади.

Екскурсія – це вид навчальної роботи, при якому навчання проводиться на натуральному природному або виробничому об'єкті поза межами школи, чи класу [44].

Рис. 9

Екскурсії розрізняють:

а) за змістом – виробничі, біологічні, історичні, краєзнавчі, мистецтвознавчі та інші;

б) за витратою часу – короткочасні та тривалі;

в) за місцем у навчально-виховному процесі – вступні (на початку вивчення теми або розділу програмного матеріалу), проміжні (у процесі вивчення теми або розділу програмного матеріалу), підсумкові (у кінці вивчення теми, розділу) [34].

Навчальні екскурсії – це навчальний і виховний метод, який можна реалізувати різними способами, в різний час і в різних місцях. Залежно від прийнятого критерію можна виділити різні види екскурсій:

- дидактичні (предметні, що охоплюють зміст одного предмету і міжпредметні, що охоплюють зміст багатьох предметів);
- екскурсійна (основна мета якої – відвідування об'єктів);
- туристичний (під час якого учні проходять більш тривалі ділянки туристичних стежок після попередньої підготовки);
- дозвілля (містить переважно компоненти профілактики здоров'я);
- інтеграція (метою якої є знайомство) [20].

За місцем проведення: міські, заміські, виробничі, музейні, комплексні. За способом пересування: пішохідні, транспортні, що складаються з двох частин: аналіз екскурсійних об'єктів на зупинках та розповідь матеріалу в дорозі, що пов'язаний з об'єктами дослідження.

Екскурсії повинні бути чітко сплановані та ретельно підготовлені.

Планування екскурсії повинно включати такі елементи: тему, мету, тривалість екскурсії, фіксацію результатів.

Вибір теми екскурсії й предмета здійснюється комплексно та взаємопов'язано. Враховуючи обмеженість часу, відведеного навчальною програмою на проведення екскурсій, вчителі повинні обирати теми, які є практично важливими і можливими для реалізації у

заданих умовах. Таке втілення має бути зручним для спостереження, а також максимально яскравим і повним.

Інакше кажучи, треба обирати теми, які відповідають місцевим умовам, знаючи, які з них можуть бути предметом екскурсії. Обрана тема визначає тривалість екскурсії, яка координується навчальною програмою та розкладом занять. Дизайн результатів планується з урахуванням потреб класу, школи та освітнього процесу загалом.

Екскурсії готуються в такому порядку

Ознайомлення з об'єктом екскурсії. Визначення частини об'єкта або технічного комплексу, що має безпосередньо стосується екскурсії, призначення гіда. В ідеалі, екскурсію повинен проводити учитель. Однак на деяких промислових об'єктах ерудиції вчителя може бути недостатньо, тому в таких випадках, як правило, екскурсію має проводити співробітник підприємства, з яким заздалегідь була проведена координаційна консультація щодо мети екскурсії та рівня підготовленості учнів; визначення та обговорення маршруту руху від школи до місця проведення екскурсії, роз'яснення учням теми і мети екскурсії в бесіді з ними та повторення необхідного теоретичного матеріалу. Під час екскурсії варто задавати учням запитання.

Робота в групах розвиває пам'ять, мислення та допитливість, а також формує вміння застосовувати знання на практиці, обмінюватися ідеями. Предметні гуртки, заняття проводяться за розкладом (двічі на місяць) і з фіксованою кількістю учнів. Найкраще, якщо учні з одного класу зустрічаються разом. До участі в гуртковій роботі допускаються лише ті учні, які того бажають. Зміст, тип і формат гурткових занять мають відповідати віковим особливостям та загальному рівню розвитку учнів. Обираючи теми, враховуйте інтереси та потреби учнів, їхні знання, вікові особливості, готовність до відповідної роботи та важливість теми для їхнього навчання.

Домашня навчальна робота учнів полягає у самостійному виконанні завдань учителя із повторення і глибшого засвоєння матеріалу,

що вивчається, і його застосування на практиці, розвитку творчих здібностей та обдарувань і вдосконаленню навчальних умінь і навичок.

За концепцією НУШ, у початковій школі домашні завдання або не задають взагалі, або вони необов'язкові. Усе залежить від навчального циклу, який наразі проходить дитина. Отже, навчання в 1–4-х класах поділено на два цикли [16].

У першому класі початкової школи домашніх завдань не задають. Учитель повинен планувати свою роботу з учнями так, щоб вони могли робити все, що є важливим і необхідним у процесі навчання, чи в класі, чи на спортивному майданчику, чи в музеї, чи на ігровому майданчику. Водночас вчителі повинні донести до батьків певний месендж: «Те, що у вас немає домашнього завдання в школі, не означає, що ви можете залишати дитину вдома без будь-якого навчання чи розвитку». Батькам потрібно:

- бути творчими з дитиною вдома;
- досліджувати світ разом;
- розпитувати дитину про все, що вона робила в школі;
- щодня планувати з дитиною, що цікавого або нового ви будете робити ввечері (досліджувати, творити, малювати, співати);
- читати дитині [41].

Останній пункт має вирішальне значення. Батькам першокласників, потрібно читати дітям принаймі 20 хвилин щодня, у зручний час і в зручному місці.

У другому циклі (3–4-ті класи) діти працюють над усіма перерахованими вище завданнями, а також над різноманітними індивідуальними та груповими проєктами. Учні прагнуть продемонструвати свої таланти під час уроків, і дуже ефективним є завдання на вибір, в якому вони повинні вибрати одне з трьох завдань і виконати його вдома.

Крім того, у третій і четвертій класах учні вже знають, що вдома вони повинні додатково працювати над тим, що їм важко дається в класі. Наприклад, практикувати написання складних слів, повторювати правила, розв'язувати задачі. І коли є можливість показати

успіх і досягнення в класі, діти із задоволенням виконують такі домашні завдання.

Тема 20. Передумови успіху навчальної діяльності

1. Обговорення теоретичних питань:

1. Мотивація навчання, її джерела і шляхи розвитку.
2. Диференціація та індивідуалізація навчання. Види диференціації, їх переваги та недоліки.
3. Попередження неуспішності у початковій школі.

2. Практична частина

1. Розкрийте зовнішні і внутрішні фактори мотивації учіння школяра.
2. Обґрунтуйте джерела мотивації навчання учня.
3. Висвітлять шляхи подолання дидактичних причин неуспішності учнів початкових класів.
4. Розкрийте причини відставання у навчанні.
5. Обґрунтуйте, у чому полягає диференціація навчання.
6. Висвітліть педагогічні вимоги до диференціації навчання.
7. Висвітліть педагогічні вимоги до мотивації навчання за О. Вишневським.
8. Які ви знаєте джерела мотивації? Яке джерело мотивації, на вашу думку, може сьогодні бути головним?
9. Обґрунтуйте потребу здійснювати індивідуалізацію та диференціацію навчального процесу.
10. Якими ознаками характеризується позитивний психологічний клімат на уроці?
11. Дайте характеристику педагогіки співробітництва.

Рекомендована література: [1], [3], [19], [20], [23], [26], [29], [30], [31], [41], [46], [47].

Теоретичні відомості

Мотив (франц. *motif*, лат. *motus* – рух) – спонукання до діяльності, пов’язане із задоволенням потреб людини. **Мотивація** – система спонукань які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість [44].

Рис. 10

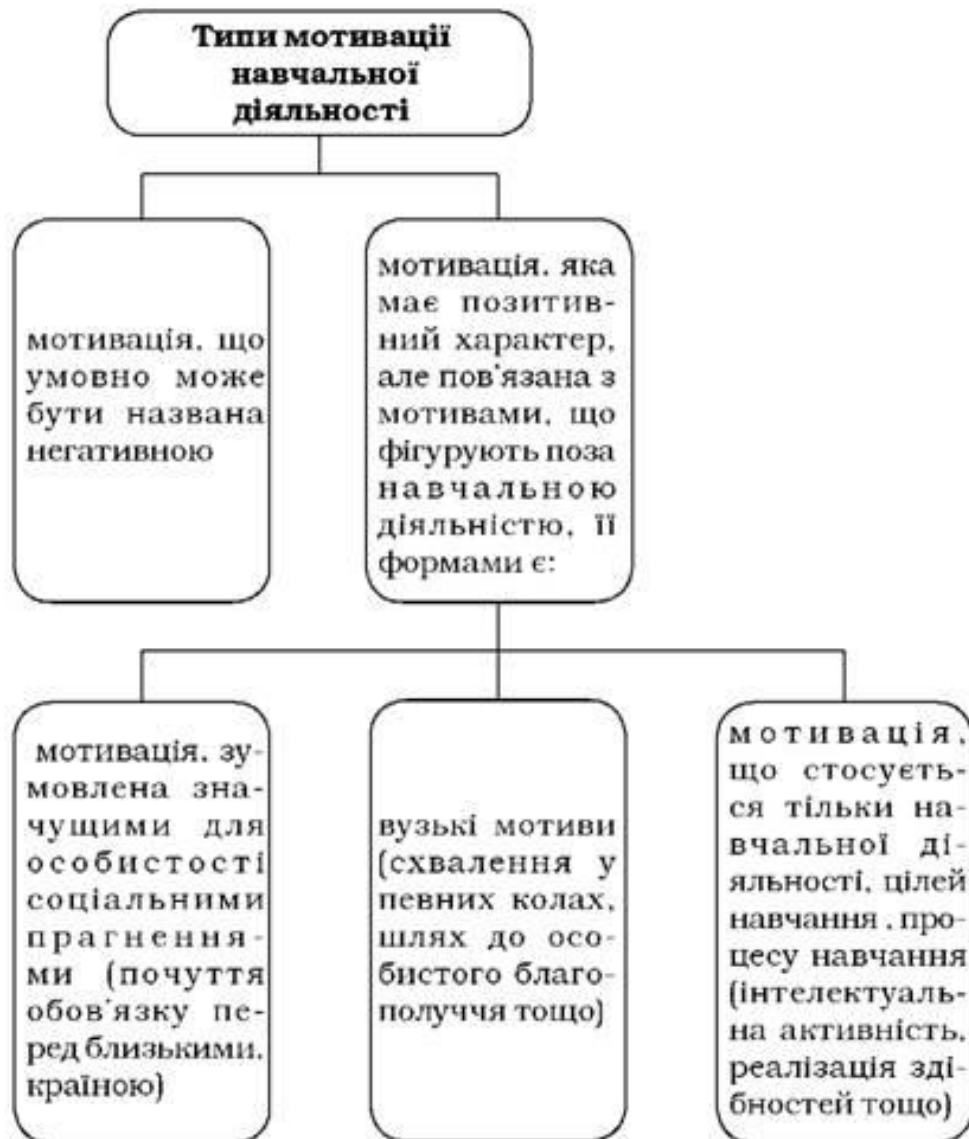

Рис. 11

Структуру навчальної діяльності складають внутрішні і зовнішні мотиви.

Оскільки мотивація навчальної діяльності є складною багато-рівневою гетерогенною системою мотивів, що включає потреби, інтереси, установки, почуття, норми, цінності та ідеали, можна говорити про полімотивованість цієї діяльності, а також про наявність переважальних мотивів у її структурі.

Мотиви – це конкретні спонукання або причини, які змушують людину здійснювати ту чи ту дію [32]. Навчальна мотивація може розглядатися як ставлення учня до об'єкта діяльності, спрямованість на цю діяльність.

Мотиви виконують низку функцій А.М. Алексюк узагальнив різні погляди на виокремлення функцій мотиву і визначив такі:

- *спонукальна* – відображає енергетику мотиву, що мобілізується у зв'язку з виникненням стану потреби – якщо людина вмотивована, вона «гори перегорне», але буде досягати мети;
- *спрямовувальна* відображає спрямованість цієї енергії на певний об'єкт, на відповідну активність [32].

Спонукальну та спрямовувальну функції деякі психологи розглядають як «пускову функцію мотиву»;

- *стимульовальна* пов'язана з продовженням спонукання при здійсненні наміру, вона відображає напругу потреби, значимість мети і характеризує силу мотиву;

- *керівна функція* мотиву діяльності є трансформацією вищезазначених функцій мотиву. Вона певною мірою включає директивну функцію (бути чи не бути, робити чи не робити), регулювальну функцію, яка вважається центральною у процесі мотивації, вона пов'язана з детермінацією (визначенням), розгортанням, управлінням;
- *організаційна* (мислена організація, задум діяльності) або близька до неї структурувальна функція мотиву – детальний аналіз ситуації, елементів задачі, шляхів її розв'язання, критична оцінка їх тощо через усвідомлення важливості результату (мети) [32].

Індивідуалізація навчання має такі характеристики:

- дає змогу враховувати розумові здібності учнів;
- допомагає підбирати навчальні програми, які підходять кожній дитині індивідуально;
- прискорює процес надання інформації молодому поколінню [20].

Індивідуалізація означає врахування індивідуальних особливостей дитини в усіх методах і формах навчання. **Диференціація** – це організація освітнього процесу з урахуванням здібностей та інтересів учня [20].

Диференціація та індивідуалізація діяльності – взаємопов'язані методи. При правильному застосуванні вони допомагають розкрити сильні сторони учня і розвинути його специфічні якості. Вчителі мають можливість спостерігати за поведінкою учнів, розуміти їхні пріоритети та надавати підтримку на різних етапах навчального процесу.

Індивідуалізація навчання передбачає розробку організаційних та навчальних заходів у різних класах, які враховують здібності і можливості окремих учнів. Цей процес передбачає створення системи завдань різного обсягу та складності.

Основною метою такого підходу є виявлення індивідуальних здібностей та особливостей дітей, а також розвиток самостійності й відповідальності молоді. Індивідуалізація освіти включає:

- надання спеціальної підтримки учням, щоб допомогти їм зрозуміти власні пріоритети, потреби та навчальні цілі;
- створення умов для розвитку природних талантів;
- підтримку особистісної самореалізації учнів [35].

Суть цього підходу полягає в адаптації процесу розвитку дитини до конкретних параметрів її життєвої ситуації та особистості.

Індивідуалізація навчання означає вибір конкретної траєкторії розвитку кожного учня. Завдання учителя – допомагати і супроводжувати дитину, підбирати теоретичний і практичний навчальний матеріал відповідно до її індивідуальних особливостей і віку. Диференціація навчально-виховного процесу створює можливості для повноцінного розвитку особистості, здатної до соціалізації в сучасних умовах. Характерним параметром диференційованого навчання є поділ на дві групи:

Зовнішня диференціація, спрямована на створення спеціальних класів, гімназій та корекційних закладів освіти;

Внутрішня диференціація, спрямована на роботу в класних колективах.

Неуспішність – це невідповідність підготовки учня вимогам змісту освіти, яка фіксується після певного періоду навчання (після вивчення одного розділу, наприкінці чверті або півріччя).

Неуспішність є результатом процесу відставання, взаємопов'язаного з ним та сумою окремих відставань.

Відставання – невиконання вимоги (або однієї з вимог) на одному з проміжних етапів сегмента освітнього процесу, який є часовою межею для визначення академічної успішності.

Свідченням невміння учня вчитися є:

а) невміння пояснити складність завдання, план його самостійного розв'язання, показати, яку нову інформацію було отримано в результаті розв'язання;

б) не ставить запитань щодо суті того, що вивчається, не намагається знайти правильну відповідь, ігнорує підручник, літературу, що його доповнює.

в) пасивність і відволікання на уроці;

г) невміння емоційно реагувати (міміка, жести) на успіхи чи невдачі, оцінювати власну роботу, відсутність самоконтролю;

д) не може пояснити мету виконуваної роботи, не може сказати, на якому правилі вона ґрунтується, не може дотримуватися інструкцій правил, пропускає дії, плутає порядок, не може перевірити результати або хід роботи;

е) не може відтворити визначення, формули або доведення понять, не може представити понятійні системи, відхиляється від завершених речень;

є) неправильно інтерпретує речення на основі вивченої понятійної системи.

Тема 21. Соціальне розмаїття й інклюзія в НУШ

1. Обговорення теоретичних питань

1. Історичні передумови розвитку категорій соціального розмаїття й інклюзії в освіті.

2. Правові, моральні, соціальні, культурологічні аспекти інклюзивної освіти у контексті НУШ.

3. Нормативно-правова база інклюзивної освіти в НУШ.

4. Особливості організації освітнього середовища для дітей з особливими потребами.

2. Практична частина

1. Дайте визначення термінів «інклюзія», «інклюзивне навчання».

2. Що ви вкладаєте в поняття «соціальне різноманіття»?

3. Схарактеризуйте принципи інклюзивного навчання.

4. Розкрийте роль ресурсної кімнати у вихованні особистості.

5. Обґрунтуйте переваги інклюзивної освіти.

6. Назвіть перешкоди та бар'єри для формування інклюзивної освіти в ЗЗСО України.

7. Проаналізуйте, як формувалося ставлення до людей з особливими освітніми потребами в історії розвитку суспільства.

8. Обґрунтуйте переваги інклюзивної освіти в Україні.

9. Складіть інтелект-карти «Команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами» (групова робота) з подальшою презентацією результатів.

10. Розробіть рекомендації для батьків на тему: «Як допомогти дитині з особливими потребами вчитися».

11. Розробіть «Золоті правила похвали» дітей з особливими освітніми потребами.

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [16], [21], [24], [25], [26], [27], [28], [30], [36], [39], [41], [43].

Теоретичні відомості

Міжнародні документи, що регулюють права людини, дітей та дітей-інвалідів (від Конституції до резолюцій Генеральної Асамблеї ООН), визначені як пріоритети в процесі побудови демократичних суспільств та на шляху до соціального розвитку.

Соціальний розвиток – це створення «суспільства для всіх» та процес досягнення рівних можливостей для людей з інвалідністю. Це реалізація процесу, який забезпечує рівні можливості для людей з інвалідністю. Європейська конвенція з прав людини так визначає свою офіційну позицію: «Освіта є та повинна бути доступною, наскільки це можливо, в загальноосвітніх школах без будь-яких проявів дискримінації щодо дітей та дорослих з обмеженими можливостями» [21].

З давніх часів цивільне право визнавало людей з інвалідністю неповноцінними, недієздатними громадянами, які потребують піклування. У Спарті, Стародавній Греції було наказано виявляти дітей-інвалідів і відокремлювати їх від здорових. Це передбачало відокремлення від працездатних дітей, захищало державний устрій і просувало ідею «фізичної цілісності» населення.

Суть інклюзивного підходу полягає у тому, що не людина повинна пристосовуватися до суспільних, соціальних та її економіч-

них відносин, а суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб.

Термін «інклюзія» відрізняється від терміна «інтеграція» концептуальним підходом.

Інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір (засобами підготовки їх до цього). **Інклюзія** – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у навчально-виховному процесі. Тобто, не особистість з вадами повинна пристосовуватись до освітнього простору, а ми повинні змінити суспільство, аби воно врахувало індивідуальні потреби «особливих» людей і пристосувалась до них. **Інклюзія** (від Inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті. **Інклюзивна освіта** – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей з інвалідністю на освіту та права здобувати її за місцем проживання, це передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу [28].

Інклюзія – це процес постійного пошуку більш ефективних способів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. Інклюзія – це виявлення та подолання бар'єрів.

Інклюзивна освіта базується на ідеології, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей. Для дітей з особливими потребами створюються спеціальні умови [28].

Нормативно-правова база з питань інклюзивної освіти визначається ст. 23. Конвенції ООН про права дитини, 20 листопада 1989 р. «дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства». Статтею 53 Конституції України. «Кожен має право на освіту». Статтею 3 Закону України «Про освіту». Право на освіту п. 2. В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору

шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак [12].

П. 6 ст. 3 Закону України «Про освіту»: «Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти» [12].

Стаття 19. Закону України «Про освіту»: «Освіта осіб з особливими освітніми потребами [12].

Передумовами формування інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- визнання вчителями необхідності використання різноманітних підходів до викладання з урахуванням відмінностей у стилях навчання, темпераментах та індивідуальних особливостях дітей;
- надання дітям можливості по-новому використовувати навчальні матеріали для підтримки їхнього самостійного вибору в класі;
- групування дітей у різні способи;
- налагоджувати співпрацю та підтримку між учнями в класі;
- використовувати широкий спектр видів діяльності, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини [28].

Мета такого середовища – зосередитися на особистісному розвитку та відповідати потребам і очікуванням соціального оточення й окремої людини.

Для того, щоб освітнє середовище було інклюзивним, воно повинно мати декілька характеристик:

- добре спланований і організований фізичний простір, в якому діти можуть безпечно пересуватися між груповими й індивідуальними заняттями;
- сприятливий соціальний та емоційний клімат;

- умови, які дозволяють дітям співпрацювати та допомагати один одному для досягнення хороших результатів [36].

Інклюзивне освітнє середовище – це середовище, в якому всі учні, незалежно від їхніх освітніх потреб, можуть ефективніше навчатися, розвивати свою соціальну компетентність, вдосконалювати комунікативні навички та відчувати себе частиною спільноти.

Тема 22. Особливості оцінювання навчальних досягнень учнів

1. Обговорення теоретичних питань

1. Мета і цілі оцінювання в сучасній школі.
2. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів.
3. Основні принципи оцінювання в НУШ.
4. Види та критерії вибору інструментів оцінювання.

2. Практична частина

1. Здійсніть диференціацію понять «контроль», «перевірка», «оцінювання».
2. Схарактеризуйте принципи контролю знань.
3. У чому полягає освітня функція перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів?
4. Розкрийте зміст розвивальної функція перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів.
5. У чому полягає виховна функція перевірки й оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів?
6. Висвітліть педагогічні вимоги до оцінки навчальних досягнень учнів: доброзичливість, психолого-педагогічний такт, об'єктивність оцінки, вагомість оцінки.
7. Проаналізуйте, як учителі використовують контроль на різних етапах уроку.
8. Висвітліть, які методи контролю доцільно використовувати на уроках.

9. Схарактеризуйте форми організації контролю, їх особливості на різних типах уроків (попередній, поточний, перевірочний, тематичний, підсумковий, заключний).

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [16], [21], [24], [25], [30], [41], [43].

Теоретичні відомості

Оцінювання є частиною навчального процесу і має розглядатися як серія заходів, а не як одноразова подія. Безперервне оцінювання дає змогу учням вдосконалюватися і демонструвати свій прогрес під час наступних оцінювань. Процес оцінювання допомагає виявити дітей, які можуть потребувати додаткової підтримки в освітньому процесі через різні обставини, зокрема інвалідність, особливості психофізичного розвитку та інші соціальні й економічні фактори.

За результатами оцінювання визначатиметься необхідність продовження або зміни методів навчання. Якщо результати оцінювання показують, що більшість учнів не досягають очікуваних результатів, необхідно переглянути методи навчання.

Оцінювання також може виявити розділи навчальної програми, які потребують перегляду, наприклад, там, де певні знання та навички, як очікується, будуть отримані на більш пізньому етапі або в рамках іншої предметної області. Крім того, воно може вказувати на те, що потрібно менше навчального часу, який можна віддати учням для самостійного навчання.

Результати оцінювання є ідеальною інформацією для обговорення з батьками під час індивідуальних бесід. Вони заохочують обговорювати прогрес розвитку їхньої дитини. Вони можуть спостерігати за розвитком дитини, набуттям нею певних навичок та обговорювати, які навчальні заходи можна проводити, яку навчальну діяльність, можна виконувати вдома.

Оцінювання можна використовувати для визначення сфер, де знання чи навички учнів потребують вдосконалення, а також для

того, щоб допомогти їм підготуватися до наступного оцінювання в цій сфері.

Критеріями оцінювання встановлено **чотири рівні** навчальних досягнень учнів, кожному з яких відповідає визначена кількість балів:

- 1–3 бали – початковий рівень
- 4–6 балів – середній рівень
- 7–9 балів – достатній рівень
- 10–12 балів – високий рівень [38].

Початковий рівень

Перший досягнутий рівень – початковий. На цьому рівні учні відповідають фрагментарно, використовуючи загальні уявлення про предмет.

Середній рівень

Якщо учень відтворює основний матеріал, наслідує зразки, виконує завдання та оперує елементарними навичками навчальної діяльності, його рівень визначається як середній.

Достатній рівень

Третій рівень навчальних досягнень – достатній. Він характеризується тим, що учень / учениця розуміє, знає суттєві ознаки понять, явищ, їх взаємозв'язки та основні закономірності.

Може самостійно застосовувати знання у стандартних ситуаціях та виконувати розумові операції (наприклад, аналіз, абстрагування, узагальнення).

Може виправляти помилки.

Вміє робити висновки.

Відповіді учнів є правильними, логічними й аргументованими, але без власних суджень.

Високий рівень

Ознакою високого рівня є глибокі, міцні та системні знання. Учні вміють застосовувати набуті знання у творчій діяльності, самостійно оцінювати різні ситуації, явища і факти, аргументувати та відстоювати власну позицію.

Вимоги кожного рівня включають вимоги попереднього рівня та додають нові вимоги.

До **базових** принципів оцінювання належать:

- Позитивний підхід. Оцінка орієнтується на рівень досягнень і прогрес учня, не наголошуючи на рівні його невдач. ...
- Чітке визначення результатів навчання. ...
- Багатовимірність. ...
- Урахування індивідуальних стилів навчання. ...
- Адекватність інструментів. ...
- Дотримання балансу суб'єктів оцінювання [45].

Ціннісні орієнтири оцінювання в НУШ:

- Оцінювання має бути справедливим, об'єктивним, незалежним, доброзечним.
- Оцінювання є частиною освітнього процесу.
- Оцінювання має здійснюватися на засадах компетентнісного підходу
- Активна участь учнів в оцінюванні, здійснення само- та взаємооцінювання.
- Кожна школа має право на власну систему оцінювання [38].

Основні принципи оцінювання.

Оцінювання є рівним. Оцінювання вимагає відкритості, співпраці та участі учнів, а тому передбачає взаємодію, зворотний зв'язок, співпрацю школи та батьків.

Оцінювання системне та послідовне. Цьому сприяють шкільні процедури, оцінювання власної роботи вчителем, цілеспрямована робота.

Оцінювання різноманітне та проводиться досить часто.

Оцінювання ґрунтується на цілях і критеріях.

Оцінювання враховує вік та здібності учнів [27].

Етичні принципи оцінювання.

Оцінювання має бути: правдивим, справедливим, заохочувальним, простим, різнобічним, таким, що розширює можливості, спрямованим на різні галузі навчання. Учень / учениця усвідомлює себе

суб'єктом навчання. Оцінювання завжди суб'єктивне, але повинно прагнути об'єктивності [38].

Тема 23. Формувальне оцінювання учнів початкових класів

1. Обговорення теоретичних питань

1. Формувальне оцінювання та його особливості.
2. Принципи формувального оцінювання.
3. Свідоцтво навчальних досягнень учнів початкових класів.

2. Практична частина

1. Поясніть, чим зумовлені зміни у підходах до оцінювання навчальних досягнень учнів.

2. Назвіть переваги формувального оцінювання для всіх учасників освітнього процесу.

3. Які ризики можуть виникнути під час формувального оцінювання?

4. Чому принцип партнерства є важливим для ефективної реалізації формувального оцінювання?

5. Поясніть, як ви розумієте вислів «оцінювання для навчання».

6. Обґрунтуйте принципи формувального оцінювання.

7. Визначте мету формувального оцінювання.

Рекомендована література: [3], [4], [9], [10], [11], [12], [13], [16], [21], [24], [25], [30], [41], [43].

Теоретичні відомості

Державний стандарт початкової освіти рекомендує запровадити формувальне оцінювання результатів навчання учнів. Формувальне оцінювання відстежує прогрес особистого розвитку учнів та їхній навчальний досвід. Прогрес в особистісному розвитку та навчальному досвіді дітей відстежується і використовується як основа для формування компетентності [12].

Формувальне оцінювання – це інтерактивне оцінювання прогресу учнів, що дає змогу вчителю відповідно адаптувати освітній процес, опираючись на дані відстеження особистісного розвитку дітей та хід набуття ними навчального досвіду й компетентностей [38].

Формувальне оцінювання спрямоване на підвищення якості викладання та ефективності навчального процесу. Воно дає можливість учителям вивчати індивідуальні особливості дітей та їхню академічну успішність. Щоб зробити цей процес ефективним, необхідно оволодіти інструментами та методами формувального оцінювання.

Формувальне оцінювання відстежує особистісний розвиток дитини та прогрес у навчанні як основу для формування компетентності, допомагає досягти низки цілей:

- скласти схему траєкторії особистісного розвитку учня;
- оцінити досягнення дитини на кожному етапі освітнього процесу;
- виявляти проблеми на ранніх стадіях та запобігати їх ускладненню;
- мотивувати учнів досягнення максимально високих результатів;
- виховувати особистісні цінності та бажання вчитися, не боятися робити помилки; розвивати впевненість у власних здібностях та компетентностях [27].

Таким чином, загальна мета оцінювання в сучасній школі змінилася, воно перестає бути просто інструментом для оцінювання успішності учнів.

Воно стає засобом навчання і для вчителів.

Рис. 12

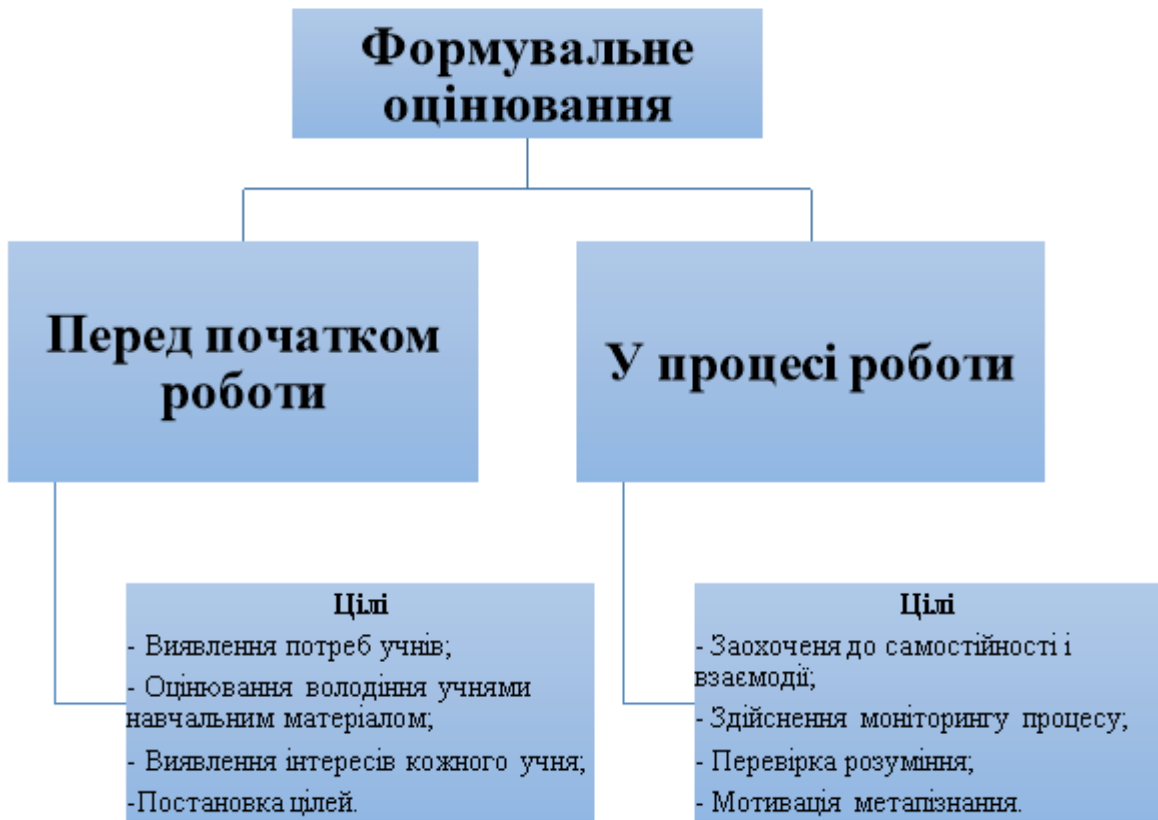

Рис. 13

Рис. 14

Серед загальноосвітніх принципів виокремлюють такі, що є основоположними для формувального оцінювання:

Принципи гуманізації та демократизації як фундаментальні ціннісні засади сучасної освіти підтверджують ідею рівності та вільного розвитку учнів у процесі навчання;

Принцип системності та комплексності передбачає цілісність організації процесу оцінювання учнів, врахування усіх етапів у процесі актуалізації різних видів оцінювання, цілеспрямовану спільну діяльність усіх учасників освітнього процесу;

Принципи розвивального навчання визначають пріоритет інтересів та особистісних потреб учня під час навчання і спрямовують процес оцінювання на самостійну діяльність учня;

Принцип педагогізації навчання забезпечує зв'язок між знаннями, уміннями, навичками, компетентностями та розвитком особистості учня, що знаходить відображення у змісті, організаційних формах і методах формувального оцінювання. Важливими напрямками виховання і навчання у контексті реалізації моделі багатомовної освіти є взаємодія в команді, повага до думки інших, толерантне спілкування та розвиток навичок адекватного оцінювання власних здібностей і результатів;

Принцип індивідуалізації означає врахування у процесі оцінювання особливостей типу сприйняття учня, індивідуального когнітивного розвитку та темпу навчання;

Принцип професійної компетентності означає підготовленість учителів до проведення формувального оцінювання та забезпечення його взаємозв'язку з іншими формами оцінювання. Вчителі повинні бути здатними вносити комплексні зміни до всієї системи оцінювання, переглядати традиційні підходи до викладання, оволодівати мистецтвом формувального оцінювання;

Принцип партнерства визначає характер взаємовідносин між учителями, учнями та батьками при впровадженні сучасних форм оцінювання, що ґрунтується на добровільній і рівноправній співпраці. Принцип ґрунтується на взаємозв'язку організаторської діяльності педагогів, свідомої навчальної діяльності учнів та допоміжної діяльності батьків з метою ефективної організації процесу управління та оцінювання. Принцип партнерства особливо помітний у формувальному оцінюванні і має переваги для учнів, вчителів і батьків порівняно з традиційними видами оцінювання.

Свідоцтво досягнень – це документ, який дає розгорнуте уявлення про навчальний поступ дитини в школі [38].

Він заповнюється вчителями двічі на рік. Свідоцтво про досягнення складається з двох частин: міжпредметні навички учня та опис результатів навчання з предмету чи інтегрованого курсу заповнюється вчителями двічі на рік. Міжпредметні навички, так звані «м'які навички», такі як розуміння прочитаного, ініціативність та співпраця, розвиваються з усіх предметів і інтегрованих курсів.

Свідоцтво досягнень не містять оцінок; у 1–2 класах для оцінювання як міжпредметних навичок, так і результатів навчання використовуються такі твердження, як: «робить значний прогрес», «демонструє видатний прогрес», «досягає успіхів з допомогою дорослих», «потребує уваги та допомоги»; у 3–4 класах результати навчання оцінюються на чотирьох рівнях: «початковий», «середній», «достатній» і «високий», а міжпредметні вміння оцінюються так само, як і в 1 і 2 класах.

У свідоцтві не ставляться оцінки за окремі предмети, натомість детально описується ступінь розвитку міжпредметних навичок і результатів навчання, що дає уявлення про прогрес учня. На відміну від табеля, який містить оцінки з окремих предметів і не дає чіткого розуміння того, що учень робить добре, а що потребує більшої уваги, табель дає батькам ширшу картину прогресу їхньої дитини завдяки виокремленим навчальним результатам.

Свідоцтво досягнень також містить інформацію про міжпредметні навички, сформовані з усіх предметів та інтегрованого курсу. Цієї інформації нема у табелі, тому свідоцтво про досягнення дає глибше розуміння прогресу дитини, ніж просто «сухі» бали.

Свідоцтво досягнень заповнюється вчителем початкової школи, в якій навчається дитина. Заповнюється двічі на рік. При заповненні свідоцтва вчитель враховує динаміку навчального прогресу та зростання навчальних досягнень дитини. Оцінювання здійснюється на основі критеріїв, що додаються до рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Самостійна робота студента з дисципліни містить: опрацювання теоретичного матеріалу; розробку конспекту уроку, підготовку до співбесіди, підготовку до самостійної та контрольної робіт, підготовку до екзамену.

1. Опрацювати зміни у програмі початкової школи.
2. Розкрити специфіку таких документів, як навчальна програма, навчальні підручники, державний стандарт початкової освіти і охарактеризувати їх роль у визначенні змісту освіти.
3. Розробити класифікацію методів навчання (укласти в таблицю).
4. Схарактеризувати методи навчання в одній із зарубіжних країн (за вибором студента).
5. Схарактеризувати засоби навчання (укласти таблицю).
6. Схарактеризувати нові педагогічні технології (укласти таблицю).
7. Схарактеризувати типи і структуру уроків у початковій школі.
8. Розкрити роль ранкових зустрічей у розвитку учнів.
9. Розробити конспект уроку (дисципліна за вибором) і провести фрагмент уроку.
10. Підготувати фрагмент уроку, використовуючи інтерактивні методи навчання.
11. Здійснити класифікацію принципів навчання (укласти таблицю).
12. Підготувати і провести фрагмент нестандартного уроку.
13. Підготувати і провести фрагмент інтегрованого уроку.
14. Розкрити особливості інтегрованого навчання у початковій школі.
15. Укласти словник термінів та понять навчальної дисципліни.
16. Виписати висловлювання педагогів про навчання та навчально-виховний процес у початковій школі.
17. Підготувати засідання «круглого столу» на тему: «Різні підходи до процесу навчання в початковій школі».

18. Опрацювати критерії оцінювання учнів початкової школи.
19. Розкрити особливості міжпредметної інтеграції у початкових класах.
20. Схарактеризувати нетрадиційні методи контролю знань, умінь і навичок учнів.
21. Схарактеризувати причини неуспішності учнів початкової школи.
22. Розкрити особливості формувального оцінювання.
23. Обґрунтувати особливості тематичного навчання у початковій школі.
24. Зробити характеристику освітнього середовища учнів початкових класів.
25. Висвітлити особливості розвитку критичного мислення учнів.
26. Розробити рекомендації для батьків «як допомогти дитині з особливими освітніми потребами».
27. Висвітлити особливості диференційованого навчання у початковій школі.
28. Розкрити шляхи формування інтересу молодших школярів до навчання.
29. Обґрунтувати особливості компетентнісного підходу у навчанні молодших школярів.
30. Розкрити особливості формування позитивної особистісно орієнтованої мотивації навчання молодших школярів.

СИСТЕМА ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засвоєння студентами теоретичного матеріалу з дисципліни перевіряється відповідями на семінарських заняттях, контрольною роботою, співбесідою з лектором та екзаменом.

Співбесіда з лектором проводиться в усній формі на останньому занятті. Питання на співбесіду формуються на основі теоретичного матеріалу, поданого на лекціях, та на основі питань, які передбачені для самостійного опрацювання студентами. Під час співбесіди з лектором студент повинен відповісти на два питання (макс. по 5 б. кожне).

Контрольна робота (50 балів) передбачає виконання тестових та описових завдань з навчальної дисципліни.

Відповіді на семінарських заняттях – 40 балів (мінімум 4 відповіді по 10 балів).

Розподіл 100 балів між видами робіт:

І семестр			Сума	Екзамен
Відповіді на семінарських заняттях	Контрольна робота	Співбесіда з лектором	100	100
40	50	10		
Ваговий коефіцієнт			0,6	0,4

Сумарна кількість балів з дисципліни визначається за формулою: $S_{\text{сум.}} = 0,6 \cdot S_{\text{пот.}} + 0,4 \cdot S_{\text{підс.}}$, де $S_{\text{пот.}}$ – кількість балів за поточний контроль, $S_{\text{підс.}}$ – кількість балів за підсумковий контроль.

Оцінка виставляється за шкалами оцінювання: стобальною, національною і ЄКТС.

Екзамен за талоном № 2 і перед комісією проводиться в усній формі з оцінюванням за стобальною шкалою.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Базовий навчальний план – концентроване вираження загальної концепції освіти, основоположна складова Державного стандарту загальної середньої освіти.

Бесіда – форма спілкування з метою обміну думками, інформацією, почуттями тощо.

Викладання – діяльність учителя в процесі навчання, під час якої він ставить перед учням пізнавальні завдання, повідомляє нові знання, керує їх самостійною роботою, перевіряє якість знань, умінь і навичок.

Державний стандарт – зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні.

Дидактика – один із розділів педагогіки, який вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, формування переконань; визначає обсяг і структуру змісту освіти, вдосконалює методи й організаційні форми навчання, вплив навчального процесу на особу.

Дидактика – галузь педагогіки, яка досліджує теорію освіти і навчання.

Дистанційне навчання – сукупність інформаційних технологій та методик викладання, які передбачають здобуття освіти без фізичної присутності здобувачів у закладі освіти.

Диференціація навчання – врахування індивідуальних особливостей учнів у тій формі, коли учні готуються на основі деяких особливостей для окремого навчання і здебільшого навчання в цьому випадку проходить за декількома різними навчальними планами і програмами.

Екскурсія – наочний процес пізнання навколишнього світу, його предметів і явищ, процес знайомства з особливостями природи, історії, побуту, визначними пам'ятками міста, регіону чи країни.

Закон – об’єктивно наявні внутрішні і необхідні зв’язки між двома педагогічними явищами.

Закономірності процесу навчання – об’єктивні, стійкі й істотні зв’язки в навчальному процесі, що зумовлюють його ефективність.

Заняття – одна з основних форм освітньої роботи, яка дозволяє комплексно розв’язувати всі поставлені завдання.

Засоби навчання – різноманітне навчальне обладнання, що використовується у системі пізнавальної діяльності (книги, письмове приладдя, лабораторне обладнання, технічні засоби та ін.).

Зміст освіти – система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя, до праці.

Змішане навчання – різновид гібридної методики, коли відбувається поєднання онлайн навчання, традиційного та самостійного.

Знання – знайомство, обізнаність чи розуміння когось або чогось, наприклад, фактів, які збережені в пам’яті людини, інформації, описів або навичок.

Індивідуалізація навчання – система засобів, яка сприяє усвідомленню учнем своїх сильних і слабких можливостей навчання, підтримці і розвитку самобутності з метою самостійного вибору власних смислів навчання.

Інструктаж – ознайомлення зі способами виконання завдань, використання інструментів, приладів і матеріалів, дотримання техніки безпеки, показ трудових операцій.

Інтеграція – доцільно організований зв’язок однотипних частин і елементів змісту, форм і методів навчання у рамках освітньої системи, що веде до саморозвитку особистості.

Інтегроване навчання – сукупність послідовних та взаємопов’язаних дій учителя й учня.

Інтерактивні уроки – форма навчання, що використовує технології для створення взаємодії між учнями та навчальним матеріалом.

Календарне планування – процес складання й коригування розкладу, в якому роботи, що виконуються різними організаціями, взаємопов'язуються між собою в часі і з можливостями їх забезпечення різними видами матеріально-технічних та трудових ресурсів.

Компетентність – сукупність теоретичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних якостей учителя, що дають змогу здійснювати пошукову, естетичну діяльність, самостійно здобувати нові знання, аналізувати діяльність учасників навчально-виховного процесу, приймати рішення.

Критичне мислення – вміння, що дозволяє людині приймати обґрунтовані самостійні рішення.

Методи навчання – певний спосіб цілеспрямованої реалізації процесу навчання, досягнення поставленої мети.

Методична робота в школі – спеціально організована діяльність педагогічного колективу, що створює умови для підвищення майстерності педагога.

Мотив – внутрішня спонука особистості до того або того вияву активності (діяльність, спілкування, поведінка), пов'язана із задоволенням певної потреби.

Мотивація – інтереси, потреби, прагнення, емоції, переконання, ідеали, установки, які спонукають учня до діяльності.

Навички – дії, складові частини яких у процесі формування стають автоматичними.

Навчальна екскурсія – форма організації навчально-виховної роботи, яка дає змогу організувати спостереження та вивчення різних явищ, предметів, процесів у природних умовах, музеях, на виставках тощо.

Навчальна програма – документ, що визначає зміст і обсяг знань, умінь та навичок з кожного навчального предмету, зміст розділів і тем з розподілом їх за роками навчання.

Навчальний план – документ, що визначає набір навчальних предметів, які вивчаються у закладі освіти, їх розподіл, тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет, структуру навчального року.

Навчальний посібник – книга, матеріал якої розширює межі підручника, містить додаткові, найновіші та довідкові відомості.

Навчання – організована, двостороння діяльність учителя та учнів, спрямована на максимальне засвоєння й усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь і навичок на практиці.

Народна дидактика – складова частина української етнопедагогіки, яка об'єднує в собі педагогічні знання й досвід українського народу в галузі навчання – погляди народу на освіту, на її мету й завдання, сукупність вироблених і застосовуваних засобів виховання.

Об'єкт дидактики – навчання як вид діяльності.

Освіта – процес набуття та вдосконалення знань, навичок, цінностей, переконань і звичок за допомогою різних форм пізнавальної діяльності, таких, як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення; та різних форм навчання, таких, як вивчення, інструктаж, тренування, дослідження та практичний досвід.

Освітнє середовище – система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному й просторово-предметному оточенні.

Особистісно-орієнтоване навчання – навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самостійність.

Педагогіка партнерства – напрям педагогіки, що включає в себе систему методів і прийомів виховання й навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості.

Педагогічна технологія – один зі спеціальних напрямків педагогічної науки (прикладна педагогіка), покликаний забезпечити досягнення певних завдань, підвищувати ефективність навчально-виховного рівня, гарантувати його високий рівень.

Підручник – книга, що містить основи наук знань з певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики.

Позаурочні форми організації навчання – форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями поза межами

школи і під керівництвом учителя явищ, процесів через безпосереднє їх сприймання.

Посібник – навчальне видання, що доповнює або частково замінює підручник та офіційно затверджене, як таке.

Пояснення – набір тверджень, зазвичай побудованих для опису набору фактів, який пояснює причини, контекст і наслідки цих фактів.

Приєм навчання – окремі операції, розумові чи практичні дії вчителя або учнів, які розкривають чи доповнюють спосіб засвоєння матеріалу, що виражає даний метод.

Процес навчання – це динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) учителя та учнів, у ході якої здійснюється стимулювання і організація активної навчально-пізнавальної діяльності школярів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку і всебічної вихованості особистості.

Ранкова зустріч – зустріч учнів класу з педагогом на початку дня.

Розповідь – монологічний виклад навчального матеріалу, що застосовується для послідовного, систематизованого, дохідливого і емоційного піднесення знань.

Свідоцтво досягнень – це документ, який дає розгорнуте уявлення про навчальний поступ дитини в школі.

Середовище – суспільні, матеріальні та духовні умови існування, формування і діяльності, що оточували людину.

Тематичне навчання – об'єднання різних занять навчального плану певною спільною темою (подія, явище, предмет).

Типова освітня програма – документ, що містить комплекс освітніх компонентів, які забезпечують досягнення учнями результатів навчання, визначених Державним стандартом (стандартом спеціалізованої освіти) для відповідного рівня повної загальної середньої освіти, що затверджується центральним органом виконавчої влади.

Уміння – набута вчителем здатність на основі знань і навичок, що виконує певні види діяльності щодо навчання та виховання учнів у ситуаціях, що змінюються.

Урок – форма організації навчання, за якої заняття проводить учитель з групою учнів постійного складу, одного віку й рівня підготовки впродовж певного часу й відповідно до розкладу.

Учіння – особлива форма соціальної активності суб'єкта взаємодії з реальними суб'єктами та об'єктами навколишньої дійсності, регуляції систем суб'єкта згідно з програмами виконання певних завдань, а також із потребами особистості.

Форми організації навчання – зовнішнє вираження узгодженої діяльності вчителя й учнів, що здійснюється у встановленому порядку і в певному режимі.

Формувальне оцінювання – оцінювання, яке мотивує дітей вчитися. Учитель може підкоригувати учня, надати зворотний зв'язок у процесі навчання.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Бондар В. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. Київ, 1996. 67 с.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посібник для студентів вищих педагогічних закладів. Видання друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич : Коло, 2006. 608 с.
3. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посібник / за ред. В. Кременя ; авторський колектив: М. Степко, Я. Болюбаш, В. Грубіянюк, І. Бабин. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 384 с.
4. Водовозов В.І. Бесіди і наочне навчання. Педагогіка : хрестоматія / уклад.: А.І. Кузмінський, В.Л. Омеляненко. Київ : Знання-Прес, 2003. 700 с.
5. Волкова Н.П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.
6. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія. Київ : Вища школа, 1995. 237 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
8. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). *Виховна робота в закладах освіти України*. Київ, 1998. Вип. II. С. 109–116.
9. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> (дата звернення 10.11.2023 р.).
10. Дубяга С.М. Педагогічні технології в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Початкова освіта» / авт.-укл. С.М. Дубяга. Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 160 с.

11. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний редактор В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
12. Закон України «Про освіту». URL: school6tokmak.ucoz.ru/news...ukrajini...2014-07-01
13. Інклюзивна освіта: від основ до практики. URL: http://lib.iit.ta.gov.ua/719179/1/Інклюзивна%20освіта_від%20основ%20до%20 Луценко І.В. 2017.
14. Кіт Г.Г., Петрович О.Б., Карук І.В. Дидактика початкової освіти : практикум. Вінниця : Документ Принт, 2017. 249 с.
15. Коменський Я.А. Велика дидактика. Закони добре організованої школи. *Історія зарубіжної педагогіки* : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Є.І. Коваленко, Н.І. Белкіна ; М-во освіти і науки України ; Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Київ : Центр учбової літ-ри, 2006. С. 155–185.
16. Концепція НУШ. URL: <http://nus.org.ua/> (дата звернення 12.10.2023 р.).
17. Кузьмінський А.І. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2003. 428 с.
18. Луцик Д.В., Калита Н.І. Дидактика у схемах та таблицях : навчально-методичний посібник для студентів спеціальності 6.010101 «Початкова освіта» ОКР «Бакалавр». Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 27 с.
19. Максимюк С.П. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 667 с.
20. Малафіїк І.В. Дидактика : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 398 с.
21. Матвеева Н. Інклюзивна освіта в Україні: соціально-педагогічний аспект. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/323731972_INKLUZIVNA_OSVITA_V_UKRAINI_SOCIALNO-PE DAGOGICNIJ_ASPEKT (дата звернення 12.10.2023 р.).
22. Матюша І.К. Гуманізація навчання і виховання в сучасній школі. Київ : Вища школа, 1996. 158 с.
23. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навчальний посібник. Київ, 1999. 350 с.

24. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті: затв. указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002. *Освіта*. 2002. 24 квітня – 1 травня.

25. Нова українська школа: освітній простір учня початкової школи : навчально-методичний посібник / Цимбалару А.Д. Київ : Видавничий дім Освіта», 2020. 160 с.

26. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H.M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

27. Нова українська школа: теорія і практика формувального оцінювання у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти / за ред. Фідкевич О.Л., Богданець-Білоskalенко Н.І. Київ : Генеза, 2020. 96 с.

28. Основи інклюзивної педагогіки : підручник. Київ : «Центр учбової літератури». URL: <http://navigator.rv.ua/wp-content/uploads/2019/10/Osnovyinklyuzyvnoyi-pedagogyky-OK-2019.pdf> (дата звернення 28.10.2023 р.).

29. Падалка О.С., Нісімчук А.М. Педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1995. 253 с.

30. Пантюк М.П., Пантюк Т.І. Дидактика : Конспект лекцій та опорні схеми. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2010. 317 с.

31. Пантюк М.П., Пантюк Т.І. Опорні схеми з педагогіки. Дидактика. Ключові поняття та терміни. Дрогобич : Коло, 2005. 88 с.

32. Педагогіка / за ред. А.М. Алексюка. Київ : Вища школа, 1985. 296 с.

33. Педагогіка / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ : Вища школа, 1986. 544 с.

34. Педагогіка : навчальний посібник / В.М. Галузьяк, М.І. Сметанський, В.І. Шахов. 2-е вид., випр. і доп. Вінниця : Книга Вега, 2003. 416 с.

35. Підласий І.П. Педагогіка: Новий курс : підручник для студ. вищ. навч. закладів : у 2 кн. М. : Вид. Центр ВЛАДОС, 2001. Кн. 1. 507 с.

36. Положення про інклюзивно-ресурсний центр, затверджене Постановою КМУ від 12.07.2017. № 545.
37. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник. Київ : Вид-во А.С.К., 2004. 192 с.
38. Порадник для вчителя НУШ. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf> (дата звернення 12.09.2023 р.).
39. Порошенко М. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна». 2019. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvnenavchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>
40. Практикум з педагогіки : навчальний посібник / за заг. ред. О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченка. Вид. 2-ге, доповнене і перероблене. Житомир : Житомир. держ. пед. університет, 2002. 482 с.
41. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
42. Стельмахович М.Г. Народна дидактика. Київ : Знання, 1985. 48 с.
43. Типова освітня програма. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv> (дата звернення 25.10.2023 р.).
44. Фіцула М.М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.
45. Червінська І.Б. Дидактика початкової школи: практичний курс : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. 200 с.
46. Щербань П.М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посіб. Київ : Вища шк., 2002. 215 с.
47. Якса Н.В. Основи педагогічних знань : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 358 с.

Електронне навчально-методичне видання

**Наталія Калита, Микола Пантюк,
Руслана Даниляк**

ДИДАКТИКА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Редактор
Ірина Невмержицька
Технічний редактор
Ольга Лужецька
Коректор
Ірина Артимко

Здано до набору 07.02.2024 р. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 8,625. Зам. 11.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140
від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 203.